

Rapport 5/96

Midt i eksplosjonen. Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

Nina Sandberg

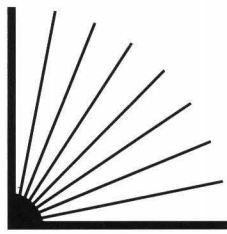

Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning

Rapport 5/96

Midt i eksplosjonen. Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

Nina Sandberg

NIFU

Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning

Oversikt over tidligere rapporter om rekruttering til høyere utdanning

Berg, Lisbet (1988): *Studiemotivasjon*. Delrapport fra prosjektet Yrkesretting - retorikk eller realitet? Oslo: NAVFs utredningsinstitutt, Notat 8/88.

Berg, Lisbet (1992): *Begynnerstudenten*. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 8/92.

Berg, Lisbet (1995): *Examen philosophicum: Studietilknytning, innsats og resultat for ulike grupper av begynnerstudenter ved Universitetet i Oslo*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning, Rapport 2/95.

Edvardsen, Rolf (1991): *Valg av utdanning og yrke*. Betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 12/91.

Edvardsen, Rolf (1996): *Ungdoms utdannings- og yrkesplaner 1993*. Noen sentrale resultater fra en oppfølgingsundersøkelse av unges utdannings- og yrkesplaner fra 1991 til 1993, U-notat 1/96. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning

Skoie, Hans & Per Olaf Aamodt (red.) (1991): *Søkelys på høyere utdanning i Norge*. En del utviklingstrekk med vekt på 1980-tallet. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt, Rapport 3/91.

ISBN 82-7218-354-4

ISSN 0807-3635

GCS AS - Oslo

Forord

Med denne rapporten fullføres arbeidet med prosjektet "Søking og opptak til høyere utdanning i 1993", initiert og finansiert av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Tidligere presentasjoner inkluderer en midlertidig, upublisert rapport levert til oppdragsgiver i august 1994, og en artikkel offentliggjort i NIFUs rapportserie "Utdanning og arbeidsmarked 1994".

Rapporten har to deler: Første del omhandler situasjonen før opptaket i 1993: Søker- og studenttall, arbeidsmarkedssituasjonen, politikken bak kapasiteten i høyere utdanning, opptakssystemet. I annen del benyttes resultatene fra en spørreundersøkelse foretatt blant et utvalg av alle som søkte studieplass i 1993, til å kartlegge søkerne situasjon etter opptaket, og å studere hva som ligger bak søkingen til studiestedene.

Rapporten er utarbeidet av utredningskonsulent Nina Sandberg. Instituttssjef Berit Mørland, seksjonssjef Per Olaf Aamodt og seniorutreder Nils Vibe har bidratt med nyttige innspill og kommentarer underveis. Takk også til Samordnet Opptak for uvurderlig hjelp og godt samarbeid, og til de nærmere fire tusen søkerne som tok seg tid til å svare på spørreskjemaet.

Oslo, august 1996

Berit Mørland

Per Olaf Aamodt

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning	15
1.1 Bakgrunn	15
1.2 Formål	16
1.3 Problemstillinger	17
1.4 Begrepsforklaring	18
1.5 Gjennomføringen av undersøkelsen	19

Del I:

Situasjonen før opptaket i 1993

2 Veksten i søker- og student-mengden	25
2.1 Studenteksplosjonens demografiske kilder	28
2.2 Oppsummering	32
3 Samfunnsendring og studentvekst	34
3.1 Etterspørsel fra arbeidsmarkedet	34
3.2 Sysselsettingssituasjonen og søkingen til høyere utdanning	35
3.3 Politiske kapasitetsbeslutninger	38
3.4 Markedets betydning for kapasitetsbeslutningene	39
4 Organiseringen av studietilbudet i høyere utdanning	43
4.1 Rammene for opptaket bestemmes sentralt	44
4.2 Opptaket foregår lokalt	45
4.3 Sentral institusjonell tilpasning til studentekspansjonen	46
4.4 Lokal institusjonell tilpasning til studentekspansjonen	50
4.5 Oppsummering	53

Del II:

Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

5 Søkerne i 1993: Hvem var de - hvor ville de - og hvor stod de etter opptaket?	55
5.1 Søking og etterspørsel	55
5.2 Hvem fikk tilbud, hvem fikk avslag?	56
5.3 Lik rett til utdanning uansett bakgrunn?	56
5.4 Halvparten av søkerne var eldre enn 22 år, og aldersspredningen er stor	58
5.5 Kjønnsforskjeller snudd på hodet	58

5.6	Flere med akademikerbakgrunn	59
5.7	Karakternivået bestemmer hvem som får avslag, men ikke hvem som er ukvalifiserte	60
5.8	Størst søking fra hovedstadsregionen	61
5.9	Lik rett til utdanning for gamle og nye søkere?	63
5.10	Mer enn halvparten hadde søkt før 1993	63
5.11	Strategisk søking?	66
5.12	Hvor ville søkerne?	68
6	Hvor ble det av utdanningssøkerne?	74
6.1	En tredjedel av de avviste søkerne, og nesten annenhver som takket nei, er likevel i høyere utdanning	75
6.2	De aller fleste studerer det de ønsket seg	76
6.3	Lønnsarbeid på heltid er nest vanligste syssel	78
6.4	Midlertidige ansettelser og løse arbeidsforhold er mer utbredt enn fast arbeid	78
6.5	Flere arbeidsløse blant avviste søkere enn i arbeidsstyrken som helhet	79
6.6	Oppsummering	80
7	Hva ligger bak søkingen til høyere utdanning?	81
7.1	Klare forskjeller i søkernes forankring i utdannings- og arbeidsmarkedet	82
7.2	Hvorfor søkte de i 1993?	84
7.3	Mange av de som sa fra seg tilbudet hadde søkt for å være på den sikre siden	90
7.4	Over halvparten regnet med å være i høyere utdanning om et halvt år, enda flere ønsket seg dit	93
7.5	Nesten alle som ikke hadde plass i høyere utdanning ville søke på nytt	96
7.6	Hvor gikk de som ville tre ut av søkerkøen- og hvorfor vil de ikke søke igjen?	97
7.7	Oppsummering	100

*Application and Admission
to Higher Education in 1993*

Summary	102
----------------------	------------

Litteratur	106
-------------------------	------------

Tabellvedlegg	111
----------------------------	------------

Spørreskjema	115
---------------------------	------------

Sammendrag

Dette er sluttrapporten fra prosjektet "Søking og opptak til høyere utdanning 1993", utført på oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Her presenteres resultatene fra en spørreundersøkelse foretatt blant søkerne til norsk høyere grunnutdanning i 1993, det vil si høyere utdanning der opptak ikke forutsetter at søkeren har avlagt eksamen fra annen høyere utdanning. En del midlertidige resultater fra prosjektet ble lagt fram i en forhåndsrapport i august 1994.¹

Kapittel 1: Bakgrunn, problemstillinger og gjennomføring. Nøkkeltall for opptaket i 1993

Utgangspunktet for prosjektet er den akselerende veksten i søkingen til høyere utdanning slik den artet seg den første halvdel av 1990-årene. Prosjektets to hovedformål er disse: For det første å kartlegge søkeres situasjon etter opptaket til høyere grunnutdanning i 1993. For det andre å studere søkeres motivasjoner og handlingsvalg, for dermed å bidra til å avklare forbindelsen mellom individuelle strategier og opptaksresultat. Rapporten griper dermed inn i debatten omkring 90-tallets øyensynlig hardere vilkår for innpass i høyere utdanning. Hva er den skjerpede konkurransens bakgrunn, substans og konsekvenser?

Rapportens første del handler om situasjonen før opptaket i 1993: Søker- og studenttall, arbeidsmarkedssituasjonen, politikken bak kapasiteten i høyere utdanning, opptakssystemet. Dette er sentrale deler av den konteksten søkerne inngår i og forholder seg til, og dermed nyttig bakgrunnsstoff for annen del av rapporten, hvor resultatene fra spørreundersøkelsen gjengis.

I kapittel 2 spør vi: Hvilke demografiske endringer ligger bak veksten i søker- og studenttall?

Her skisseres den veksten i søker- og studenttall som skjøt fart ved utgangen av 80-årene. Myndighetene hadde verken planlagt eller ventet denne ekspan-

¹ "Søking og opptak til høyere utdanning i 1993: Foreløpige hovedresultater". Dette midlertidige notatet, basert på 58 prosent svar, ga svar på noen få, sentrale spørsmål: Hvem fikk avslag? Hvem tok i mot tilbud om plass, og hvem gjorde det ikke? Hva gjør søkerne våren 1994? Hvilke planer har de for fremtiden?

sjonen. En demografisk modell brukes for å vise at kjennskap til enkle demografiske fakta gir et nødvendig, om enn utilstrekkelig grunnlag for å forstå hvorfor studentmassen utviklet seg som den gjorde. Flere demografiske forhold bidro nemlig til store søkertall tross at de studiemodne årskullene ble mindre fra tiårsskiftet. For det første oppnådde stadig flere studiekompetanse fra videregående opplæring, samtidig som stadig flere realiserte denne kompetansen ved å søke om plass i høyere utdanning. Dessuten tok søkingen seg opp i alle aldersklasser, såvel yngre som eldre.

Selv om kapasiteten i høyere utdanning ble rustet opp som aldri før, holdt ikke tilbudsveksten tritt med det massive søkerpresset. I 1993 var det dermed rundt dobbelt så mange søkere som hele årets kull av 19-åringer.

I kapittel 3 spør vi: Hvilken betydning hadde markedssvingninger for veksten i søker- og studenttall?

Vi supplerer den demografiske modellen med to andre faktorer som regnes som betydningsfulle for studenttallene: Arbeidsmarkedets etterspørsel etter akademisk arbeidskraft og politiske kapasitetsbeslutninger.

I hele etterkrigstiden har arbeidsmarkedets voksende etterspørsel etter høyt utdannet arbeidskraft gjort sitt til at flere søker seg til høyere utdanning. De siste tiårene har vært særpreget av gradvis nedgang i andelen unge heltidssysselsatte sammen med vekst i andelen som er i utdanning. Sysselsettingssituasjonen ble dramatisk forverret fra slutten av 80-tallet. Da arbeidsledigheten nådde nye høyder stod de yngste særlig utsatt til, men samtidig var altså utdanning i ferd med å bli den alminneligste hovedbeskjef-tigelse for de under 25. Større arbeidsledighet medførte ikke nødvendigvis større søkertall. Mye tyder på at mange av søkerne ville søkt uansett, men at trangere kår på arbeidsmarkedet fikk flere til å søkte direkte etter fullført videregående utdanning. Ventetiden mellom videregående og høyere utdanning ble kortet ned.

Kapasiteten i høyere utdanning skal i en viss forstand være markedsstyrt. I etterkrigstiden har den offentlige dimensjoneringspolitikken særlig vektlagt to hensyn: Individuell utdanningsetterspørsel skal bestemme det totale antall tilgjengelige studieplasser, arbeidskraftbehovet skal veilede kapasiteten innenfor de enkelte utdanningstypene. De store søkermengdene fra slutten av 80-tallet resulterte i politisk press for å utvide kapasiteten på grunnutdanningene. Nye studieplasser ble opprettet ad-hoc og allerede fastsatte dimensjoner ble justert i etterkant. I praksis framsto opptaks-

kapasiteten dermed langt mer som drevet fram av individuell etterspørsel og søkertall enn som resultatet av helhetlig politisk koordinering.

I kapittel 4 spør vi: Hva var rammene rundt studieplassfordelingen?

Her beskriver vi organiseringen av studietilbudet i høyere utdanning, med særlig vekt på opptakssystemet fram til 1993: Mål, utforming og virkemåte. Effektivitet i opptaket er og blir et hovedmål. Kapasiteten skal utnyttes mest mulig, med minst mulig bruk av ressurser. Vi betrakter opptakssystemet som en administrativ tildelingsordning i krysningspunktet mellom sentral og desentral styring, og ser på to administrative nivåes reaksjoner på søkende søkerpress: Nasjonale myndigheter og lærestedene. Manglende samsvar mellom tilbud og etterspørsel og kollektive handlingsproblemer tvang fram omorganiseringsplaner fra myndighetenes side. En ny nasjonal opptaksmodell iverksettes sektorvis i 1995 og 1996. Den nye opptaksordningen skal sikre at studieplassene fylles, og samtidig besørge at den reelle etterspørselen dekkes, nemlig at flest mulig søkere får tilbud om et studium som de godtar og gjennomfører. Slik treffsikkerhet i utdanningstilbudet krever inngående kjennskap til søkerens preferanser, vurderinger og handlingsvalg. Nettopp på dette feltet vil den foreliggende undersøkelsen kunne bidra til å utvide kunnskapsgrunnlaget, og dette er *ett* viktig utgangspunkt når vi legger fram resultatene fra spørreundersøkelsen blant søkere til høyere grunnutdanning i 1993. De siste års rekordsøking og mulighetene for fortsatt stor etterspørsel i årene framover gir dessuten grunn til å ta et *annet* utdanningspolitisk mål i betraktning: Skjerpet konkurranse kan svekke mulighetene for lik rett til utdanning. I hvilken grad oppfylles målet om at utdanning skal kunne tas uavhengig av alder, kjønn, geografiske forhold, eller sosial situasjon?

I kapittel 5 spør vi: Hvem var søkerne, hvor ville de, og hvor stod de etter opptaket?

Her kartlegger vi søkingen til og utfallet av opptaket i 1993. Det første vi spør om er hvem som søkte. Gjennomsnittssøkeren i 1993 var en 24 år gammel kvinne fra hovedstadsområdet, men noen prototypisk utdannings-søker er vanskelig å oppdrive. 19-åringen som kommer rett fra videregående er én blant mange typer søkere fra flere årskull. En hel del har for eksempel allerede en studieplass i høyere utdanning, og hvis de ikke blir tatt opp, fortsetter de der de er.

Neste spørsmål er: Hvor ville søkerne? Det aller mest populære fagområdet i 1993 var helse- og sosialfag. 22 prosent av søkerne ønsket seg

til utdanninger innenfor dette feltet. De avviste søkerne var overrepresentert blant de som hadde helse- og sosialfag som førstevalg, og i 1993 var da dette også det fagfeltet som var vanskeligst å komme inn på. Høgskolestudier var mer attraktive enn universitetsstudier, og terskelen for å bli tatt opp var til og med høyere der enn i universitetssektoren. Over halvparten av søkerne siktet mot høgskolestudier som det endelige mål for utdanningsplanene sine, og avviste søkere var klart overrepresentert blant disse.

Det siste overordnede spørsmål i dette kapitlet er: Hvordan gikk det med søkerne i opptaket? I spørsmålet om søkerne fikk studieplass eller ikke i 1993 oppdaget vi et betydelig avvik mellom SO-registret og respondentenes egne opplysninger. Avviket kan forklares ganske enkelt. Det skyldes ikke registreringsfeil, men det forståelige faktum at søkere og opptaksorgan ikke definerer "tilbud" på samme måte. Dermed vil de offisielle statistikkene i noen grad måtte bli mangelfulle indikatorer på søkerens status etter opptaket. Et særlig viktig poeng med denne rapporten er da også å demonstrere hvorfor de årlige statistikkene fra SO ikke kan leses som vitnesbyrd om søkerens livsstilling etter opptak. Dette bør noteres, siden de aggregerte statistikkene nødvendigvis legges til grunn for offentlighetens debatt omkring søking og opptak til høyere utdanning.

Det politiske målet om lik rett til utdanning er essensielt for fordelingen av studieplasser. Hvordan står dette målet seg under økende konkurranse om studieplassene? Undersøkelsen av opptaket i 1993 viser at tilbudsfordelingen er betinget av søkerens sosiale bakgrunn. Rekrutteringen til høyere utdanning er sosialt skjev. Egne skoleprestasjoner er avgjørende, men i tillegg utgjør foreldrenes utdanningsnivå også et skillemerke mellom hvem som fikk og ikke fikk tilbud. De med tilbud hadde oftere høyt utdannede foreldre enn de avviste søkerne. Som en motvekt er det på sin plass å trekke fram dette viktige funnet: Blant de yngste søkerne blir det vanligere og vanligere med høyt utdannede foreldre. I kjølvannet av 60-tallets studentekspansjon er dermed et generasjonsskifte underveis i høyere utdanning. Den tidligere sosiale eliten innlemmer stadig flere.

Mindre enn halvparten av søkerne søkte for første gang i 1993. Lik rett til utdanning betyr også at den enkeltes muligheter til å ta høyere utdanning ikke skal avgjøres av tilfeldige konjunktursvingninger. Lavkonjunktur på både arbeids- og utdanningsmarkedet ser ikke ut til å ha ødelagt for bestemte grupper av søkere. Når det er tale om studieplass kom førstegangssøkere og gamle søkere like bra ut av opptaket. Nykommerne opplevde imidlertid oftere enn andre å ikke kvalifisere til noe av det de søkte på. Derimot later

det ikke til at all gjensøkingen er tegn på at folk opplever avslag på avslag. To tredjedeler av de som fikk tilbud, men ikke ville ha det, var gjengangere i søkerkøen.

Det er et utdanningspolitisk mål at søkerne skal få en plass de er motiverte for. Tvinges søkerene til å bli mer strategiske og mindre opptatt av egne interesser? Utover på 90-tallet søkte folk bredere og bredere for hvert år som gikk, fra seks søknader pr hode i 1991 til ni i 1994. Opptaksresultatet i 1993 viser at denne strategien øker sjansene for å få tilbud. Karakterer var avgjørende for om søkerne fikk tilbud, men ikke for om de kvalifiserte til opptak eller ikke, her spilte i stedet bredden på søkingen en viktig rolle.

Gjensøkerne er mange, og de søker gjerne flere år på rad. Fra et år til det neste framstår søkernes utdanningsplaner som stabile. Blant de som faktisk forandret planene for utdanningens varighet var det like mange som senket og hevet ambisjonsnivået. Det er få tegn til at strategisk søking og taktikkeri innebærer at søkerne blir mindre opptatt av å forfølge egne ønskemål. Tvert i mot, planer om å søke studieplass på nytt følges i stort monn av aktiv innsats for styrke egne opptakssjanser. Karakterforbedring og poengsamling for å komme inn ved foretrukne studier er svært alminnelige strategier. Dette er et resultat av manglende samsvar mellom kapasiteten og søkeres preferanser, uttrykt i ulik dekningsgrad mellom de mer og mindre populære studiene.

I kapittel 6 spør vi: Hvor var søkerne våren 1994?

Hvor ble det av søkerne etter at opptaket var avviklet? I dette kapitlet kartlegges søkeres livssituasjon et halvt år etter opptaket. Flesteparten var da studenter, faktisk mange flere enn vi kunne forvente ut fra de offisielle søkerstatistikkene. Bemerkelsesverdig nok gjaldt dette for eksempel en tredjedel av de avviste søkerne og nær halvparten av de som takket nei til studieplass. Samlet sett var halvparten av de avviste søkerne i høyere eller annen form for utdanning våren 1994. Avviste søkere fant vi oftere enn andre i utdanning på lavere nivå.

De søkerne som derimot ikke studerte var oftest å finne i heltidsarbeid, om enn i jobber av midlertidig eller løst karakter. Selv om heltidsjobb dermed var den nest vanligste beskjeftigelsen, synes søkeres tilknytning til arbeidsmarkedet generelt mer usikker enn sikker. Søkere som ikke fikk tilbud om studieplass på noe av det de søkte om i 1993 var oftere i midlertidige jobber, oftere på arbeidsmarkeds- og sysselsettingstiltak, og oftere

arbeidsledige enn andre søkere. Som gruppe betraktet står dermed de avviste søkerne svakere enn andre både på arbeids- og utdanningsmarkedet.

I kapittel 7 spør vi: Hvorfor søkte de om studieplass i 1993?

I dette kapitlet forsøker vi å danne oss et bilde av beveggrunnene for å søke om plass i høyere utdanning. Representerer søkerkøen et overskudd av reell etterspørsel - er med andre ord de som fikk avslag og som selv avsto reelle etterspørrere, eller er de egentlig motiverte eller kvalifiserte for andre tilbud?

Innledningsvis slår vi fast at svært mange søkere (42 prosent) allerede hadde høyere utdanning da søkte i 1993. Derneft konstaterer vi at søkerne går inn i søkerkøen med temmelig ulik erfaringsbakgrunn både fra utdanningssystemet og arbeidslivet, som vi kunne vente ut fra de siste årenes søkermønstre. Mer bemerkelsesverdig er det imidlertid at de klare forskjellene i utdanningsnivå heller består enn utjevnes etter at studieplassene er fordelt. De som hadde høyere utdanning fra før av fikk oftere studieplass enn de som ikke hadde slik utdanning. Bare en fjerdedel av søkerne som ble avvist hadde allerede høyere utdanning. Andelen var betydelig større blant de som fikk tilbud. Blant de som fullførte eller avbrøt studiet påbegynt i 1993 hadde drøyt halvparten avlagt eksamen i høyere utdanning fra før. Ikke uventet hadde til gjengjeld disse søkerne minst erfaring fra arbeidslivet. Flest med arbeidserfaring fant vi blant de som takket nei til eller ikke møtte til et tilbud.

Søkernes subjektive forklaringer er et nødvendig inntak om vi vil ha et begrep om hva den aggregerte etterspørselen rommer. For om mulig å få et innblikk i hva som ligger bak søkertallene studerer vi derfor ulike gruppers egne forklaringer på at de søkte. Begrunnelsene for egen søking i 1993 etterlater ikke noe inntrykk av at taktiske overveielser har ført folk vekk fra lyst og interesse, tvert i mot sa det store flertall at de hadde søkt om studieplass fordi de ville ha en bestemt utdanning som svarte til interessene deres. Dessuten var vurderinger av framtidige jobbmuligheter viktige. I forhold til Martin Trows syn på overgangen til universell høyere utdanning er det interessant at så mange tillia det utsagn at "utdanning er nødvendig for i det hele tatt å få arbeid" en betydning.

Det er tendenser til at bestemte begrunnelser for å søke forekommer sammen. Disse antyder at det finnes tre hovedgrupper av søkere: De som er relativt sikre på hva de vil studere og hva de vil bli, de som søker for å supplere eller bygge videre på allerede ervervet utdannelse, og de som er usikre og mindre klart motiverte.

Søkere som ikke møtte opp til en studieplass eller som avbrøt studiet hadde sjeldnere søkt ut fra yrkesmuligheter, men oftere fordi de var usikre på hva annet de kunne gjøre. De som hadde fullført utdanningen fra 1993 var oftere poengsamlerne enn andre. Avviste søkere - som jo hadde det laveste utdanningsnivået fra før av begrunnet sjelden søknaden med at de ville bygge ut tidligere utdanning, men oftere med at de ikke fikk arbeid.

Så mange som 23 prosent av søkerne tok ikke i mot tilbud om plass i høyere utdanning. Det viser seg at mange av dem kan kalles beredskaps-søkere. Dette er fordi de åpenbart har alternative karriereveier, men ikke er helt sikre på hva de vil drive med. De søker for sikkerhets skyld, for å holde flere muligheter åpne. Dessuten er det en del som rett og slett avstår fordi tilbudet står for lavt nede på ønskelisten.

Søkernes nærmeste framtidsplaner viser at de aller fleste søkerne har ikke bare ønske om, men også faktisk forventer å være i høyere utdanning i tiden som kommer. Bortsett fra de avviste søkerne ser de fleste seg selv som studenter det neste halvåret, og dette gjelder uansett om de hadde takket nei, ikke møtt, sluttet, fullført, eller fortsatt studerte. Det er flere som ønsker enn tror at de kommer til å studere, og de avviste søkerne er de minst optimistiske i så måte. Det er særlig de som ikke fikk noen tilbud som mangler tiltro til å få en ønsket plass i høyere utdanning. Som et apropos til den svært utbredte tendensen til å flikke på karakterer fra videregående opplæring: Utdanning på videregående nivå framstår som noe man må heller enn noe man vil, og dette gjelder allment.

Lite tyder på at søkingen til høyere utdanning vil gå dramatisk ned i de nærmeste årene. Søkernes standhaftighet er nesten forbausende stor. Selv om beredskapssøking og usikker studiemotivasjon nok vil innebære at en del trekker seg, er hovedinntrykket at etterspørselen vil erfares som reell nok: Så godt som alle som ikke hadde studieplass ville søke om igjen, de som hadde avbrutt et studium i litt mindre grad enn andre. I tillegg sa nesten halvparten av studentene at de tok sikte på å søke seg til *annen* høyere utdanning enn den de var i gang med våren 1994.

I all hovedsak ser det dermed ut til at alle avvisningene i høyere utdanning verken fører til utstøtning eller sløsing med befolkningens talentreserver. Kun 6 prosent av alle søkerne har bestemt seg for å forlate søkerkøen for godt. De forsvinnende få som ikke ville søke på nytt var som regel arbeid, og dette var også den vanligste begrunnelsen for å avstå fra ny søknad. En del begrunner avgjørelsen økonomisk, og i tillegg er det noen, om enn ganske få, som resignerer fordi de mener de ikke har sjansen til å nå

fram dit de vil. De avviste søkerne skiller seg ut; oftere enn andre lar de være å søke om igjen fordi de vurderer egne muligheter som dårlige. Selv om, eller kanskje nettopp fordi dette dreier seg om et lite mindretall, ser vi i denne forbindelse grunn til å framheve at blant de avviste søkerne som også var arbeidsledige våren 1994 var fortsatt ledighet det de fleste forestilte seg for høsten.

1 Innledning

"Kommentar til undersøkelsen: (...) Dessuten var det interessant for egen del å måtte ta stilling til en del spørsmål man ellers ikke tenker over, for eksempel hvorfor jeg vil ta videre utdanning etc".²

1.1 Bakgrunn

Bakgrunnen for dette oppdraget er den kraftige veksten i søkingen til høyere utdanning på begynnelsen av 1990-tallet. I 1991 kunne utdanningsmyndighetenes prøveprosjekt Samordnet Opptak (SO) levere landsdekkende søkerstatistikker for første gang. Hva denne nyvinningen avdekket var først og fremst et uventet høyt antall søkere. To andre bemerkelsesverdige trekk kom også fram i dagen: En *stor andel fikk avslag på samtlige søknader*. Dessuten viste det seg at en betydelig mengde søkere *ikke tok i mot tilbud om studieplass*, slik at lærestedene ble nødt til å overbooke for å få fylt opp plassene. Erfaringen fra opptaket i 1991/92 lå til grunn da arbeidsgruppen bak SO oppfordret departementet til å ta initiativ til en utvalgsundersøkelse:

" SO-prosjektet kan ikke gi et svar på hvorfor så mange som 20.000 søkere ikke aksepterte tilbud om studieplass når de selv har søkt om studieplass få måneder tidligere. (...) Ved å gå ut til et utvalg av søkere, kan man få inn verdifull informasjon som kan kaste ytterligere lys over hvordan søkerne oppfatter de alternativer de står overfor og hva som bestemmer deres endelige valg." (3. innstilling fra arbeidsgruppen, 1992: 5)

Planleggere og beslutningstakere hadde et felles ønske om å forstå hvorfor det oppstod problemer rundt opptaket, problemer som ikke gikk upåaktet hen i mediene. Den direkte foranledning til undersøkelsen var den daværende statsråds svar på et spørretimespørsmål som uttrykte bekymring for de avviste søkeres skjebne. Da Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning i 1993 fikk i oppdrag å gjennomføre den foreliggende undersøkelsen, var det i sær avviste søkere og søkere som ikke tok i mot plass som

² De innledende sitater i hvert kapittel er anonymiserte kommentarer fra respondentene. På spørreskjemaet ble de bedt om å gi tilleggsopplysninger av betydning for besvarelsen av skjemaet sammen med eventuelle kommentarer til undersøkelsen og skjemaet.

ble fokusert. Hvordan gikk det med alle de som ikke fikk plass i høyere utdanning? Var utdanningsetterspørselen reell, eller ønsket disse søkerne seg egentlig andre tilbud?³

1.2 Formål

Prosjektets *primære formål* er å kartlegge søkerens situasjon ett år etter at de søkte om plass i høyere utdanning. Denne allmenne situasjonsbeskrivelsen skal dermed avklare spørsmål av typen: Hvem fikk avslag? Hvem tok i mot tilbud om plass, og hvem gjorde det ikke? Hva gjorde søkerne fra 1993 våren 1994? Søkergrupper som i en viss forstand ble til overs rett etter opptaket, nemlig avviste søkere og søkere som ikke ville ha plassen de ble tilbudt, blir særlig interessante komponenter i dette bildet.

Dette rent *deskriptive* siktemålet er forholdsvis lett oppnåelig. En situasjonsbeskrivelse etter opptaket i 1993 kunne i og for seg stått alene, som et nyttig bidrag til det utdanningspolitiske beslutningsgrunnlaget. Denne typen rapport ville likevel hatt både begrenset omfang og forholdsvis kortvarig aktualitet. Oppdraget bak søkerundersøkelsen rommer da også mer enn dette.

Utgangspunktet for prosjektet er klart problemorientert. Implisitt i begrunnelsen for prosjektet ligger erkjennelsen av at SO's søkerstatistikker ikke gir svar på hvorfor opptakene ikke forløp som forventet. Ønsket om å utvide kunnskapsgrunnlaget om individuelle preferanser og handlingsvalg innebærer at man er opptatt av *aggregering*. Gjennom aggregeringsprosessen - som kan foregå via ulike mekanismer - frambringes makrofenomener på grunnlag av individers preferanser, valg eller handlinger. Makrofenomener er ofte en blanding av mer eller mindre tilsiktede effekter av individuelle handlinger.

Undersøkelsens *andre sentrale formål* går derfor ut over det rent deskriptive. Vi søker svar på hvorfor opptaket ikke fungerte som forventet ved å fokusere på søkerne som aktører innenfor og utenfor opptakssystemet. Den offentlige debatten og medias dekning av de årlige studentopptakene viser med all mulig klarhet at mange er opptatt av søkerens beveggrunner. Vi vil forsøke å lodde litt dypere enn de årlige statistikker for å etterspore *hva som ligger bak søkingen*. Undersøkelsen tar sikte på å avdekke både

³ Inntil videre opererer vi for enkelhets skyld med et etterspørselsbegrep tilsvarende søkning til utdanningsinstitusjonene. Se kapittel 5 for en nærmere diskusjon av begrepet.

fortidige og framtidige motiver og handlingsvalg blant søkerne. Med dette håper vi å etablere et grunnlag for å forklare utfallet av opptaket i 1993, et grunnlag som kan ha relevans også ut over dette aktuelle opptaket. I neste avsnitt oppsummeres de sentrale problemstillingene for undersøkelsen.

1.3 Problemstillinger

Kapittel 2: Hvilke demografiske endringer ligger bak veksten i søker- og studenttall?

Kapittel 3: Hvilken betydning hadde markedssvingninger for ekspansjonen i søker- og studenttall?

Kapittel 4: Hva var rammene for studieplassfordelingen?

- Hvordan var studietilbudet og opptaket i høyere utdanning organisert i 1993?
- Hvordan tilpasset myndighetene og lærestedene seg det nye søkerpresset?

Kapittel 5: Hvem var søkerne, hvor ville de, og hvor stod de etter opptaket i 1993?

- Hvem søkte høyere utdanning?
- Hvor søkte de seg hen?
- Hvordan gikk det med dem i opptaket?
- I hvilken grad er tilbudsfordelingen betinget av bakgrunn, ansienitet i søkerkøen og søkerstrategi?

Kapittel 6: Hvor var søkerne året etter at de søkte?

- Hva var søkerne beskjeftiget med våren 1994?
- Fortsetter eller avbryter de som er tatt opp til en studieplass?
- Hvor ble det av "overskuddet" i søkerkøen, hvor finner vi med andre ord de som fikk avslag og de som avsto selv?
- Hvordan svarer søkernes ønsker om studium til det tilbudet de fikk?
- Hvilken posisjon hadde søkerne i arbeidsmarkedet?

Kapittel 7: Hva ligger bak søkingen til høyere utdanning?

- Hvor stod søkerne da de søkte (arbeidserfaring og utdanningsnivå)?
- Hvorfor søkte de om plass i høyere utdanning?

- Hvorfor avsto de fra tilbud om studieplass?
- Hvordan ser søkerne på framtiden: Hva forventer de og hva ønsker de å være beskjeftiget med?
- Hvem vil søke på nytt, og hvem vil det ikke?

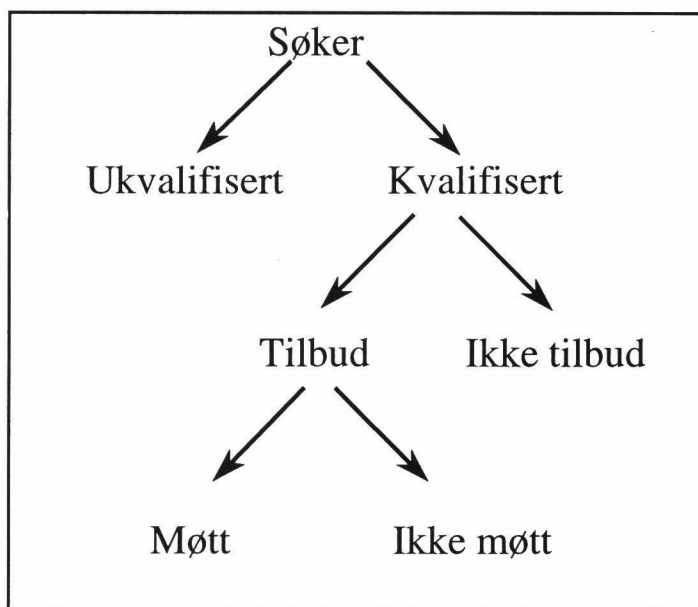
1.4 Begrepsforklaring

Høyere grunnutdanning er all høyere utdanning der opptak ikke forutsetter at søkeren har avlagt eksamen fra annen høyere utdanning. På grunnlag av registerdata fra SO kan søkerne sorteres i følgende kategorier:

Ukvalifiserte er alle søkere som ikke var kvalifiserte til noen av de utdanningene de søkte på i 1993. Dette utelukker ikke at de kan ha vært kvalifiserte for studier de ikke søkte seg til. Slik kategoriene er definert her, er ukvalifiserte søkeres logiske motsetning de kvalifiserte. Disse kategoriene utelukker hverandre gjensidig. Søkerne klassifiseres enten som kvalifiserte eller som ukvalifiserte. **Kvalifiserte** er alle søkere som innfridde opptakskravene til minimum ett av studiene de søkte seg til i 1993. I 1993 gjaldt følgende vilkår for å regnes som kvalifisert søker til regionale høyskoler: Søkeren måtte oppfylle ett av tre generelle minstekrav for opptak. For samtlige tre kategorier krevdes det kunnskaper i bestemte fag på nivå med eksamen fra studieretning for allmenne fag. Ulike utdanninger hadde forskjellige fagkrav. Noen høyskoler hadde tilleggskrav utover minstekravene. Ved universiteter og vitenskapelige høyskoler fordret man at søkeren fylte et generelt minste opptakskrav for å regnes som kvalifisert, og enkelte studier hadde tilleggskrav.

Uten tilbud betyr at ingen av søknadene fra 1993 resulterte i tilbud om studieplass. Den gjensidig utelukkende kategorien er tilbud. **Tilbud** innebærer at søkeren har fått minst ett tilbud om studieplass etter å ha søkt i 1993.

Møtt betyr at søkeren har fått minst ett tilbud om studieplass som søkeren har akseptert ved å møte opp på lærestedet i 1993. Nye studenter registrerer seg ved lærestedene om høsten. Oppmøtestatistikken beregnes ut fra studiestedenes rapportering til SO fra september måned. Den gjensidig utelukkende kategorien, **ikke møtt** betyr at søkeren har fått ett eller flere tilbud, men ikke møtt opp på lærestedet til noen av dem.

Figur 1 Søkerstatus: Et logisk tre

1.5 Gjennomføringen av undersøkelsen

Datainnsamlingen er gjennomført i samarbeid med SO. Datamaterialet utgjøres av to enkeltstående datasett som senere er sammenkoblet ved hjelp av et felles tildelt identifikasjonsnummer. På denne måten har vi benyttet data fra eget innsamlet surveymateriale sammen med opplysninger hentet fra SO's databaser fra 1991, 1992 og 1993.

I samvirke med SO ble det trukket et enkelt tilfeldig utvalg blant samtlige søkere til høyere grunnutdanning i 1993. Utvalget består av 6.001 personer, det vil si 5,3 prosent av alle som søkte studieplass dette året.⁴ Med andre ord, enhver søkers sannsynlighet for å havne i utvalget var ca en tyvendedel. Våren 1994 sendte vi ut et spørreskjema som ble besvart av 63 prosent av utvalget (vedlegg). Resultatene i den foreliggende rapporten bygger dermed på opplysninger fra 3.712 søkere.

Fra SO's databaser har vi mottatt person- og søknadsopplysninger for samtlige i utvalget, og herfra hentes også all informasjon om den totale søkermengden, populasjonen. Dermed har vi et godt grunnlag for å se om

⁴ Endelig utvalgsstørrelse ble 5.872. 110 respondenter hadde ukjent adresse, mens 19 ble ekskludert av ulike årsaker.

vårt datamateriale har fått alvorlige skjevheter gjennom utvalget, eller som resultat av frafall.

Verken utvalg eller surveymateriale har avgjørende slagsider. Tabell 1.1 viser respondentenes, utvalgets og populasjonens fordeling på en del sentrale variable; kjønn, alder og status ved opptaket. Utvalget speiler populasjonen ganske nøyaktig, og det innsamlede materialet avviker ikke mye fra den totale søkermassen. Som forventet er det imidlertid en svak overrepresentasjon av kvalifiserte søkere blant respondentene, slik at ikke-kvalifiserte dermed er noe underrepresentert. I materialet finner vi dessuten en liten overrepresentasjon av søkere med tilbud som ikke møtte opp ved studiestart.

Tabell 1.1 Nøkkeltall for opptaket. Respondenter, utvalg og populasjon.
Absolutte tall og prosent

	<i>Respondenter</i>		<i>Utvalg</i>		<i>Populasjon</i>	
	<i>N</i>	<i>Prosent</i>	<i>N</i>	<i>Prosent</i>	<i>N⁵</i>	<i>Prosent</i>
Søkere	3.712	100	6.001	100	112.512	100
Kvinner	2.260	61	3.483	58	67.522	60
Menn	1.451	39	2.518	42	44.990	40
Sum	3.711 ⁶	100	6.001	100	112.512	100
18 år og yngre	14	0	20	0	458	0
19 år	654	18	991	17	17.450	16
20-24 år	2.049	55	3.237	54	60.204	54
25-29 år	523	14	921	15	17.535	16
30 år og eldre	472	13	828	14	16.865	15
Sum	3.712	100	5.997 ⁷	100	112.512	101
Kvalifiserte	3.226	91	5.074	89	99.483	88
Ikke kvalifiserte	305	9	632	11	13.029	12
Sum	3.531 ⁸	100	5.706 ⁹	100	112.512	100
Kvalifiserte uten tilbud	798	25	1.376	27	26.363	27
Kvalifiserte med tilbud	2.428	75	3.698	73	73.120	73
Sum	3.226	100	5.074	100	99.483	100
Takket ja	1.592	66	2.345	63	50.007	68
Takket nei	836	34	1.353	37	23.113	32
Sum	2.428	100	3.698	100	73.120	100
Møtt	1.433	90	2.147	92	47.609	95
Ikke møtt	159	10	198	8	2.398	5
Sum	1.592	100	2.345	100	50.007	100

⁵ Tilgjengelig fordeling for *samtlig*e av disse variablene fantes kun for søkertallene pr. august 1993. I november 1993 ble endelig søkermengde beregnet til 106.925. De tilgjengelige data fra SO pr november 1993 (andelen kvalifiserte, andelen med tilbud og andelen møtt) antyder imidlertid at den endelige fordelingen bare varierer ubetydelig i forhold til augustfordelingen (SO-93/162: 4).

⁶ Mangler opplysninger: 1.

⁷ Mangler opplysninger: 4.

⁸ Kvalifiserte: 3226. Ikke kvalifiserte: 305. Ikke søkt -93: 46. Mangler opplysninger: 135. Totalt: 3712.

⁹ Kvalifiserte: 5074. Ikke kvalifiserte: 632. Ikke søkt -93: 81. Mangler opplysninger: 214. Totalt: 6001.

I tabell 1.2 har vi gruppert respondentene i fem kategorier med utgangspunkt i SO's statistikker.

Tabell 1.2 Søkernes status etter opptaket i 1993 (SO-basert gruppering). Prosent og absolutte tall

	<i>Prosent</i>	<i>N</i>
Ikke søkt/mangler opplysninger	5	181
Ukvalifisert	8	305
Kvalifisert uten tilbud	22	798
Tilbud, ikke møtt	23	844
Tilbud, møtt	43	1.584
Totalt	101	3.712

I spørreskjemaet spør vi om søkerne fikk studieplass etter å ha søkt i 1993, og om de i så fall tok i mot tilbudet og møtte fram ved studiestart. Respondentenes svar er grunnlaget for den inndeling i kategorier som er framstilt i tabell 1.3.

Tabell 1.3 Søkernes status etter opptaket i 1993 (survey-basert gruppering). Prosent og absolutte tall

	<i>Prosent</i>	<i>N</i>
Ubesvart	1	27 ¹⁰
Fikk ingen tilbud	21	766
Fikk tilbud, avslo selv	15	548
Fikk tilbud, møtte ikke	4	150
Fikk tilbud, avbrøt studiet	4	138
Fikk tilbud, fullførte studiet	5	196
Fikk tilbud, studerer fortsatt	51	1.887
Totalt	101	3.712

Når vi sammenlikner søkerne status ut fra de to kildene, blir det klart at her er det relativt betydelige avvik mellom registerdata og surveydata (tabell 1.2 og 1.3). Legg merke til at andelen søkere med tilbud varierer avhengig av hvilken kilde som benyttes. I følge SO fikk 66 prosent av respondentene tilbud om studieplass. Forholdsvis mange flere av dem, 79 prosent, hevder selv å ha mottatt tilbud etter å ha søkt i 1993. Forskjellen er 13 prosentpoeng. Videre sier tallene fra SO at i alt 30 prosent av søkerne ikke fikk

¹⁰ I følge SO-data søkte 25 av disse i -93, for 2 respondenter mangler opplysninger.

tilbud om studieplass (kvalifiserte og ukvalifiserte inkludert),¹¹ mens bare 21 prosent av respondentene selv oppgir ikke å ha fått noe tilbud. Differansen hva gjelder avviste søkere er ni prosentpoeng. Av tabell 1.1 ser vi at disse avvikene bare i begrenset grad kan skyldes utvalgsskjevheter. Andelen søkere med tilbud er riktig nok større blant respondentene enn i populasjonen, og det er relativt færre ukvalifiserte blant respondentene enn i søkermengden som helhet, men disse forskjeller likevel av mindre størrelsesorden. I stedet viste deg seg at differansene har å gjøre med ulike parter ulike definering av tilbudsbegrepet:

SO-statistikkene viser utfallet av de årlige opptakene. I disse oversiktene registreres søkerstatus utelukkende på basis av søknader. Nærmere bestemt refererer den enkelte søkers status i 1993 kun til de søknadene vedkommende har sendt inn til dette opptaket. Dette forholdet er viktig å notere seg, fordi det betyr at et avslag registrert av SO ikke nødvendigvis gjenspeiler at søkeren rent faktisk står uten studietilbud. En kan ikke uten videre regne med at søkere generelt legger SO's tilbudsdefinisjon til grunn når de blir spurt om de fikk tilbud etter å ha søkt i 1993. Opplysninger fra spørreskjemaene viser at de om lag ti prosentpoengs store gråsonene mellom registerdata og surveydata rommer flere ulike typer søkere. Her vil vi for eksempel finne privatister. Vi vil finne en del med studieplass fra før av, som søker til en annen utdanning, men regner den opprinnelige plassen som et "tilbud". Vi vil finne enkelte med tilbud som ikke klassifiseres som høyere utdanning, og vi vil finne noen som - etter suppleringsopptakene - har mottatt tilbud om plass hvor studiekompetanse er eneste opptakskrav. Disse avvikene er altså interessante i seg selv og vil bli kommentert mer inngående når vi i kapittel 6 ser på søkerens beskjeftigelse en viss tid etter opptaket.

Ett særlig viktig poeng med denne rapporten er å vise at SO-statistikene ikke kan gi et fullstendig bilde av søkerens situasjon etter opptaket. Med SO's dokumentasjon av rekordhøye søkertall ved 90-tallets begynnelse ble opptaket til høyere utdanning gjenstand for offentlig debatt. Tall herfra ble eksempelvis brukt til å belegge spekulasjoner om at mange kvalifiserte søkere sto i fare for å bli skjøvet ut i usikre levekår fordi det var for få studieplasser. Vi finner det særlig viktig å framheve dette, ettersom det stadig er SO's landsdekkende søkerstatistikker som er utgangspunktet for offent-

¹¹ Imidlertid er 30 ukvalifiserte søkere (som ikke var kvalifisert til noe av det de søkte på) likevel registrert med tilbud fra SO's side.

lighetens bilde av og diskusjon omkring søking og opptak til høyere utdanning.

I denne rapporten brukes den SO-baserte kategoriseringen fra tabell 1.2 som uttrykk for søkerens *formelle* status ved opptaket i 1993. Grupperingen benyttes hovedsakelig i fordelinger over spørsmål som er stilt alle respondenter, hvor kategorien de selv har plassert seg i på skjemaet altså ikke får noen betydning.

Selv om det først og fremst er søkerne som skal studeres, vil vi i de neste tre kapitlene presentere viktige elementer i de omgivelsene søkerne inngår i og forholder seg til. Søkerne samvirker med en hel rekke aktører i opptaket til høyere utdanning. Blant de viktigste er andre søkere, opptaksorgan (med ansvar for gjennomføringen av studentopptaket), lærestedene (med det faglige og økonomisk forvaltningsmessig ansvaret for studiene), og offentlige myndigheter (som legger rammene for opptaket). Vi skal se nærmere på organiseringen av samhandlingen mellom aktørene.

I kapittel 2 gir vi et omriss av den veksten i søker- og studenttall som startet på slutten av 80-tallet. Vi undersøker de demografiske kildene til studenteksplosjonen, det vi kan kalle søkingens demografi. I kapittel 3 bringer vi inn andre sentrale faktorer bak student- og søkerekspansjonen: Arbeidsmarkedssituasjonen og politiske kapasitetsbeslutninger. Kapittel 4 vies opptakssystemet. Vi fokuserer på det offentlige opptakssystemet, selv om høyere utdanning også besørges av privat sektor.¹²

¹² Inkludert blant lærestedene som dekkes av SO finner vi også private institusjoner.

Del I:

Situasjonen før opptaket i 1993

2 Veksten i søker- og studentmengden

“Det blir fokusert alt for mye på høgre utdanning. (...) Det burde ikkje vere noko mål i seg sjølv å få flest mulig rett frå v.g.s inn på høgre utdanning.”

“Får håpe dere kan skaffe alle oss som ønsker høyere utdanning en studieplass, men det er vel bare en drøm.”

På midten av 1980-tallet vakte tegnene på sviktende rekruttering til høyere utdanning bekymring i Norge. Ti år senere er situasjonen helt snudd om. Et særlig iøynefallende trekk ved utdanningssystemet i 90-årene er den eksplosive veksten i søkingen til høyere utdanning. Lærestedene overstrømmes av nye studenter. Studenttallet økte fra 105.000 i 1987 til mer enn 170.000 i dag.

Først i 1991 opprettet myndighetene landsdekkende søkerstatistikker. Fra da av noterte SO nye søkerrekorder hvert eneste år: I 1991 søkte 88.792, i 1992 96.094, i 1993 106.925 og i 1994 109.054 (SO Søkerstatistikk 1995: 6). I 1994 var søkermengden med andre ord hele 23 prosent større enn i 1991. I 1995 så vi en svak nedgang i søkingen til høyere utdanning, i alt 101.255 søkte. En ytterligere nedgang var ventet i 1996, og tall pr. juli 1996 viser 98.079 søkere til det samordnede opptaket.

Det er nærliggende å sammenligne med tilstanden i nabolandet. I forhold til folketallet, om lag det dobbelte av Norges, erfarte Sverige søking i omtrent samme målestokk. I 1991 søkte 135.000, i 1992 179.500, i 1993 186.400, i 1994 206.900 og i 1995 239.000 til svenske høyskoler og universiteter.¹³ Det kan se ut som om søkerveksten er kommet noe senere i

¹³ Kilde: Høgskoleverket. Ukvalifiserte søkere er ikke registrert, unntaket er ukvalifiserte søkere til lokale opptak til frittstående kurs. Høgskoleverket estimerer andelen ukvalifiserte i alt til høyst 5 prosent. I august 1994 registrerte Verket för högskole-service 82.516 kvalifiserte søkere til sitt samordnede opptak til statlige universiteter og høyskoler. Drøyt halvparten, 42.593, fikk studieplass i første omgang.

Sverige enn i Norge, men søkertallet sett i forhold til befolkningen er blitt enda høyere.

Med en voksende mengde søkere strømmende til lærestedene her hjemme, ble det snart trangere om plassen. Kapasiteten på grunnutdanningene ble utvidet for å slippe til flere nye studenter, og også på høyere nivåer ble det opprettet flere studieplasser.

Ekspansjon innenfor høyere utdanning er verken et helt nytt eller et særegent norsk fenomen. Fra slutten av 50-tallet og fram til i dag har dette vært den dominerende tendensen i de fleste utviklede land. Veksten har ikke vært ubrutt. Søkingen avtok i perioder, som tilfellet var her til lands for bare ti år siden. Til tross for slike mer kortsiktige svingninger kan vi si at "The history of higher education during the last three decades is a history of expansion" (Aamodt 1995: 63). Den samme langsiktige trenden finner sted i hele Europa.

Ikke desto mindre kom den kraftige veksten i søkingen fra og med 1989 overraskende på norske myndigheter. En offentlig utredning hadde nylig spådd minkende søkermengde etter 1990 på grunn av reduserte ungdomskull. Så sent som i 1988 diskuterte man fortsatt tiltak for å sikre rekrutteringen til universiteter og høyskoler: "Mindre kull gjør det nødvendig å øke studietilbøyeligheten og rekruttere nye grupper til høyere utdanning (NOU 1988: 28: 21)." ¹⁴

Hvorfor slo ikke antakelsene til? Det er åpenbart at ungdomskullenes størrelse ikke ga tilstrekkelig grunnlag for å spå framover i tid. Utviklingen i studentmengden avhenger av en rekke, til dels samvirkende forhold. Generelt blir vekst i høyere utdanning ofte betraktet i lys av ulike varianter av moderniseringsteori. Utbygging av utdanningssystemet sees da som et ledd i utviklingen over fra tradisjonelle jordbrukssamfunn til moderne industrialiserte og rasjonaliserte samfunn: Behovet for et høyere utdanningsnivå i befolkningen øker etter hvert som samfunnet blir mer komplekst og differensiert. Innen disse rammene blir studenttallsvekst ofte forklart både som betingelse for og som resultat av økonomisk vekst; som individuelt og samfunnsøkonomisk nyttig. Den allment utbredte antakelsen om at utdanningsnivå, økonomisk vekst og teknologisk utvikling henger sammen,

¹⁴ Senere kom departementet likevel til den konklusjon at langsiktige sosiale og demografiske endringer tydet på økt rekruttering til høyere utdanning. Årskullsstørrelse var grunnlag godt nok for prediksjoner om fremtidens studentmasse (St. meld. nr. 40 1990-91: 88).

synes tilforlâtelig, men har vist seg vanskelig å teste empirisk (Aamodt 1995: 67).

Innenfor spekteret av mer spesifikke teorier som forsøker å forklare ekspansjon innen høyere utdanning, identifiserer Ulrich Teichler fire mekanismer som stadig går igjen (Teichler 1988: 25): 1) Vekst som konsekvens av vitenskapelig ekspansjon: Innovasjon og kunnskapsspredning i forskning og akademia leder til utbygging av utdanningssystemet. 2) Vekst som følge av troen på "human capital", det vil si at økonomisk vekst betraktes som avhengig av befolkningens kunnskaps- og ferdighetsnivå. 3) Vekst som resultat av sosiale krav: Økende andeler av befolkningen etterstreber høyere utdanningsnivå for å kunne avansere i det sosiale hierarkiet. 4) Vekst på grunn av troen på at utdanning er veien til kulturell utvikling og berikelse. Økonomisk vekst og velferdsutbygging gjør at utdanning betraktes som et lett tilgjengelig gode.

Teichler hevder at på dette bestemte feltet varierer perspektiver og årsaksanalyser betraktelig på ett sentralt punkt, nemlig i spørsmålet om utdanningsekspansjonen primært er drevet fram av *behov* (skapt av utviklingen innen vitenskap, økonomi og samfunnsstruktur) eller av *politisk styring*.

De to grunnleggende forutsetninger for studentekspansjon er selvsagt at ressurser settes inn til opprustning av tilbudet, og at etterspørselen er til stede. I samfunn som det norske, hvor høyere utdanning i det alt vesentlige er et statlig anliggende, må det følgelig finnes politisk vilje til tilbudsutbygging. I denne likningen er heller ikke det ene forholdet uavhengig av det andre: Tilbudet vil skape sin egen etterspørsel i den grad myndighetenes satsing på utdanning innvirker på potensielle søkeres verdiprioriteringer. I et politisk-administrativt klima der etterspørselsdekning verdsettes høyt vil etterspørsel dessuten tvinge fram et større tilbud (Aamodt 1994: 19).

Det synes klart at den akselererende veksten i norsk høyere utdanning fra 1989 ikke uten videre kan forstås på samme måte som den generelle ekspansjonen i etterkrigstiden. *Kvantitativ vekst*, både når det gjelder studenter, kandidater og forskningsinnsats sammen med *demokratisering av adgangen til studiene* har vært blant de retningsgivende mål for norske myndigheters utdanningspolitikk i denne perioden (Skoie 1991: 9)¹⁵ Den

¹⁵ I tillegg framhever Skoie to andre mål som har ligget til grunn for politikken i store deler av perioden: Utvikling av en mangfoldig og fleksibel studieorganisasjon, og lokalisering av høyere utdanning som et distrikts- og regionalpolitisk virkemiddel.

langsiktige veksten i høyere utdanning kan i stor grad betraktes som resultatet av bevisst politisk-administrativ satsing. Dette er en linje som kan gjenfinnes helt fra Kleppekomiteens innstilling, via Ottosenkomiteen og til Hernesutvalget. Det har imidlertid vært hensynet til søkningen, snarere enn økonomisk vekst, som har dominert i begrunnelsene for å utvide utdanningssektoren (Eide 1995: 13). Bevisst styring forklarer derimot mindre av den nye veksten fra 1989, som verken var forutsett eller planlagt fra myndighetenes side.

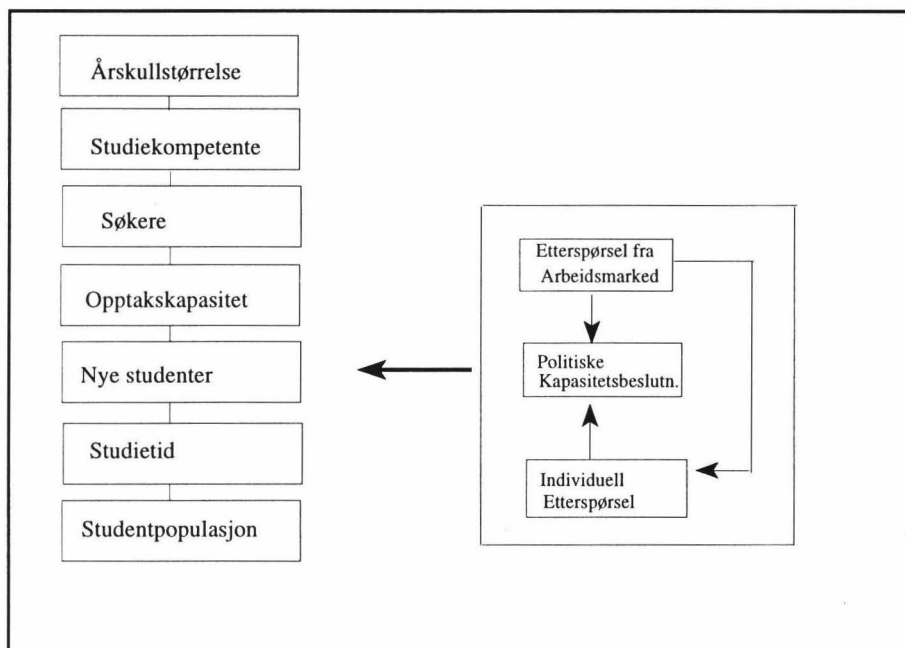
2.1 Studenteksplosjonens demografiske kilder

Demografi eller befolkningslære søker å forklare befolkningers størrelse ved å fokusere på sammenhengen mellom demografiske variable og komponenter. Ungdomskullenes størrelse - og andre demografiske faktorer - er bare enkelte blant mange variable som kan tenkes å påvirke studentpopulasjonen. Ikke desto mindre er det klart at demografiske forhold kan medføre betydelige endringer i studentmassen. I det følgende skal vi benytte en enkel demografisk modell for å utpeke noen forklaringer på at søker- og studentmengden vokste i stedet for å avta på begynnelsen av 90-tallet (figur 2). Om vi tenker oss studentpopulasjonen på et gitt tidspunkt som en funksjon av demografiske variable, vil 1) størrelsen på det relevante årskull være en blant seks viktige variable: 2) Andelen av årskullet som oppfyller minstekravene for opptak i høyere utdanning, 3) andelen som faktisk søker høyere utdanning, 4) opptaksreguleringer, 5) antall nye studenter, og 6) gjennomsnittlig studietid i høyere utdanning (Aamodt 1995: 69).¹⁶

Ungdom som har fullført videregående opplæring som gir minimumskompetanse for opptak i høyere utdanning kan søke fra de er omkring 19 år. Fra første halvdel av 90-tallet ble riktig nok 19-åringskullene mindre år for år (1). Nedgangen i de studiemodne årskullene ender med et midlertidig bunn-nivå i 1996. Men av denne demografiske kurven leser vi også at

¹⁶ På samme måte kan utviklingen i samlet studenttall forstås som forholdet mellom *tilgang* og *avgang*. Med andre ord, forholdet mellom antall studenter som kommer til, og antall studenter som forlater høyere utdanning (Neset 1995: 24). Avgangens størrelse bestemmes da av tidligere tilgang, samt hvor lenge studentene oppholder seg i høyere utdanning.

fødselskohortene faktisk var svært store til og med 1972. De aller minste kullene, årgangene 1976 og 1977, kan første gang ventes i søkerkøen fra 1995.

Figur 2 En demografisk modell av studentpopulasjonen

Økningen i andel av årskullene som søker var også kraftig undervurdert. For det første har tendensen vært at en voksende prosent av årskullet oppfyller minstekravene for opptak i høyere utdanning (2). De siste årene kjennetegnes altså av at relativt flere unge kvalifiserer seg for studier (NOU 1993: 17). 59 prosent av avgangselevne fra grunnskolen høsten 1991 begynte på studieretningene allmennfag eller handel og kontor. Andelen som gikk inn i studieforberedende retninger i videregående opplæring hadde da økt med 13 prosentpoeng siden 1981 (Sosialt utsyn 1993: 158). Fra 1980 til 1992 steg det årlige antallet elever og privatister som oppnådde generell studiekompetanse fra ca 25.000 til 35.511 (SSB). I 1992 var den relative andelen av avgangselevne fra videregående opplæring med minstekompetanse omkring 60 prosent. Innføringen av Reform 94 innebærer at veiene til studiekompetanse blir flere. Dette kan bety at flere unge vil benytte seg av de nye mulighetene. Her vil trolig arbeidsmarkedssituasjonen spille

en viktig rolle for hvor mange som skaffer seg slik kompetanse. Nils Vibe mener det er realistisk å regne med at i overkant av 60 prosent av kommende årskull vil oppnå generell studiekompetanse (Vibe 1995: 23).

For det andre: Av denne stigende andelen studiekompetente er det flere enn tidligere som faktisk søker høyere utdanning (3). Kjennskap til hvor mange i hver aldersklasse som realiserer egen studiekompetanse, krever at kullene følges også etter fylte 19 år. Mange venter nemlig ett eller flere år med å søke. Slike analyser er grunnen til at vi i dag regner med at omkring 40 prosent av et årskull, på et eller annet tidspunkt, vil ta fatt på høyere utdanning (Enoksen og Aamodt 1993: 28). En nyere undersøkelse blant 16- og 18-åringer viser at mer enn 50 prosent av hver aldersgruppe sikter seg inn mot høyere utdanning (Edvardsen 1993: 55). Norge kan synes å være på vei mot det stadium Martin Trow kaller terskelen for universell høyere utdanning, der mer enn halvparten av årskullene studerer (Trow 1973: 63).

På 90-tallet endres ventemønsteret i retning av at flere og flere av avgangselevne fra videregående opplæring søker høyere utdanning straks de er ferdige med videregående. I 1991 søkte 25 prosent av 19-åringene, i 1992 søkte 27 prosent av dem, i 1993 29 prosent, i 1994 30 prosent, i 1995 29 prosent og i 1996 søkte 32 prosent av alle 19-åringene i landet (søkertall: SO, populasjonstall: SSB). De yngste søkerne, 19 til 21 år, er tyngdepunktet i søkermassen. I 1993 utgjorde de nesten halve mengden, nemlig 47 prosent av søkerne. Dessuten er det nettopp blant disse yngste at søkingen har økt mest siden begynnelsen av 90-tallet (Enoksen og Aamodt 1993: 22). Tallene underbygger inntrykket av at tidligere års ventemønstre er forandret: *Oftere enn før går nå ungdommen direkte fra videregående til høyere utdanning.*

Et tyngre tilsig av 19-åringer betyr likevel ikke at de yngre dominerer søkerkøen helt og holdent. Vi hadde ikke hatt over 100.000 søkere i året om det ikke hadde vært for at *flere og flere eldre søkere også kommer til*. SO har påvist etterslep av eldre søkere og opphopningseffekter som skyldes en stor andel gjensøkere i søkermassen. Den foreliggende undersøkelsen viser at gjennomsnittssøkeren i 1993 var 24 år gammel. Siden 1991 har søkingen tatt seg opp på *alle* alderstrinn, selv om frekvensen avtar med økende alder (Aamodt og Enoksen 1993: 22). I 1994 søkte 30 prosent av alle 19-åringene i landet, 27 prosent av 20-åringene, og 24 prosent av 21-åringene. Det store 1972-kullet var altså høyaktuelle som søkere så sent som i 1994, og faktisk søkte 19 prosent av 22-åringene dette året.

Opptaksreguleringene bestemmer opptakskapasiteten, det vil si det disponible antall studieplasser innenfor høyere grunnutdanning (4). Denne

ble utvidet med 13 prosent fra omkring 32.000 plasser i 1990 til omkring 36.000 plasser i 1994.¹⁷

Antall nye studenter, med andre ord studenter som aldri tidligere har vært registrert i høyere utdanning, økte sterkt fra 1989 (5). I 1988 var tallet 30.123, i 1989 ca 34.000, i 1990 33.661, i 1991 34.438, i 1992 37.589, og i 1993 sank det til 37.066 (SSB). Nye studenter kommer enten rett fra videregående opplæring ("nykommere"), eller de kan av diverse årsaker ha utsatt studiestarten etter videregående ("ventere"). Når vi her konsentrerer oppmerksomheten om nye studenter, er det fordi disse forventes å bety mest for utviklingen i studentmassen. Sammenliknet med "tilbakevenderne", det vil si studenter som har vært innom høyere utdanning tidligere, er det rimelig å gå ut fra at de nye gjennomsnittlig vil befinne seg lengre innenfor utdanningsinstitusjonene.

Ved universitetene økte den årlige tilgangen, det vil si antall studenter som kommer til lærestedet hvert år, kraftig fra 1988. I årene 1988 og 1989 bestod tilveksten av omtrent like mange nykommere, ventere og tilbakevendere. Fra og med 1990 endret sammensetningen seg. Det kom færre ventere, mens andelen nykommere og i sær tilbakevendere steg. Høgskolene erfarte en mer gradvis økende tilgang, men også her kom det etter hvert relativt færre ventere og flere tilbakevendere og nykommere (Neset 1995: 31).

Det gjennomsnittlige antall år hver student er innrullert i høyere utdanning, har økt (6). Her er det statistiske grunnlaget ufullstendig, men flere indikatorer peker i samme retning. Fra 1975 til 1990 steg universitetskandidatenes gjennomsnittsalder fra 26,8 år til 28,3 år, uten at begynnerstudentenes gjennomsnittsalder økte (NOU 1992: 33). Årene 1991 til 1994 viser samme trend, universitetskandidatene blir jevnt over eldre.¹⁸ I 1990 gikk gjennomsnittskandidaten på universitetene seks semestre ut over normert progresjon (Berg 1992: 40). En fersk undersøkelse viser at andelen "fortsettere" blant studentene er stigende. Fortsettere er i denne sammen-

¹⁷ I 1993 var opptakskapasiteten 39.000 plasser, i 1995 38.198 (St. prp. nr. 1 1995-96 KUF). Tallene for opptakskapasitet i departementets budsjett er utelukkende basert på heltidsplasser. SO's beregninger for 1994 ligger høyere (45.175) fordi de også inkluderte examen philosophicum og halvårsheter.

¹⁸ 1991: 29,3 år, 1992: 29,0 år, 1993: 29,4 år, 1994: 29,9 år. Kilde: NIFU's akademikerregister. Registeret dekker alle universiteter og vitenskapelige høgskoler, samt enkelte andre statlige og private institusjoner. Her er kun universitetskandidater valgt ut.

hengen de studentene du finner igjen innenfor systemet fra det ene året til det neste. I 1989 utgjorde disse 59 prosent, og i 1993 65 prosent av den samlede studentpopulasjonen (Neset 1995: 35).

Forlenget studietid kan skyldes økende tendens til å gjennomføre mer langvarige studier, for eksempel ved overganger fra fullført høgskoleutdanning til universitetsstudier (Bækken 1994: 153). 18 prosent av søkerne i 1993 hadde fullført en utdanning på høyere grads nivå tidligere, mens 42 prosent av dem hadde avlagt minst en enkelteksamen i høyere utdanning (se kapittel 7). En voksende andel deltidsstudenter er også med på å forlenge den gjennomsnittlige studietiden. Endelig må vi tilføye at når institusjonene tar opp flere studenter enn kapasiteten skulle tilsi, kan det bli vanskeligere for den enkelte å gjennomføre studiet på normert tid.

2.2 Oppsummering

På mindre enn ti år har studentmassen økt kraftig. Siden 1988 har Norge fått mer enn 50 prosent flere studenter (Aamodt 1995: 30). Fra 1988 til 1994 viser departementets budsjetter at studiekapasiteten er utvidet fra vel 103.000 til ca 165.000 studieplasser. Når det reelle antall studenter ikke svarer til antall studieplasser kan dette blant annet skyldes overbooking, frafall, stor tilstrømning til åpne studier slik at faktisk studenttall overskrider det budsjetterte, osv.

Et blikk på *etterpørselssiden* viser at flere demografiske faktorer medvirket til store søkertall tross reduserte årskull etter 1990. For det første var det flere som kvalifiserte seg til studier, samtidig som stadig større andeler av hvert årskull faktisk søkte høyere utdanning. Ungdommen søkte tidligere enn før, det ble vanligere å gå direkte fra videregående til høyere utdanning. Dessuten økte andelen eldre søkere. I 1994 var dermed det samlede antall søkere nesten det dobbelte av dette årets kull 19-åringer.

I kjølvannet av økende etterspørsel ble *tilbudssiden* i høyere utdanning utbygd. I 1994 tillot dermed samlet kapasitet i universitets- og høgskolesektoren at halvparten av alle 19-åringer i landet kunne studert i fem og et halvt år. Tilbudsveksten holdt likevel ikke tritt med den massive etterspørselen. Mange søkere ble avvist tross en opptakskapasitet større enn noensinne. De landsomfattende statistikkene viser at i november 1993 var opptakskapasiteten 39.000. Av i alt 106.925 søkere fikk 70.280 tilbud om studieplass, 36.015 ble avvist. 25.054 av de som fikk avslag var kvalifiserte søkere. I 1994 var opptakskapasiteten 36.000. Nesten dobbelt så mange, 67.535, fikk tilbud. Over 40.000 søkere fikk avslag, 28.165 av dem var kvalifiserte. Det

statistikkene dermed også antyder, er en fordeling av studieplasser som fungerer ineffektivt. Den økte etterspørselen etter utdanning førte med seg flere omstendigheter som skaper kødannelser innenfor og ved terskelen til de høyere utdanningsinstitusjonene. Med flere søkere fra alle årskull, og tregere gjennomstrømning innenfor systemet, skjerpes konkurransen om plassene.

Problemene med å tilpasse tilbud og etterpørsel kommer til syne ved at lærestedene i sum overbooket med nær det dobbelte av antall disponible plasser, mens tusenvis av kvalifiserte søkere ikke fikk tilbud i det hele tatt.

I neste kapittel ser vi på situasjonen på arbeids- og utdanningsmarkedet før 1993 og mulige konsekvenser av etterspørselssvingninger på disse arenaene.

3 Samfunnsendring og studentvekst

“Èn av grunnene til at jeg søkte høyere utdanning er dagens og fremtidens arbeidssituasjon. (...)”

“Håper det evt kan føre til at unge som kommer rett fra gymnaset har større muligheter til å komme inn på studier de ønsker. Slik situasjonen er i dag tror jeg mange begynner på det «første og beste» i redsel for å stå uten noe (skole/arbeid).”

3.1 Etterspørsel fra arbeidsmarkedet

Etterspørselen fra arbeidsmarkedet kan tenkes å påvirke den *individuelle etterspørsel* etter utdanning, og dermed både andelen som opparbeider og realiserer egen studiekompetanse.

I hele etterkrigstiden og fram til 1980-tallets begynnelse var arbeidsledigheten lav og stabil i Norge. Mellom 1 og 2 prosent av arbeidsstyrken gikk ledige. Fra 1988 forverret sysselsettingssituasjonen seg fra år til år. I 1988 var 3,2 prosent av arbeidsstyrken ledige, i 1989 4,9 prosent, i 1990 5,2 prosent, i 1991 5,5 prosent, i 1992 5,9 prosent og i 1993 6 prosent (SSB Arbeidsmarkedsstatistikk 1993. Arbeidsledige definert som prosent arbeidssøkere uten arbeidsinntekt av arbeidsstyrken, årsgjennomsnitt). I 1994 sank andelen arbeidsledige til 5,4 prosent (SSB Statistisk årbok 1995), i 1995 var den nede i 4,9 prosent, for så å stige igjen til 5,3 prosent i første kvartal av 1996 (SSB).

Nedgangen i sysselsettingen dreide seg i første rekke om heltidsarbeidsplasser, og ungdom og eldre var blant de som ble hardest rammet. For de yngste, aldersgruppen 16 til 24 år, ble arbeidsmarkedet dramatisk vanskeligere. Andelen vanligvis heltidssysselsatte blant de under 25 år gikk ned fra 40 til 28 prosent fra 1987 til 1991 (NOU 1993: 17). Denne aldersgruppen stod for 64 prosent av reduksjonen i antall sysselsatte fra 1988 til 1990 (Haaland 1991: 3).

Fra midten av 70-tallet vokste det gradvis fram et deltids- og sesongarbeidsmarked for ungdom. Mens de heltidsarbeidende tenåringene ble færre, ble det mulig og vanlig å jobbe ved siden av skolegang (Grøgaard 1994: 31). Ungdom er den nye reservearbeidsstyrken, konkluderte en NIBR-rapport i 1991. Reserveposisjonen avtegnet seg i arbeidsledighetstall, kortvarige jobber, løse ansettelsesforhold, hyppige jobbskift, og i at de unge

var de første som mistet jobbene ved økonomisk lavkonjunktur. Ut fra foregående års endringsmønstre forespeiles to parallelle utviklingslinjer for ungdommens tilknytning til arbeidsmarkedet: På den ene side vil flere verken få utdanning eller arbeid. På den annen side en voksende gruppe som vil få begge deler, deltidsarbeid i tillegg til skolegang (Haaland 1991: 3).

3.2 Sysselsettingssituasjonen og søkingen til høyere utdanning

Økonomien har *over lengre tid* signalisert et økende behov for utdannet arbeidskraft. Ungdommen registrerer de skjærpede kvalifikasjonskravene, og handler deretter (Aamodt 1993: 5). Når større deler av stadig eldre årsklasser går lengre tid i skole må dette delvis kunne tilskrives at arbeidsmarkedet har mindre å by på (Haaland 1991: 1). Færre søker seg til direkte til arbeidslivet, flere til utdanning. Nedgang i andelen tenåringer i fullt arbeid er blitt betegnet som den viktigste strukturendring på ungdomsarbeidsmarkedet de siste par tiårene (Grøgaard 1994: 30). I den videregående skolens 10. til 12. klassetrinn er elevtallet firedoblet fra 1955 til 1991. Fra 1975 til 1991 økte andelen som gikk direkte over fra grunnskolen til videregående skole fra 75 til 95 prosent. Av alle i aldersgruppen 16 til 18 år var 55 prosent i utdanning i 1975 mot 85 prosent i 1991. I etterkrigstiden har den relative veksten i høyere utdanning vært enda sterkere, fra 1955 til 1993 er studenttallet tidoblet (Aamodt 1994: 241). De siste 20 års fallende sysselsettingsrate blant de mellom 16 og 24 gir grunn for å hevde at arbeidsmarkedet strengt tatt er stengt av for unge med lite utdanning.

Bevisstheten om et vanskelig arbeidsmarked kan dessuten ha blitt det vi kaller en selvoppfyllende profeti. En selvoppfyllende profeti betegner det fenomen at en tilstand oppstår fordi mange tror den vil oppstå. Dersom den troen at det er umulig å få jobb uten å ha utdanning brer seg, kan dette i seg selv ha skapt en etterspørsel som overstiger arbeidsmarkedets reelle behov (Aamodt 1995: 76). I denne sammenhengen er det interessant å spørre seg hvorvidt 90-tallets og en eventuell framtidig vekst i høyere utdanning henger sammen med utfordringer fra et nytt paradigme. Med paradigme forstår vi da allment utbredte tenkemåter eller mentaliteter i forhold til utdanning som fenomen. En slik forbindelse er allerede postulert av Martin Trow. Det han kaller terskler for høyere utdanning forutsettes ledsaget av bestemte syn på utdanning. Trow hevder at folks syn på utdanning endrer seg etter hvert som større andeler av årskullet tar utdanning: Fra å betrakte utdanning som et *privilegium* via en *rettighet* til en *nødvendighet* (Trow 1973: 63).

Lovgivningen skal ideelt sett være et uttrykk for folkeviljen, av det allment aksepterte. På grunnskoleplanet er rettighetstanken for lengst lovfestet i Norge. Nylig ble den også formalisert på videregående nivå i utdanningssystemet. Fra og med 1994 fikk alle 16-åringer lovfestet rett til treårig videregående opplæring. En institusjonalisering av tilsvarende rettighetsbetraktninger omkring høyere utdanning følger tett på: Nytt i den kommende, og for første gang felles, lov for universiteter og høyskoler er nemlig en lovfestet rett til høyere utdanning for alle med generell studiekompetanse.

Om vi følger Trow videre, skulle synet på utdanning som nødvendighet være framvoksende i befolkningen. Dette var bakgrunnen for at vi valgte å konfronterte utvalget med følgende begrunnelse for å søke høyere utdanning: "Utdanning er en nødvendighet for i det hele tatt å få arbeid" (kapittel 7). Dette viste seg å være den nest vanligste begrunnelsen for å søke. Hele 88 prosent mente at dette hadde betydning for at de søkte, 58 prosent sa at det var av stor betydning.

Mange har allerede foreslått at et vanskelig arbeidsmarked kan forklare deler av søkerveksten til høyere utdanning *på slutten av 80-tallet*. Kapasitetsutvidelsene ble til dels politisk begrunnet med krisen på arbeidsmarkedet, og sysselsettingsmidler ble brukt til å opprette nye studieplasser. De siste årenes store kapasitetsøkninger kan dermed i stor grad forstås som resultatet av politiske prioriteringer for å holde ungdomsarbeidsledigheten nede (Arnesen, Baekken og Næss 1996: 176). Søkervekst og ledighetsvekst inntraff samtidig. Fra 1986 til 1990 økte andelen 16 til 24-åringer med utdanning som hovedbeskjeftigelse fra 42 til 55 prosent.¹⁹ Betyr dette at skolebenken ble et alternativ til arbeidsledighet, slik at folk søkte utdanning fordi de ikke fikk jobb? Surveyundersøkelser blant begynnerstudenter ved universitetet i Oslo på begynnelsen av 90-tallet gir ingen klare holdepunkter for antakelsen om at folk begynte å studere som en direkte konsekvens av høye arbeidsledighet. 12 prosent av examen philosophicum studentene høsten 1991 begrunnet studiene med at de hadde hatt vanskeligheter med å få jobb

¹⁹ Kilde: NIBR-rapport 1991: 19. Tallene er ikke direkte sammenliknbare fordi prosentueringsgrunnlaget varierer. 1986: 16-24-åringer, 1990: 17-24-åringer. Levekårsundersøkelsene fra SSB viser at både i 1983 og 1987 hadde 44 prosent av 16-24-åringene utdanning som viktigste gjøremål. I 1991 var den tilsvarende andelen 50 prosent (NOU 1993: 17: 178).

(Stensaker 1992: 24). Høsten 1993 var den tilsvarende andelen 14 prosent.²⁰ Tallene sier imidlertid bare noe om søkere som *fikk og tok i mot* en studieplass ved et åpent studium. Opptakskravene til ex. phil ved Universitet i Oslo er generell studiekompetanse. I den foreliggende undersøkelsen, som derimot bygger på et utvalg av alle søkere i 1993, oppga en fjerdedel at de søkte utdanning fordi de ikke fikk arbeid (kapittel 7). Vi vet imidlertid ikke om disse reelt hadde vært, var eller ville vært arbeidssøkende.

Aamodt mener den forverrede arbeidsmarkedssituasjonen på 80-tallet utvilsomt medførte økende etterspørsel etter høyere utdanning, men ikke nødvendigvis slik at arbeidssøkende ungdom så seg nødt til å søke fordi de ikke fikk jobb (Aamodt 1995: 77). Mange ville trolig søkt uansett, hevder han, og henviser til en undersøkelse av utdannings- og yrkesvalg blant 16-18-åringene og 18 åringer i 1991. Denne indikerer at etterspørselen ikke er en ren, kontant refleks av lavkonjunktur og tapte jobbmuligheter. Mer enn halvparten i hver aldersgruppe oppga at de hadde tenkt å ta høyere utdanning (Edvardsen 1993: 55). De samme respondentene ble fulgt opp med en ny undersøkelse i 1993, og da var andelen som orienterte seg mot høyere utdanning enda større (Edvardsen 1996: 14). Aamodt fastholder at arbeidsmarkedet ikke desto mindre bidro til nye ventemønstre i overgangen fra videregående til høyere utdanning. Manglende jobbmuligheter framskyndet søkingen. Begynnerstudentene i 1991 og 1993 var i gjennomsnitt betydelig yngre enn i 1986 (Berg 1995: 15). Et trangt arbeidsmarked kan lede til at flere voksne søker seg til utdanningsinstitusjonene, for eksempel for å supplere tidligere høyere utdanning, omskolere seg, eller ta fatt på et nytt studium. Til sammen 18 prosent av søkerne i 1993 hadde fullført en utdanning på høyere nivå tidligere. En tredjedel av disse begrunnet egen søknad med at de hadde hatt vanskelig for å få jobb. Hele 93 prosent svarte at de ville bygge ut tidligere utdanning (kapittel 7).

Arbidsmarkedssituasjonen vil også kunne influere på studentenes tidsbruk innenfor utdanningssystemet (figur 2). De siste års klare tendens til at færre nøyer seg med lavere grads utdanning kan fortolkes som rasjonelle individuelle strategier for å rykke fram i jobbkøen. Det samme gjelder den utbredte praksis å supplere høgskolestudier med universitetsutdanning (Aamodt 1995: 77). De seneste årenes vanskelige arbeidsmarked har medført at en voksende andel av kandidatene velger å fortsette i utdanningssystemet,

²⁰ Foreløpig upubliserte resultater fra Utredningsinstituttets undersøkelse av begynnerstudentene ved Universitetet i Oslo 1993, jf Berg 1995.

for derved å styrke sin posisjon på arbeidsmarkedet (Arnesen, Bækken og Næss 1996: 176).

3.3 Politiske kapasitetsbeslutninger

Signaler fra arbeidsmarkedet kan også forventes å påvirke de *politiske kapasitetsbeslutningene* - og dermed både antall nye studenter og gjennomsnittlig studietid.

Med en politisk beslutning forstår vi gjerne en autoritativ avgjørelse som påvirker fordelingen av goder i samfunnet. Utdanning er et "privat gode" og som sådan vil studieplasser i prinsippet kunne besørges og fordeles via transaksjoner i et marked.²¹ I praksis frambringes og distribueres da også studieplasser via ulike styringssystemer. Internasjonalt spenner reguleringsgraden fra offentlig, sentralt fastsatte kapasitetsreguleringer (for eksempel Sverige inntil 1993) til mer markedsorientert eller desentralisert styring (for eksempel USA). Langs en dimensjon fra sterk til ingen statlig styring, med ytterpunktene rendyrket statlig administrering av høyere utdanning på den ene siden og rendyrket marked på den andre (Clarke 1983: 138), kan Norge plasseres blant statene med mest statlig koordinering av utdanningssystemet. Framveksten av en betydelig og sterk privat sektor i høyere utdanning har endret lite på dette. Innenriks er det bred politisk enighet om at utbygging og fordeling av studieplasser er et felles nasjonalt anliggende. Den nasjonale betydningen av å få en best mulig dimensjonering og å sikre fordeling av studiekapasitet og forskningsaktivitet, begrunner da også det syn departementet forfekter: Dimensjoneringsspørsmål kan bare ivaretas på nasjonalt nivå (St. meld. nr. 40 1990-91: 50).

Kapasitetsbeslutningene dreier seg om å bestemme tilbudets dimensjoner, det vil si tilbudets omfang og sammensetning. Betegnelsen dimensjonering brukes i flere sammenhenger: I offentlige dokumenter for eksempel i forbindelse med samlet antall studenter, antall nye studenter som tas opp, antall kandidater, og om sektorens omfang målt i ressursbruk, det vil si de budsjettmessige rammer (Baadshaug 1985: 23). Dette er fordi dimensjoneringen avgjør både *opptakskapasitet* (antall studieplasser på

²¹ Private goder har to kjennetegn: 1) Forbruket av dem er rivaliserende, i den forstand at en enkeltpersons forbruk av godet ødelegger andre personers muligheter for å forbruke godet. 2) Private goder er ekskluderende, det vil si at produsenten kan hindre andre i å bruke det. Spørsmålet om eierskap og produsent er privat eller offentlig er irrelevant i dette opprinnelig økonomiske klassifikasjonsskjemaet. Private goders rake motsetning er kollektive goder.

grunnutdanningene), *samlet kapasitet* (eller studiekapasitet, det vil si totalt antall studieplasser), *faglig kapasitet* (fordelt på de enkelte utdanninger og dermed de enkelte kandidatgrupper) og *geografisk kapasitet* (fordelt på de enkelte regioner eller læresteder).

For søkerne vil opptakskapasiteten være det sentrale, fordi det er denne som bestemmer tilgjengelig antall plasser å konkurrere om. Det viktigste for arbeidsgivere er de enkelte utdanningers kandidattall. For myndighetene er totalkapasiteten viktigst, fordi antall studenter er den betydeligste kostnadsfaktoren.

Med Ulrich Teichlers terminologi kan det norske utdanningssystemet betegnes som et *mykt* system, blant annet kjennetegnet av fleksibilitet i studentopptaket (Aamodt 1995: 75). Dette betyr ikke at systemet absorberer all etterspørsel. Søkingen til høyere utdanning har alltid oversteget kapasiteten. I forrige kapittel viste vi at selv en svært generøs studiekapasitet ikke har tatt unna for de siste årenes søkerpress. En nyere offentlig utredning betegner dimensjoneringen i høyere utdanning som resultatet av

“ (...) en avveining mellom hva som er mulig, hva som er ønskelig og hvilke virkemidler man er villig til å ta i bruk. Det er særlig størrelsen på ungdomskullene, sammen med ungdommens valg av utdanningsvei og yrkeskarriere, som setter grenser for hva som er mulig. Utdanningsvalg påvirkes av en rekke faktorer. Forholdene på arbeidsmarkedet har særlig stor vekt. Men valgene vil også påvirkes av hvilke studievilkår som tilbys. (...)” (NOU 1988: 28: 30).

Vi har allerede vist at demografiske forhold og situasjonen på arbeidsmarkedet bidro til å skape et søkertrykk av uvant tyngde ved inngangen til 90-årene. Betyr dette at det var umulig å utvide kapasiteten slik at alle fikk plass, eller ønsket man det ikke? I det følgende skal vi se nærmere på hvilke premisser som ligger til grunn for den nasjonale dimensjoneringspolitikken. Hvilke *hensyn* er søkt ivaretatt i planleggingen av tilbudet, hvilke prinsipper styrer dimensjoneringsprosessene? En mer inngående analyse ville også omfattet beslutningsgrunnlaget, så som informasjonstilfang, behovs- og konsekvensanalyser, men det tar vi ikke sikte på her.

3.4 Markedets betydning for kapasitetsbeslutningene

Tradisjonelt har to prinsipper vært grunnpilarene for dimensjoneringen av høyere utdanning i Norge: a) For det første skal man møte individuell

etterspørsel etter studieplasser. b) For det andre skal man dekke arbeidslivets behov for høyt utdannet arbeidskraft. Foruten disse to har selvsagt c) eksisterende tilbudsstruktur vært et fungerende, om enn ikke alltid utad erklært, dimensjoneringsprinsipp. Den inkrementalistiske beslutningsregel gjelder også planleggingen av studietilbudet: Dimensjoneringen baseres i noen grad på foregående års tilbud. Dette skyldes ofte økonomiske hensyn. I forlengelsen har i alle tilfelle utvilsomt også d) ressursbegrensninger betydd mye for kapasitetsbeslutningene (Aamodt 1991: 53).²²

På 60-tallet foreslo Ottosenkomiteen at samlet etterspørsel etter utdanning skulle være utgangspunkt for dimensjonering av utdannings-systemets totalkapasitet, mens arbeidskraftsbehovet utelukkende skulle spille inn ved fordelingen av faglig kapasitet. Samme syn målbar Hernesutvalget tyve år senere, og departementet framstilte dimensjoneringen som bestemt av samspillet mellom *den enkeltes ønsker og samfunnets behov*, to grunnleggende faktorer som igjen måtte veies mot "(...) institusjonsmønster og geografiske, sosiale og likestillingsmessige hensyn (...)." (St. meld. nr. 40 1990-91: 50).

Individuell etterspørsel har vært det offentlig uttalte dimensjoneringsprinsippet for den totale kapasiteten, mens arbeidskraftsbehovet har vært det for kapasiteten innenfor de enkelte utdanningstypene. I praksis har vektleggingen av de to hovedkriteriene variert over tid og for de enkelte kandidatgrupper. Når det gjelder arbeidskraftsbehovet har myndighetene først og fremst vært opptatt av å dekke konstatert mangel på personale. Prognoser om arbeidsmarkedets fremtidige behov for arbeidskraft har i mindre grad vært lagt til grunn (St. meld. nr. 40 1990-91: 83). 50-tallets optimistiske tro på mulighetene til å beregne behovet for framtidig arbeidskraft er etter hvert erstattet av velbegrunnet skepsis til styring via eksakte prognoser. 80-tallets politiske dokumenter avviser ikke at samsvar mellom kandidatproduksjon og arbeidslivets behov bør tilstrebes, men tar til orde for

²² Til sammenlikning identifiserer Baadshaug, i en analyse av politiske dokumenter fra 1970-tallet, fem hovedargumenter tilknyttet kapasitetsbeslutninger angående totalkapasitet og faglig kapasitet. 1) Den enkeltes og samfunnets generelle *kompetansebehov*: Kompetanse som verdi i seg selv, uavhengig av dens direkte anvendbarhet i det eksisterende arbeidsmarkedet. 2) *Etterspørsel etter arbeidskraft*. 3) *Etterspørsel etter utdanning*. 4) *Utdanning som beskjeftigelse*: "Oppbevaringsargumentet", det vil si utdanningsinstitusjonenes rolle som oppbevaringssted for arbeidskraft produksjonen i øyeblikket ikke har behov for, ble brukt som formell politisk begrunnelse for å øke studenttallene. 5) *Utdanningsinstitusjonenes eksisterende kapasitet* (Baadshaug 1985: 42).

at dette bør skje via bredere og mer fleksible utdanningstilbud (Aamodt 1991: 53).

Det har aldri vært et offisielt politisk mål at totalkapasiteten skal dekke individuell etterpørsel. Prinsippet har heller ikke blitt realisert fullt ut. Ikke desto mindre legger det klare føringer på dimensjoneringspolitikken (Aamodt 1994: 19). En analyse av etterkrigstidens sentrale utdanningspolitiske dokumenter konkluderer med at *hoveddrivkraften bak den enorme utbyggingen av utdanningssystemet har vært søkingen til utdanning* (Eide 1995: 13). Dette kan forstås i sammenheng med at lik rett til utdanning har vært, og fortsatt er, et utdanningspolitisk mål. Dimensjoneringspolitikken har vært basert på et ønske om egalitet, og som sådan har den klare fordelingspolitiske aspekter. Så langt mulig skal alle kunne få et tilbud, uavhengig av kjønn, sosial bakgrunn, bosted etc. Dette kan være en medvirkende faktor til at store søkertall følges av politisk press i retning av kapasitetsutvidelser.

En annen faktor som forklarer en kapasitet drevet fram av søking er selve måten dimensjoneringsprosessen har vært organisert på. Hittil har det statlige dimensjoneringsgrunnlaget vært planer for oppbygging på bestemte områder kombinert med planer for økningen av det totale studenttallet. Disse presenteres blant annet i regjeringens langtidsprogrammer og i meldinger til Stortinget. Imidlertid har myndighetenes dimensjoneringsvedtak, slik de inngår i den rutiniserte budsjettbehandlingen, i praksis verken vært knyttet til opptakskapasitet eller antall kandidater, men til totalkapasiteten (St. meld. nr. 40 1990-91: 85). Institusjonene tildeles ressurser ut fra samlet antall registrerte studenter, og det er denne viktige utgiftsposten som årlig vurderes som ledd i en fast regulert og relativt forutsigbar beslutningsprosess.²³ Før statsbudsjettet vedtas legger departementet fram måltall for neste års totalkapasitet for Stortinget. Utgangspunktet for de årlige budsjettforutsetningene har vært det totale antall studenter en har regnet med at institusjonene har plass eller ressurser til (St. meld. nr. 40 1990-91: 83). På denne måten avgjøres totalkapasiteten av Stortinget når statsbudsjettet salderes, mens den konkrete vurdering av opptakskapasiteten skjer når Stortinget behandler revidert nasjonalbudsjett.

Aamodt har stilt spørsmålstegn ved verdien av å dimensjonere etter totalkapasitet, blant annet fordi det er enklere å regulere opptakstall enn

²³ Baadshaug påpeker for eksempel at fagkomiteen i liten grad endrer departementets forslag til studenttall, og at disse budsjettforslagene sjelden møtes av alternative forslag (Baadshaug 1985: 25).

samlet studenttall (Aamodt 1991: 57). Departementet understreket selv problemene med denne framgangsmåten da søkingen på slutten av 80-tallet medførte at flere åpne studier måtte lukkes (St. meld. nr. 40 1990-91: 85). Det begge parter peker på, er en situasjon hvor opptakskapasitet vurderes utenom den prosessen - og dermed de bestemte hensyn og vurderinger - som legger føringer på beslutningene om totalkapasitet.

Det som har kjennetegnet de siste års beslutninger om opptakskapasitet, er nettopp en ad-hoc preget dimensjoneringspraksis. Det er opptakskapasiteten og ikke totalkapasiteten som har betydning for den enkelte søker, og det er også opptakskapasiteten som fokuseres i massemediene. Fastsatte mål justeres av den politiske opposisjonen på Stortinget, det opprettes nye studieplasser ved studiestart, via tilleggsbevilgninger, sysselsettingsmidler osv. Prinsippet om å tilpasse tilbudet etter søkingen står altså så sterkt at det er rimelig å si at opptakskapasiteten - og dermed i sum også totalkapasiteten i høyere utdanning - i praksis framstår mindre som helhetlig politisk koordinert enn som styrt av individuell etterpørsel (Vibe 1995: 23). I det følgende skal vi se på administreringen av studieplassfordelingen i Norge, med særlig vekt på det som skjer etter at tilbudet er fastlagt, når studieplassene skal fordeles på det aktuelle antall søkere. Vi beskriver organiseringen av opptaket til høyere utdanning fram til 1995, og ser på endringer som ble foretatt på 90-tallet.

4 Organiseringen av studietilbudet i høyere utdanning

“De forandringer til inntak på universitetet som ble gjort i 1992 og framover førte til kaos, fordi reglene ble endret så sent som januar-februar før søknadsfristen 1. april. Det kostet meg og mange andre både mye tid og penger å forholde oss til nye regler hele tiden.”

“Jeg fikk ikke tilbud om studieplass, men jeg møtte opp på lærerskolen i (...) en og en halv uke etter studiestart, og fikk dermed plass på matematikk. Dette er typisk for hele opptakssystemet: Det finnes ledige plasser, problemet er at mange ikke sier fra seg studieplasser som de ikke vil ha.”

Høyere utdanning er blant de store statlige ansvarsområdene. Utdannings- og forskningsformål utgjør en betydelig utgiftspost i statsbudsjettet. Siden 1994 teller de statlige lærestedene i alt fire universiteter, seks vitenskapelige høyskoler og 26 høyskoler. Lærestedene er forvaltningsorganer, det vil si at de er en del av staten som juridisk person og fullt integrert i de statlige budsjettene. Dette er en tilknytningsform som vanligvis brukes på områder der statens direkte styringsbehov er stort, og høyere utdanning er intet unntak. Fordelingen av studieplasser, det vil si dimensjonering, tilbudsfordeling, bruk av adgangsbegrensing og fastlegging av generelle krav til studiekompetanse, regnes blant de funksjonene som må styres sentralt ut fra en samlet nasjonal målsetting.

I dette kapitlet skal vi studere administreringen av studieplassfordelingen. Spørsmålet om hvilke føringer den nasjonale politikken legger på lærestedenes handlingsbetingelser er et spørsmål om plassering av beslutningsmyndighet og politisk kontroll, altså om grad av sentralisering. Innenfor det norske høyere utdanningssystemet praktiseres et blandings-system hvor en på samme tid søker å realisere både sentralisering og desentralisering. Det rådende prinsippet for organiseringen av studietilbudet uttrykker denne dobbeltheten slik: Sentrale myndigheter skal ha styring med hva som tilbys hvor, samtidig som institusjonene skal få frihet til å bestemme hvordan de tildelte oppgaver skal løses. Nasjonale styringsbehov skal altså veies mot ønsket om å gi ansvar og handlingsfrihet til det enkelte lærested (St. meld nr. 40 199-91: 49). På denne måten balanserer utformingen av

systemet to verdisett mot hverandre: På den ene skålen hensynet til nasjonale interesser, der *likhet* er en sentral verdi.²⁴ På den andre skålen hensynet til lokale interesser, det vil si lærestedenes selvbestemmelsesrett, forankret i en annen primær verdi: Den akademiske eller faglige *frihet*.

Myndighetenes styring med fordelingen av studieplasser dreier seg dermed om å koordinere ulike beslutningsnivåer. Slik samordning kan oppnås via minst fire forskjellige veier: Gjennom a) å spesifisere prosedyrale regler, det vil si å fastsette i regelverks form prosedyrer for adferd. Ved b) å spesifisere substansielle regler, det vil si å bestemme adferdens konkrete innhold gjennom regelverk. Via c) ad hoc interaksjon, det vil si uregulert, situasjonsbestemt samhandling mellom involverte aktører. Gjennom d) autonome tilpasninger, det vil si samordning som skjer uten at institusjonene er i direkte kontakt med myndighetene, ved at de antesiperer myndighetenes preferanser og handlinger (Olsen 1983: 155). Lover og regler - inkludert statlig definerte rettigheter, minstestandarder og normer - er blant de viktigste statlige virkemidlene. I tillegg nyttes selvsagt både finansielle virkemidler, informasjon og veiledning for å påvirke, gi retningslinjer for eller legge begrensninger på institusjonenes prioriteringer og oppgaveløsning (Fevolden, Hagen og Sørensen 1994: 60).

4.1 Rammene for opptaket bestemmes sentralt

Ansvars- og arbeidsfordeling mellom det sentrale og det lokale nivå er formelt regulert. Inntil 1996 skjedde dette via egne lover, men fra 1996 er samtlige statlige læresteder underlagt en felles lov.²⁵ For øvrig er lærestedene underlagt samme instruksjonsmyndighet og bestemmelser som andre forvaltningsorganer.

Sentrale myndigheter bestemmer *rammene* for opptaket: Mens Stortinget har det mer grunnleggende ansvaret for å bevilge penger til studieplasser, avgjør departementet opptaksgrunnlaget (de generelle minstekriterier for opptak), minimum opptakskapasitet, og bruken av adgangsbegrensning. Fram til 1989 hadde Stortinget ansvaret for å bestemme

²⁴ Likhets-hensynet begrunner at kapasitet i høyere utdanning avgjøres sentralt: Nasjonal samordning skal hindre ubegrunnede ulikheter.

²⁵ For de fleste høyskolene fantes det fram til 1996 ikke lover, styringsordningen var fastsatt ved kongelig resolusjon.

adgangsbegrensninger.²⁶ I høgskolesektoren har det hele tiden vært de regionale høgskolestyrene eller departementet som har fastsatt studenttallene.

4.2 Opptaket foregår lokalt

Opptakssystemet er hovedsakelig **desentralisert**. Det lokalt forankrede ansvaret for opptaksarbeidet har lange tradisjoner i systemet. Dette inkluderer ansvaret for fastsetting av særskilte opptaksregler, for fastsetting av frister og for den praktiske gjennomføringen av arbeidet. Institusjonene vil alltid ha som mål å rekruttere de studentene som er best mulig kvalifisert og motivert for et studium ved lærestedet. Direkte kontakt med søkerne gjør det mulig å veilede dem og få kjennskap til hvordan de stiller seg til studietilbudet. Derfor har opptaksfunksjonen vært ansett som en svært sentral del av institusjonenes frihet til å bestemme eget rekrutterings-, markedsførings- og profileringsarbeid.

Bortsett fra noen få unntak var det inntil 1995 separate opptak til høgskole- og universitetsstudiene administrert av det enkelte lærested. Opptakskomiteer på avdelingsnivå hadde ansvaret for å foreta opptaket. Dette skjedde stort sett helt frikoblet fra opptakene ved andre læresteder.

Studentopptaket til høyere utdanning foregikk som en tildelingsordning underlagt både sentral og desentral styring. De barrierene søkerne måtte passere for å oppnå plass i høyere utdanning, utgjøres av tre sett av regler (Bleiklie, Jacobsen og Thorsvik 1994: 328).

1) Et sett *adgangsregler* som avgrenser potensielle brukere til nærmere bestemte kategorier. Disse reglene bestemmer hvem som er kvalifiserte søkere, og dette avgjøres i første trinn av opptaket. Adgangsreglene har dels blitt fastsatt sentralt, dels desentralt.

Generelle kvalifikasjonskrav til opptak ved universiteter og vitenskaplige høgskoler, det vil si generell studiekompetanse, ble avgjort av departementet. I høgskolesektoren fastla departementet minstekrav til opptak via ulike opptaksreglementer for ulike høgskoleslag fram til 1992, da en felles forskrift trådte i kraft. For øvrig hadde de enkelte institusjonene anledning til å gi utfyllende krav, det vil si fastsette spesiell studiekompetanse.

²⁶ Stortinget vedtok adgangsbegrensning i første omgang, mens departementet fikk foreta den årlige reguleringen av opptak etter råd fra kollegiene ved universitetene. Ansvarsforholdet ble endret da ny universitetslov trådte i kraft i 1989.

2) Et sett *prioriteringsregler* for hvordan køen av søkere skal avvikles. Dette er reglene som, når det er flere søkere enn plasser, rangordner de kvalifiserte søkerne og dermed avgjør hvem som får tilbud eller blir avvist. Dette skjer i opptakets andre trinn.

Universitetene og de vitenskapelige høyskolene fastsatte selv rangeringsreglene, mens høyskolenes rangeringsregler var forankret i de departementsbestemte opptaksreglementene. Fra 1992 ga departementet felles rangeringsregler for høyskolesektoren i den felles opptaksforskriften.

3) Et sett regler for *tildeling* og for hvordan *samhandlingen* mellom tjenestemann (her: den ansvarlige ved lærestedet) og søker skal foregå. Disse reglene angår tredje trinn i opptaket, nemlig utøvelsen av selve opptaksfunksjonen: Kontakten med søkerne, informasjon, tilbudsutsendelse i alle etapper og klagebehandling. Her stod hvert enkelt lærested fritt.

Et perfekt administrativt tildelingssystem ville besørget fullstendig samsvar mellom søkerens behovsoppfatninger og forventninger på den ene siden og den faktiske studieplassfordelingen på den andre. Tildelingen ville vært uproblematisk og forutsigbar, reglene enkle, stabile og oversiktlige. Dette er langt fra noen treffende beskrivelse av situasjonen som inntraff da søkerflommen gjorde seg merkbart for alvor i 1990. Et regelverk fungerer ofte annerledes når konkurransen er stor enn når den er liten, og her ble opptakssystemet satt på hard prøve. I det følgende skal vi se på hvilke konsekvenser den nye konkurransesituasjonen førte med seg. Hvordan reagerte myndighetene og lærestedene?

4.3 Sentral institusjonell tilpasning til student-ekspansjonen

Den kraftige veksten i søkermengden mot slutten av 80-tallet førte i første omgang til en sterk studenttilvekst ved universitetene, dernest til at departementet vedtok å begrense adgangen til de fleste tradisjonelt åpne universitetsstudiene. Her medførte også studenttilstrømningen forskyvninger i ansvarsfordelingen mellom parlament og regjering: I 1989 overførte Stortinget myndigheten til å vedta adgangsbegrensninger til departementet. Myndighetsdelegeringen ble begrunnet ut fra hensynet til fleksibel tilpasning av tilbud og etterspørsel, store studenttall, store søknadsmengder og tidspress, og til at dette bedre samsvarte med den eksisterende arbeidsdeling mellom statsorganene.

En annen følge av studenttilveksten var fokusering på selve opptakssystemet. Flere ulike opptakssystemer fungerte parallelt og uten

helhetlig samordning ovenfra. Denne blandingen av sentral regulering og policy-utforming og et desentralisert opptakssystem hadde vist seg å fungere dårlig (Aamodt 1995: 78), og dette ble ekstra tydelig under belastningen fra den nye bølgen av søkere. Problemene skyldtes delvis at søkermengden økte så raskt og delvis at utviklingen ikke var forutsett eller planlagt. Man manglet oversikt over totale søker tall og søker mønstre. De mange forskjellige opptaksreglementene som eksisterte side om side skapte betydelige informasjonsproblemer både for søkere, studieveiledere og andre interesserte. Søkerne konkurrerte om studieplassene innenfor et opptakssystem som framsto som uoversiktlig. Mangelen på informasjon og samordning medførte kollektive handlingsproblemer. Selv om både søkere og institusjoner valgte strategier som ut fra egen posisjon i systemet var rasjonelle (se side 46), ble resultatet ineffektive opptak. Opptakene var ikke kostnadseffektive. Alle parter brukte mer ressurser enn ønskelig. Dessuten var fordelingen av studieplasser lite treffsikker. Den var dårligere tilpasset søker nes preferanser enn nødvendig.

Disse problemene skapte et betydelig koordineringsbehov. Vi har sett på hvilke samordningstiltak myndighetene grep til i form av prosedyrale og substansielle regler for tildeling av studieplasser og for adferd; det vil si hvordan opptaket skulle foregå.

For det første var det nødvendig å *omorganisere opptaksarbeidet*. På bakgrunn av Hernesutvalgets forslag, og det problemfylte opptaket i 1990, utnevnte departementet Pedersenutvalget til å utrede etablering av et samordnet studentopptak.²⁷ Formålet var å sikre optimal kapasitetsutnyttelse og rasjonell og betryggende behandling av søker ne (St. meld. nr 40 1990-91: 52). Det ble også gitt klare politiske signaler om at *opptaksreglene* måtte samordnes: Departementet understreket at dette var et område for nasjonal politikkformulering, og forslag til endring og standardisering av opptaksreglene ble del av utvalgets mandat.

I 1991 gjennomførte man utvalgets to første forslag, nemlig opprettelsen av SO-prosjektet for å følge opptakene, og innføringen av felles opptaksfrister. Året etter vedtok man felles opptaksforskrift for høyskolene etter forslag fra utvalget. Samme år kom forslag om en samordnet desentral

²⁷ NOU 1988: 28. Utvalget mente at felles opptak til adgangsbegrensede studier ville lette institusjonenes arbeid, gi bedre service til søker ne og gi nødvendig statistikk for å følge utviklingen i søker ning.

opptaksmodell, som straks ble utprøvd på ingeniør- og sykepleierutdanningene.

SO-prosjektets formål var å sikre rasjonell dimensjonering gjennom bedre søkerstatistikker, bedre kapasitetsutnyttelsen, og skape mer rettferdig søkerbehandling. Inntil 1994 var prosjektet et rent informasjonssystem. Søknader ble sendt til behandling ved de enkelte lærestedene, men ble koordinert av SO. Meningen var imidlertid å videreutvikle SO til et samordnet, felles opptakssystem, og i 1993 oppnevnte departementet en gruppe til å foreslå *ny nasjonal samordnet opptaksmodell*. Gruppen bestod av partsrepresentanter og eksperter fra universitets- og høgskolesektoren.

Opphavsmennene til den nye opptaksmodellen sluttet seg til Pedersenutvalgets syn på systemets hovedmål; nemlig at “flest mulig søkere får et tilbud om opptak til et studium som de aksepterer og gjennomfører”. Modellen bygde på forrige forslag, men tok hensyn til kritikken denne hadde blitt utsatt for. Særlig viktig var innvendingene mot forløperens manglende fleksibilitet overfor institusjoner som ville utforme egne spesialtilpassede opptaksregler. Departementets generelle krav var at en ny ordning måtte gi informasjon, oversiktlighet, rasjonell søknadsbehandling, sikkerhet og korrekthet. Fire hovedprinsipper ble lagt til grunn for den nye opptaksmodellen: 1) *Desentralisering*. Ansvar og avgjørelsesmyndighet for opptaket, inkludert saksbehandlingsansvaret for søkeren, plasseres hos institusjonene. Dermed forblir vurdering, rangering, og den direkte kontakten med søkerne institusjonenes eget ansvar. 2) *Oversiktlighet og forutsigbarhet*. Dette skal tjene både søkere og institusjoner, som skal sikres kapasitet til å yte service overfor søkerne. 3) *Høy treffsikkerhet* i opptaket, slik at flest mulig får et tilbud på sitt primære ønske så tidlig som mulig i opptaket. Treffsikkerhet er vanskelig i en desentralisert modell: Når samme søker kan få mange tilbud resulterer dette i overbookingsproblemer for lærestedene. Separate ventelister gir ingen informasjon om søkerens svar på tilbud andre steder, og suppleringsopptakene kan ta lang tid. En del konkrete tiltak foreslås for å gjøre opptaket mer treffsikkert.²⁸ 4) *Rasjonalisering*, det vil si størst mulig reduksjon av dobbeltarbeidet i opptaket. Dette skal for det første besørges ved innføringen av det prinsippet at institusjonene saksbehandler for

²⁸ a) Garantiopptak; et tilbud til søkere som opplagt vil få plass på et prioritert studium. På denne måten skal søkerlistene reduseres. b) Samordnet utsending av tilbud og samordnet svar. Søkeren får bare ett tilbudsbrev, der vedkommende kun får tilbud ved det ledige høyeste prioriterte studieønske, og bare får anledning til å ta i mot ett tilbud. c) Etablering av reelle nasjonale ventelister umiddelbart etter hovedopptaket.

hverandre. Søkeren saksbehandles i størst mulig grad bare ved en institusjon for flest mulig av sine ønsker. For det andre skal tidligere års saksbehandling lagres i en database som lærestedene kan bruke for å forenkle saksbehandlingen av søkere som har søkt tidligere. Databasen etableres når generell studiekompetanse er innført i både universitets- og høgskolesektoren.

Ordningen med delt saksbehandleransvar vil opplagt være sterkt avhengig av opptaksreglenes utforming. Forslaget begrunnes da også med de siste årenes harmonisering av regelverket. De statlige høgskolene fikk opptaksgrunnlaget forenklet og samordnet gjennom den felles opptaksforskriften i 1992. Denne fastsetter minstekrav for de ulike grunnutdanningene og gir felles rangeringsregler. Fra 1995 innføres generell studiekompetanse som opptaksgrunnlag i høgskolesektoren. Opptaksreglene i universitetssektoren er derimot ikke formelt samordnet. Regelverket er både mangfoldig og sprikende. Dette manifesterer institusjonenes frihet til å fastsette spesielle opptakskrav og rangeringsregler, men vil kunne skape problemer når institusjonene skal saksbehandle for hverandre.

Fleksibel bruk av arbeidsdelingsprinsippet er ment å avhjelpe disse vanskelighetene. Denne tillemplingen begrunnes dels med eksisterende forskjeller mellom institusjoner under universitetsloven og i høgskolesektoren, dels ut fra langsiktige perspektiver:

"Selv om det i Norge er bevegelse i retning av fortsatt samordning og harmonisering av opptakskrav og rangeringsregler, må opptaksmodellen også kunne fungere under andre forhold".

Modellen skal takle varierende opptakskrav og rangeringsregler, og ikke tvinge fram ensretting av reglene. Institusjoner med særegne opptaksregler skal kunne behandle alle egne søknader, mens institusjoner som ønsker fellesregler skal få det.²⁹

Innenfor disse rammene foreslås visse prinsipper for fordeling av saksbehandleransvaret: Ansvarer bør fordeles på færrest mulig læresteder,

²⁹ I praksis skal fleksibiliteten besørges slik: Saksbehandleransvaret tildeles lærestedene etter en forutgående sentral registrering (SO) av søkerens studieønsker. Tildelingen skal skje maskinelt, ut fra registrerte ønsker. Tildelingsprogrammet kan lagre avtaler om å saksbehandle for hverandre, lagre opplysninger om spesielle opptaks- og rangeringsregler slik at søkere får beskjed om å sende komplette søknader direkte til disse, etc. På forhånd kan lærestedene utarbeide en fordelingsnøkkel sammen med SO.

etter de læresteder søkeren har prioritert høyest, og i forhold til institusjonenes behandlingskapasitet.

4.4 Lokal institusjonell tilpasning til student-ekspansjonen

Hvordan tilpasset institusjonene seg den sterke veksten i søkermengden fra og med 1989? Spørsmålet angår både gjennomføringen av det faktiske opptaksarbeidet og resultatet av dette arbeidet, kapasitetsutnyttelsen.

Innenfor felles gitte rammer for opptaket bestemmes *resultatet* av hvert enkelt læresteds opptak av to faktorer: Etterspørselen og institusjonens egne ressurser. På landsbasis kom den sterkeste veksten i antall studieplasser etter 1989 ved universitetene. Ikke fordi dette reflekterte en dreining av søkernes ønsker, men fordi disse lærestedene hadde størst fleksibilitet til å ta inn et økende antall studenter (Aamodt 1994: 25).³⁰ Universitetenes kapasitet er mindre avhengig av de disponible økonomiske ressurser enn det som er tilfelle i høgskolesektoren.

Når totalt antall tilbud i 1993 var betydelig større enn den samlede opptakskapasiteten, skyldes det overbooking. Mange læresteder ga tilbud til flere enn rammetallene tillot, fordi erfaringen tilsa frafall etter studiestart. I 1991 fikk de som ble tilbudt studieplass gjennomsnittlig 2,13 tilbud hver, i 1992 2,16, i 1993 2,30, i 1994 2,26 og i 1995 1,69 (SO). Den endelige kapasitetsutnyttelsen varierte ikke bare mellom universitets- og høgskolesektoren, men også mellom læresteder og mellom utdanningstyper: Noen hadde ledige plasser etter at semesteret begynte, andre hadde full dekningsgrad og vel så det.

Både søkerne og lærestedene stod overfor usikre beslutningssituasjoner der ingen hadde fullstendig informasjon. *Søkerne* sikret sin egen posisjon ved å søke flere steder og på flere utdanninger. Bred søking øker vanligvis sjansene for å få studieplass, og denne strategien ble mer og mer vanlig. Gjennomsnittlig antall søknader per person økte med en søknad i året fra 6

³⁰ Etter 1990 bremsset veksten i universitetsstudenttallet som følge av lukningen av en rekke studier. Fortsatt økende studentmengde skyldtes for en stor del at flere av studentene tok lengre studier. Tilsvarende skyldtes den sterke veksten i høgskolestudenttallet etter 1990 at flere studier var blitt lengre og at påbygninger ble vanligere. Dermed kan mye av veksten i studentmassen siden 1990 forklares som resultatet av overveiende lengre studietid.

i 1991 til 9 i 1994. Mange søkere takket dessuten ja til flere tilbud og ventet med å melde avbud lengst mulig. På denne måten la de beslag på ledige studieplasser som først kunne tilbys søkere på venteliste etter semesterstart.

Lærestedene på sin side sikret seg mot frafall etter studiestart ved å overbooke. Ventelistene ble opprettet ved hver enkelt institusjon, derfor ble ikke søkere henvist til ledige plasser andre steder. Med så dårlig samordning ble suppleringsopptakene langvarige, og en hel del ledige plasser ble ikke fylt opp, selv om det fantes søkere.

Søkerpresset medførte dermed også at selve opptaksarbeidet ble tyngre. De usikre handlingsbetingelsene vanskeliggjorde forutberegninger av hvor mange ekstra tilbud som skulle sendes ut for å få fylt opp kapasiteten. Arbeidsbyrden ble større og de eksisterende rutinene, der samme søker måtte saksbehandles ved alle læresteder, medførte mye dobbeltarbeid og ressurskrevende søknadsbehandling.

Hvordan reagerte institusjonene da myndighetene på nytt foreslo samordning av studentopptaket? Forslaget møtte ingen overveldende interesse i høringsrunden. 17 av de statlige høyskolene (65 prosent), alle universitetene og to vitenskapelige høyskoler avga uttalelse. De aller fleste var i utgangspunktet velvillig innstilte. Et solid flertall av høyskolene - som ville bli berørt først av alle - uttalte seg positivt om modellen som sådan.³¹

Mens tidligere samordningsforslag hadde møtt motbør fra lærestedene, gikk dette framlegget gjennom uten at berørte parter forhindret det. Departementet vedtok iverksetting for høyskolene i 1995, og for universiteter og vitenskapelige høyskoler fra 1996.

Hvordan kunne forslaget bli vedtatt uten større motstand? En sannsynlig årsak er at det avviker fra eldre forslag på et vesentlig punkt: Hensynet til lokal handlefrihet. Desentralisering er et av modellens grunnprinsipper, men prinsippet er ikke enerådende: Delt saksbehandlingsansvar skal bidra til å rasjonalisere opptaket. Dette prinsippet har en del av de samme konsekvenser som en ren sentralisering av opptaket. Begrensningen i antall saksbehandlingssteder per søker medfører for eksempel at lærestedene ikke får kontakt med samtlige søkere til egen institusjon. Ergo innskrenkes

³¹ I alt deltok om lag 40 læresteder, deriblant elleve høyskoler utenfor det statlige regionale systemet (hvorav ti private) og syv øvrige berørte instanser, det vil si ulike organisasjoner og råd i utdanningssektoren. Av de statlige høyskolene var tolv (71 prosent) positive. Tre var nøytrale og avga ingen helhetsvurdering i det hele tatt, en ønsket å stå utenfor ordningen, og bare en var eksplisitt negativ til modellen.

mulighetene for veiledning og informasjon overfor potensielle studenter. Slik bygger modellen på to gjensidig motstridende organiseringsprinsipper med helt ulike konsekvenser.³² Likevel er det grunn til å tro at arbeidsdelingen vil føre til *mindre* begrensninger i institusjonenes ansvar for og kontroll over opptaksfunksjonen i forhold til et helt sentralisert system. Påvirkningsmulighetene overfor studenttilgangen til egen institusjon forsvinner ikke helt. I så måte er kontrasten til eldre samordningsforslag klar.³³

Desentralisering oppleves tydeligvis som en sentral betingelse. I høringen understreket mange institusjoner verdien av å fortsette med lokal søkervurdering. Her henviste de for eksempel til hensynet til egen veiledning av søkerne, markedsføring, profilering og selvbestemmelse. Betydningen av desentralisering ble oftest nevnt i samband med *forholdet mellom opptaksregler og delt saksbehandlingsansvar*. Mange ønsket mer samordnede regler for å kunne vurdere søkerens kompetanse til andre studier, men sjelden uten å understreke at det måtte gis rom for tilleggskriterier. Svært mange understreket viktigheten av at institusjonene fremdeles får fastsette spesielle opptakskrav. Noen få institusjoner uttrykte bekymring for delt saksbehandlingsansvar, nettopp fordi det ville medføre at opptaksarbeidet ble løsrevet fra institusjonenes øvrige informasjonsvirksomhet og markedsføring. Likevel var det bare én institusjon som mente at arbeidsdeling ville være så ødeleggende for egen kontakt med og profilering overfor søkerne, at de forkastet modellen av den grunn. Ingen andre læresteder gikk i mot iverksetting av modellen fordi den begrenset egen handlefrihet.

En annen medvirkende grunn til at modellen ble godtatt kan være *erfaringene med den kraftige studenttilstrømningen*. Søkerflommen kan ha påført institusjonene så store belastninger at behovet for samordning ble mer påtrengende enn tidligere. Mange institusjoner var positive til modellen og støttet en videre samordning, nettopp under henvisning til et stigende behov

³² Modellens opphavsmenn erkjenner at dette er en svakhet, men begrunner valget med tidligere erfaringer: Pilotprosjekter og fellesopptaket viste at 80 prosent av søkerne kom inn på sitt første ønske. Et stort flertall ble altså saksbehandlet ved sitt mest aktuelle lærested, ved den institusjonen de helst ville til og hvor de også fikk plass.

³³ På 60-tallet foreslo et utvalg at en felles opptakssentral skulle foreta søkervurderingen etter faste retningslinjer. Et senere sentraliseringsforslag fra departementets side ble aldri reelt vurdert. Departementet mente det ikke lot seg gjennomføre: Institusjonene ville gå i mot, blant annet fordi sentralisering ville svekke kontakten mellom studiesøkende og lærestedene og vanskeliggjøre skjønnsutøvelse ved opptak.

etter hvert som antall søkere og studieønsker har økt. Et av universitetene erklærte for eksempel at veksten

" (...) medfører problemer ved at søkeren i dag kan svare ja til flere tilbud og slik blokkere studieplasser og det skapes svært 'urealistiske' ventelister. (...) Ved en nasjonal samordning av opptaket vil problemet knyttet til at de gode søkerne får flere tilbud og svarer ja til flere tilbud være eliminert. (...) "

Et annet universitet legger vekt på at opptaksmodellen "(...) vil kunne redusere overbookingsproblemet betydelig(...)", mens en av høgskolene begrunner sin velvilje overfor samordning med at de siste årene har avdekket

"(...) en økende tendens til at søkerne søker opptak på stadig flere høgskoler, og at stadig flere får tilbud fra flere høgskoler samtidig. Selv om vi ved opptaket overbooker med flere hundre prosent, viser det seg at vi ofte får ledige plasser ved studiestart. Dette har skapt vansker i arbeidet med å avvikle opptaket før studieåret tar til. (...) "

4.5 Oppsummering

Myndighetene møtte den uventede og kraftige veksten i søkingen til høyere utdanning med planer om en viss sentralisering av det tradisjonelt desentraliserte studentopptaket. Den nye opptaksordningen er sentralisert i den forstand at den i stor grad bygger på nasjonale samordnede opptaksregler og på ansvarsdeling av opptaksfunksjonen.

Lærestedene fikk store vansker med å takle den voksende søkermengden. Dette, og det faktum at den nye nasjonale opptaksmodellen gir rom for at institusjonell handlefrihet opprettholdes, tror vi er årsaken til at den nye opptaksmodellen ble vedtatt uten lærestedenes motstand.

Til sammenlikning har Sverige, som inntil for få år siden hadde et sterkt sentralisert opptakssystem, senere valgt en rent desentralisert linje. Fra 1993 stilles lærestedene adskillig friere enn før ved at tilbud og opptakskrav bestemmes lokalt. Resultatet er mer variasjon i reglene. Likeartede utdanninger har fått ulike kvalifiserings- og seleksjonskriterier. Dermed later det til at norske myndigheter er på vei mot en mer sentralisert studieplassfordelingspolitikk, mens svenske myndigheter går den andre veien og deregulerer feltet.

Vi har vist hvordan myndighetene, for å takle en stigende utdanningsetterspørsel, forandret opptakssystemet for å øke kapasitetsutnyttelsen. Myndigheter og læresteder har en felles interesse av kapasitetsutnyttelse, og dette formålet vil utvilsomt hevdholdes uansett framtidig opptakssystem. I neste del av rapporten *studerer vi søkerne som etterspørrere i utdanningsmarkedet*, ut fra datamaterialet fra SO og fra spørreundersøkelsen blant søkerne til høyere grunnutdanning i 1993. I kapittel 5 spør vi hvem søkerne var, hvilke utdanninger de søkte til, og hva som ble resultatet av søknadene.

Del II:

Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

5 Søkerne i 1993: Hvem var de - hvor ville de - og hvor stod de etter opptaket?

“Hva har mine foreldres utdannelse (...) med min å gjøre?”

“Jeg har søkt den samme utdanningen i tre år, uten å komme på realistisk venteplass engang. Jeg har forsøkt å forbedre karakterer fra videregående skole. Opparbeidet meg en varierende, relevant og god praksis, noe som ikke teller i det hele tatt. Nå prøver jeg et høgskolefag for kanskje å ha bedre muligheter til å komme inn til neste år. ”

5.1 Søking og etterspørsel

I denne andre og siste del av rapporten skal vi legge fram resultatene fra prosjektet “Søking og opptak til høyere utdanning i 1993”.

Til nå har vi satt likhetstegn mellom utdanningsetterspørselen og *samlet søking* til høyere utdanning. Denne begrepsbruken gjenfinner vi også i politiske dokumenter, som i denne erklæringen fra midt på 80-tallet:

“Som et langsiktig mål er det ideelt sett ønskelig å dekke etterspørselen etter utdanning, slik den kommer frem gjennom individuell søkning” (St. meld. nr. 66 1984-85: 34, min utheving).

Men med forbedrede søkerstatistikker innsnevres etterpørselsbegrepet. I 1991 forventet departementet at SO's oversikter ville medvirke til at “flest mulig kvalifiserte søkere får en studieplass” (St. meld. nr. 40 1990-91: 89, min utheving). Formuleringen av opptakssystemets hovedmål fra 1994, nemlig at “flest mulig søkere får tilbud ved et studium som de aksepterer og gjennomfører” (Innstilling fra styringsgruppen for SO 1994: 33, min utheving), betyr helt konkret at målet er å nå fram til *de rette søkerne*.

Realiseringen av et effektivt opptak forutsetter dermed at det finnes reelle etterspørrere blant utdanningssøkerne, for det andre at systemet når fram til dem, og for det tredje at det er disse man vil prioriterere i tildelingen av studieplasser.

På denne måten blir de rette søkerne de som har nødvendig forkunnskap og motivasjon til å ta i mot og gjennomføre en utdanning. Denne presiseringen nærmer seg en *økonomisk* forståelse av etterspørselsbegrepet, der en aktørs etterspørsel er den mengde av godet aktøren er villig til å kjøpe i en bestemt periode til gjeldende pris. Dette innebærer at aktøren både må ha *vilje og råd* til å betale kjøpesummen. På dette punktet skiller både "ønsker" og "behov" seg begrepsmessig fra etterspørsel.

I økonomien innebærer overskuddsetterspørsel at reell etterspørsel overstiger kjøp. Fordelingen av studieplasser foregår ikke i et marked, men er underlagt statlig regulering. Her gjelder andre fordelingsprinsipper enn betalingsvillighet og kjøpekraft. Det er flere søkere enn studieplasser hvert år, men vi vet lite om *hva søkeroverskuddet representerer*. Er søkerkøen et uttrykk for det økonomene kaller overskuddsetterspørsel? Det vil si, er de som ikke får studieplass reelle etterspørrere? Har de vilje og råd, vil de akseptere og gjennomføre utdanningen de søker på? Hva representerer de søkerne som takker nei?

5.2 Hvem fikk tilbud, hvem fikk avslag?

I dette kapitlet kartlegger vi *utfallet av opptaket* til høyere utdanning i 1993. Hvem var søkerne? Hvordan gikk det med dem i opptaket? Hvem fikk tilbud om studieplass, hvem fikk avslag? Hvem tok i mot tilbud om plass, og hvem gjorde det ikke? Denne situasjonsbeskrivelsen relateres til tre offentlige utdanningspolitiske målsettinger, nemlig: 1) Innfris formålet om like utdanningsmuligheter uansett bakgrunn? 2) Innfris formålet om like utdanningsmuligheter uavhengig av økonomiske konjunkturer? 3) Innfris formålet om at søkerne skal tildeles plasser de er motiverte for?

5.3 Lik rett til utdanning uansett bakgrunn?

Det er en sentral utdanningspolitisk målsetting i Norge at utdanning skal være tilgjengelig for alle samfunnsborgere, uavhengig av alder, kjønn, bosted, økonomisk eller sosial situasjon. Det har blitt hevdet at den skjerpede konkurransen om studieplassene etter 1989 fremmer eliterekuttering og undergraver prinsippet om lik rett til utdanning. Med det foreliggende datamaterialet har vi ikke muligheter til å undersøke hvorvidt utdannings-

søkernes sjanselikheter er undergravd i løpet av 90-tallet. Dette er blant annet belyst av en nyere studie av sosial utvelgelse i høyere utdanning. Denne viser at det fortsatt er markerte ulikheter i rekrutteringen, men at ulikhetene ikke ble forsterket i tiåret 1980 til 1991 (Knudsen, Sørensen og Aamodt 1993: 34). I stedet har vi sett på *resultatlikheten* i opptaket i 1993. Oppfylles målet om lik tilgang for alle, eller finnes det åpenbare forskjeller mellom de som fikk og de som ikke fikk tilbud om studieplass? Tabell 5.1 viser bakgrunnen til ulike grupper søkere.

Tabell 5.1 Søkernes bakgrunn. SO's søkerkategorier. Prosentandeler og gjennomsnitt. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl./ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Gjennomsnittsalder	30	25	24	23	23	24
Andel yngre enn 22 år	13	48	48	47	53	48
Andel kvinner	59	53	70	58	59	61
Andel med høyt utdannet far	30	32	33	40	44	39
Andel med høyt utdannet mor	15	18	21	25	31	26
Gjennomsnittlig eksamenskarakter fra videregående utdanning:						
Matematikk	3,6	3,1	3,2	3,6	3,7	3,5
Engelsk	3,8	3,7	3,7	4,1	4,2	4,0
Norsk	3,8	3,5	3,5	3,8	3,9	3,8
(N)	181	305	798	844	1584	3712

I tabell 5.1 er respondentene gruppert ut fra den statusen SO registrerte at de hadde blitt tildelt ved opptaket. Vi ser at en gruppe søkere skiller seg en del fra alle andre. Dette er søkerne med ukjent formell status ved opptaket, det vil si hvor opplysninger fra SO mangler. Her finner vi på en og samme tid den høyeste gjennomsnittsalderen, den desidert minste andel søkere yngre enn 22 år og den laveste andel foreldre med høy utdanning. Karaktergjennomsnittet ligger på et nivå mellom avviste søkere og søkere med tilbud. Fordi det er så få enheter i denne gruppen, vil små forskjeller kunne gi større utslag enn om prosentueringsgrunnlaget hadde vært større. Selv om vi har med kategorien i tabellene, utelates derfor søkerne med ukjent status når vi sammenligner på tvers av grupper.

5.4 Halvparten av søkerne var eldre enn 22 år, og aldersspredningen er stor

Storparten av søkerne i 1993 var unge, men den ferske 19-åringen rett fra videregående var likevel ikke i den grad man skulle tro den mest typiske søkeren. Gjennomsnittssøkeren var 24 år, noe som blant annet skyldes at enkelte søkere som er forholdsvis mye eldre enn de andre drar gjennomsnittet oppover. Aldersfordelingen for samtlige søkerne er med andre ord positivt skjev, slik at tyngdepunktet består av folk under 24.³⁴ En tredjedel av søkerne var yngre enn 21, rundt halvparten yngre enn 22 og til sammen to tredjedeler yngre enn 24 år.

Ikke desto mindre er det all grunn til å notere seg at det som ofte betegnes det relevante årskullet (og her har vi tatt med både 18- og 19-åringene) ikke utgjorde mer enn 18 prosent av søkermassen. I forhold til dette er det mengden av eldre søkere som bør framheves. Nesten en fjerdedel av alle søkerne var 26 år eller eldre, og generelt er det stor spredning i søkerens alder.

Om det ikke nettopp er noen generasjonskløft mellom avviste og aksepterte søkere, finnes likevel noen aldersforskjeller: Tabell 5.1 viser at jevnt over var de med tilbud om studieplass noe yngre enn de andre. Flest av de som var yngre enn 22 år finner vi blant de som ville ha studieplassen de var tilbudt, det vil si de som møtte opp på lærestedet ved studiestart. *De respektive aldersfordelinger* for de enkelte grupper av søkere viser at de eldre er overrepresenterte blant de ukvalifiserte søkerne, mens de motsatt er underrepresenterte blant søkere med tilbud (jf tabell 1.1v i vedlegg). Bortsett fra disse små forskjellene avviker aldersfordelingene i hver søkergruppe svært lite fra totalfordelingen. Sagt på en annen måte: Vi finner den samme alderssammensetningen i alle søkergrupper, uansett status. Det ser ikke ut til at alder i seg selv påvirker sjansene for opptak. Alder og tilbud er svakt negativt korrelerte, men sammenhengen forsvinner når vi kontrollerer for eksamenskarakterer fra videregående utdanning.

5.5 Kjønnforskjeller snudd på hodet

Siden midt på 80-tallet er kvinner i flertall i høyere utdanning. Resultatene tyder ikke på at dette forholdet vil endre seg med det første. 60 prosent av

³⁴ Gjennomsnitt= 23,8>Median=22,0>Modus=19,0. Prosentiler: (angir de verdiene som en gitt prosentandel av enhetene i fordelingen faller inn under) 10=19, 25=20, 33.3=20, 66.7=23, 75=25. (N=3712). Se også tabell 1.1.v i vedlegg.

alle søkerne i 1993 var kvinner. Kvinner er altså i solid majoritet blant de som søker seg til universiteter og høyskoler.

I 1993 sendte hver respondent gjennomsnittlig 8,3 søknadsalternativer. Kvinner søkte til flere læresteder og utdanninger enn sine mannlige konkurrenter, gjennomsnittlig 9,3 mot mennenes 6,6 søknader. Overvekten av menn blant de ukvalifiserte søkerne kan skyldes at de prøver seg færre steder. Hovedårsaken er nok likevel at menn er i flertall blant søkerne til studier som krever spesiell studiekompetanse, og at mange av dem som ikke innfrir tilleggskravene dermed er menn.

Bildet er derimot helt annerledes blant de avviste kvalifiserte søkerne. Her er det uforholdsmessig mange kvinner. En mulig forklaring kan være at kvinner oftere enn menn søker seg til populære studier der opptakskravene er tilsvarende strenge, det vil si utdanninger med *liten dekningsgrad* i forhold til søkningen. For 1993 registrerte SO mellom 70 og 85 prosent kvinner blant søkerne til helsefag- og sosialarbeiderutdanningene, hvor dekningsgraden var lav. I det andre ytterpunktet var utdanninger med stor dekningsgrad, ingeniør- og realfag, blant de få fagfeltene hvor menn utgjorde over halvparten av søkerene. Kvinner dominerte altså i stor grad i søkerkøene til de utdanningstypene der faren for avslag var stor. Det samme forholdet avspeiles også i materialet vårt: Mens helse- og sosialfag var førstevalg for flest kvinner (30 prosent), var teknologiske fag det flest menn (19 prosent) ville studere da de søkte i 1993. I tillegg var helse- og sosialfag vanligste førstevalg blant avviste søkere, 35 prosent av dem ønsket aller helst dette fagområdet da de søkte (jf tabell 5.6).

5.6 Flere med akademikerbakgrunn

Foreldres utdanningsnivå er et forenklet mål på sosial bakgrunn, men vi benytter oss av det fordi det har vist seg å bety mer for rekruttering til høyere utdanning enn både yrkesbakgrunn og økonomi (Erikson og Jonsson 1993: 19). Allerede i søkermengden som helhet er andelen fra akademikerfamilier høyere enn i befolkningen som sådan. Ved opptaket i 1993 var studieplassene dessuten skjevt fordelt mellom ulike sosiale lag: Tabell 5.1 viser at søkere med tilbud oftere kommer fra akademikerhjem enn de som fikk avslag på alle søknader. Og vice versa: Avviste søkere har sjeldnere foreldre med utdanning fra høyskole eller universitet. Dette gjelder både mors og fars utdanningsnivå.

Over påviste vi en viss aldersforskjell i studieplassfordelingen. Det var forholdsvis flere yngre søkere blant de *med* tilbud, og flere eldre blant de

uten. Et viktig moment i så måte er at de yngste søkerne representerer noe av et generasjonsskifte når det gjelder foreldrenes utdanningsnivå. Vi finner en helt klar sammenheng mellom søkernes alder og foreldrenes skolegang. Jo yngre søkere, jo vanligere er det med høyt utdannede foreldre. Mens bare 26 prosent av de som er eldre enn 27 år har fedre med utdanning fra høyskole eller universitet, gjelder dette 35 prosent av søkerne i aldersgruppen 25 til 27 år, 37 prosent av 22 til 24-åringene, og hele 45 prosent av de som er yngre enn 22. Den samme tendensen gjør seg gjeldende også for mødrenes utdanning. Yngre søkere har oftere akademikermødre enn de eldre, men her ligger andelen med høyere utdanning lavere enn for fedrene. 13 prosent av de over 27 år, 19 prosent av aldersgruppen 25-27 år, 25 prosent av aldersgruppen 22-24 år og 32 prosent av de yngre enn 21 år har mor med universitets- eller høyskoleutdanning.

Minst to forhold er med på å forklare denne endringen. Allerede i kapittel 1 var vi inne på den generelle hevingen av utdanningsnivået i foreldregenerasjonen. I noen grad er det de demografiske konsekvenser av 60-årenes studentekspansjon vi aner når de yngste søkerne nå stadig oftere har foreldre med akademikerbakgrunn. Foreldregenerasjonens utdanningsnivå kan likevel ikke forklare hele denne forskjellen, til det er den alt for stor. Ungdom med akademikerforeldre er i tillegg mer tilbøyelige enn andre til å begynne studiene straks etter videregående.

Blant de mest stabile funnene i internasjonal samfunnsforskning er den sterke sammenhengen mellom familiebakgrunn og rekruttering til høyere utdanning (Knudsen, Sørensen og Aamodt 1993: 33). I det vi nå har dokumentert vil det kanskje vise seg å ligge en ny og viktig faktor for rekrutteringen til høyere utdanning: Den sosiale eliten utvides.

5.7 Karakternivået bestemmer hvem som får avslag, men ikke hvem som er ukvalifiserte

Eksamenskarakterene fra videregående utdanning danner som ventet et klart skille mellom de som fikk og de som ikke fikk tilbud. Avviste søkere ligger gjennomsnittlig en halv karakter dårligere an enn de som fikk tilbud. Når karakterforskjellene mellom avviste og de som får tilbud ikke er større, har det trolig sammenheng med at søkerne søker seg til utdanninger der de tror de har sjanser til å komme inn.

Karakterer er den allment aksepterte og viktigste seleksjonsmekanismen i høyere utdanning. Vi vet imidlertid at skoleprestasjoner og foreldres utdanningsstatus henger sammen. Ferske tall viser for eksempel at forel-

drenes utdanningsnivå har en betydelig effekt på sannsynligheten for å få gode karakterer i niende klasse (Vibe 1994: 31). I vår undersøkelse består den positive sammenhengen mellom foreldrenes utdanningsnivå og sjansene for å få tilbud, selv når vi kontrollerer for søkerens karakterer fra videregående.

Det er verdt å merke seg at ukvalifiserte og kvalifiserte avviste søkere har samme karaktergjennomsnitt.³⁵ Den ukvalifiserte innfrir ikke opptakskravene ved de utdanninger vedkommende har søkt til. Dette betyr ikke at søkeren mangler kvalifikasjoner for høyere utdanning generelt.

Karakter er en silende mekanisme i tildelingen av studieplasser, men spiller ikke samme rolle for søkerens status forøvrig. Blant de avviste søkerne synes søkerstrategi å være en mekanisme som fører til at noen kvalifiserer for opptak mens andre ikke gjør det. Forskjellen i status etter opptaket kan føres tilbake til bredden på søkingen (jf tabell 5.5).

5.8 Størst søking fra hovedstadsregionen

Det er grunn til å forvente at søkingen til høyere utdanning henger sammen med geografisk bakgrunn: Tilgjengeligheten i forhold til hjemstedet er ikke den samme i alle strøk av landet, foreldrenes utdanningsbakgrunn varierer geografisk. I 1993 hadde 19 prosent av befolkningen høyere utdanning. Oslo og Akershus hadde det høyeste utdanningsnivået, Hedmark, Oppland, Nord-Trøndelag og Nordland det laveste (Statistisk årbok 1995: 119). Utdanningsnivået i de tre nordligste fylkene har tradisjonelt ligget lavt, selv om diverse statlige tiltak (som for eksempel avskrivningsordningen for studielån) har hevet gjennomsnittet de siste årene. I 1992 var andelen elever med studiekompetanse innen tre år etter grunnskolen minst i de fire nordligste fylkene, Oppland og Telemark. Størst var den i Vest-Agder, Sogn og Fjordane, Akershus og Sør-Trøndelag (Vibe 1994a: 29).

Søkerens geografiske bakgrunn gjengis i tabell 5.2. Bosted er fylket respondentene oppga at de bodde i da de søkte i 1993. For å unngå for små kategorier er fylkene slått sammen til seks regioner.

³⁵ Standardavvikene for karakterene fra videregående viser dessuten at det ikke er større variasjon *innenfor* den ene eller den andre gruppen av avviste søkere.

Tabell 5.2 Bosted ved søking i 1993. SO's søkerkategorier. Vertikal prosent-
uering

	Mangler oppl/ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Oslo/Akershus	15	28	25	27	23	24
Østlandet	19	20	20	19	20	20
Agder/Rogaland	16	13	15	12	13	13
Vestlandet	12	13	15	14	20	17
Trøndelag	15	13	12	12	13	13
Nord-Norge	21	11	10	11	10	11
Svalbard/Norge uspesifisert	1	1	0	0	0	0
Europa	1	1	2	5	1	2
Utenfor Europa	0	1	1	1	1	1
(N)	178	301	776	830	1560	3645

I 1992 var andelen studiekompetente som gikk videre til høyere utdanning størst i Oslo, minst i Finnmark (Vibe 1994a: 30). Dette skjeve forholdet mellom sentrum og periferi kommer også til syne i vårt materiale. Den største andelen søkere i 1993 kom fra hovedstadsregionen, den minste fra de nordligste fylkene.³⁶ En påtakelig stor andel søkere uten statusopplysninger er fra Nord-Norge. En mulig årsak er manglende innrapportering til SO fra et eller flere læresteder i disse fylkene.

Videre ser vi at Oslo og Akershus har en høyere andel enn landsgjennomsnittet av både ukvalifiserte og søkere som ikke tok i mot tilbud. Motstykket til hovedstadsregionen er vestlandsfylkene, med relativt få ukvalifiserte og få som ikke møtte ved lærestedet. Flere fra Vestlandet enn fra landet ellers tok i mot tilbud om studieplass. Skyldes dette at det er mer

³⁶ Personer over 16 år, absolutte tall og prosent, 1993 (kilde: Statistisk Årbok 1995, SSB):

		(%)
Østlandet:	974.488	(28)
Oslo/Akershus:	736.524	(21)
Vestlandet:	602.308	(18)
Agder/Rogaland:	460.224	(13)
Nord-Norge:	369.754	(11)
Trøndelag:	304.056	(9)
Hele landet:	3.447.354	(100)

uforpliktende å søke om studieplass i Oslo? Materialet vårt avviser at ukvalifiserte søkere fra hovedstadsområdet har dårligere gjennomsnittskarakterer enn andre. Den høye andel ukvalifiserte kan henge sammen med at de fra Oslo og Akershus jevnt over søkte smalere enn alle andre søkere. Med våre data kan vi ikke undersøke den geografiske spredningen på søkingen, men vi vet at i 1994 skilte søkerne fra Oslo (og Finnmark) seg ut som særlig orienterte mot hjemfylket og med få søknader til andre fylker (SO Rapportbok nr 2 1994: 13). Blant begynnerstudentene ved universitetet i Oslo i 1993 hadde de som kom fra Oslo oftere fått avslag på søknad om studieplass i et fagstudium. Søkerne fra Oslo hadde nemlig en tendens til å søke på studier med høyere opptaksgrenser enn de som kom langveisfra (Berg 1995: 79).

5.9 Lik rett til utdanning for gamle og nye søkere?

Den sterke etterspørselen etter høyere utdanning medfører at nye søkere i større grad konkurrerer med folk fra flere årskull. Selv om dette ikke kan dokumenteres med sikkerhet, var sjansen for å få en studieplass i 1993 åpenbart mindre enn den var få år tidligere. At utdanningssjansene varierer så sterkt mellom årskull med få års mellomrom kan også sies å være i strid med en likhetsmålsetting.

SO-materialet dekker bare søkning tilbake til 1991. Dermed er det umulig å skille ut alle førstegangssøkere med SO som eneste kilde. Grunnlaget for klassifiseringen er derfor respondentenes egne utsagn om når de søkte om plass i høyere utdanning i Norge første gang. Disse er igjen kontrollert mot SO-data, sammen med opplysninger om alder og utdanningsnivå pr. juli 1993.

5.10 Mer enn halvparten hadde søkt før 1993

Først og fremst dokumenterer tabell 5.3 en betydelig opphoping i køen av søkere til høyere utdanning. I 1993 var de helt nye søkerne alt i alt et mye sjeldnere syn enn de mer erfarne. Mens kun 37 prosent sa at dette var første gang de søkte høyere utdanning, hadde godt over halvparten, 63 prosent, søkt tidligere. Til dette bildet hører at nesten alle de med ukjent status hevder å ha søkt tidligere. Når vi ser bort fra disse, reduseres andelen gjensøkere til 59 prosent.

Tabell 5.3 Andel nye og gamle søkere i 1993, ansiennitet i søkerkøen, status etter opptaket. SO'søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl/ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Nye søkere	17	59	36	30	39	37
Søkt før 1993	83 ³⁷	41	64	70	61	63
N	181	304	798	844	1.581	3.708
Gjengangere:						
- søkt i 1992	-	37	39	31	40	37
- søkt i 1991	-	13	12	15	15	14
- søkt i 1991 og 1992	-	10	26	26	24	24
Andre gjengangere	-	40	23	28	21	25
N	151	125	514	594	959	2.192 ³⁸

Om vi fokuserer *bare* på gjengangerne, blir opphopingen i køen enda tydeligere (tabell 5.3). Når søkertallene utgjør nesten en og en halv gang et helt årskull skyldes det at de samme individene søker igjen år etter år. Til sammen hadde nemlig hele tre fjerdedeler av gjensøkerne lagt inn søknad i løpet av de to siste årene, i 1991 og/eller i 1992. Mer enn hver tredje gjenganger i 1993, 37 prosent, søkte året i forveien. Mindre oppsiktsvekkende er det ikke at nesten hver fjerde gjensøker hadde søkt tre år på rad, både i 1991, 1992 og 1993. Ser vi på alle søkere under ett, betyr dette at hver femte respondent, 22 prosent, søkte også i 1992, mens hver syvende respondent hadde søkt tre år på rad.

14 prosent av gjengangerne hadde søkt i 1991 for så å søke om igjen to år etter. Den resterende fjerdedel hadde søkt før 1991. Av tidspunkt for førstegangssøking forstår vi at bare svært få av disse kan ha søkt før 1988 (jf under).

Flesteparten av de mange gjensøkerne har altså vært ut og inn av søkerkøen de nærmeste årene. Vi sitter igjen med det inntrykket at søkingen heller preges av standhaftighet enn resignasjon. Unntak fra dette repeterende søkemønsteret finner vi bare i én gruppe søkere: Kun 10 prosent av de

³⁷ Alle 46 som ikke er SO-registrert som søkere i 1993 oppga at de har søkt om studieplass før 1993.

³⁸ Alle 151 gjensøkere uten statusopplysninger er utelatt, opplysninger om søking i -91, -92 og -93 mangler.

ukvalifiserte har søkt tre år på rad, og 40 prosent av dem har ikke søkt de to forutgående årene.

Tabell 5.3 dokumenterer enda et par viktige forhold. For det første at det ikke er noen vesentlige forskjeller i tidligere søking mellom de som får tilbud og de som ikke får. Unntaket er nok en gang de ukvalifiserte søkerne. Færre av dem har søkt før. Ellers er blandingsforholdet mellom nykommere og gjensøkere noenlunde likt i alle grupper.

For det andre viser tabellen at den gjentatte søkingen ikke bare kan skyldes stadige avslag på alt man sender av søknadsalternativer. Det er tvert i mot en klar overvekt av tidligere søkere blant de som ikke tok i mot tilbud i forhold til de som tok i mot. Så mange som 70 prosent av de som ikke møtte opp til en tilbudt plass var gjengangere i søkerkøen, og bare 28 prosent av disse igjen hadde ikke søkt i løpet av de to foregående årene.

Trengselen i køen later dermed ikke til å ha skapt opplagte tapere i konkurransen om plassene. Nye og gamle søkerne er skjevt fordelt etter opptaket, men ikke i forhold til om de fikk tilbud eller ei. Riktig nok har flere gjensøkere tilbud, men totalt sett er det da også flere gamle søkere enn nye.

Tabell 5.4 Nye og gamle søkeres gjennomsnittsalder. SO's søkerkategorier

	Mangler oppl/ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Førstegangssøker	26	23	22	21	22	22
Søkt før 1993	30	27	25	24	24	25
N	181	304	798	844	1.581	3.708 ³⁹

Naturlig nok var nykommerne gjennomgående yngre enn gjensøkerne (tabell 5.4), men aldersforskjellene er ikke store. De aller færreste gjengangerne hadde særlig lang ansiennitet i køen. Tidspunktet for førstegangssøking viser at den typiske gjensøker var nykommer for fire år siden. Mer enn 80 prosent av dem hevdet at de søkte første gang i tidsrommet 1988-1992. 30 prosent var førstegangssøkere i 1992, 23 prosent i 1991, 17 prosent i 1990, 10 prosent i 1989 og 5 prosent i 1988.⁴⁰

³⁹ Mangler opplysninger: 4.

⁴⁰ N=2055, mangler opplysninger: 288.

To typer gjensøkere har likevel overveiende lengre forhistorier. De uten statusopplysninger står i en klasse for seg, i gjennomsnitt var det ni år siden de søkte første gang. De forholdsvis få ukvalifiserte gjensøkerne hadde sjeldnere enn de andre befunnet seg i søkerkøen de siste par årene, og var typisk førstegangssøkere for fem år siden.

Førstegangssøkerne var ikke i flertall i søkerpopulasjonen i 1993, selv om 19-åringene søkte som aldri før. Nykommerne møtte nemlig en anseelig kø av søkere, der mange hadde prøvd seg tidligere. Nesten to tredjedeler av de som søkte om studieplass hadde søkt før 1993, de fleste av disse hadde dessuten gått igjen i køen de siste tre-fire årene. Den hardere konkurransen har verken ført til at nye søkere kommer dårligere ut enn gamle, eller omvendt. Ingen av dem forfordes når det gjelder tilbud. Men vi finner derimot uforholdsmessig mange førstegangssøkere blant de ukvalifiserte, og uforholdsmessig mange gjengangere blant de som fikk tilbud som de ikke tok i mot.

5.11 Strategisk søking?

Det er erklært offentlig politikk at søkerne så langt mulig skal få en studieplass de er motiverte for. En strategi er en beslutningsregel som angir hva en aktør skal gjøre i enhver mulig situasjon aktøren befinner seg i. Strategiske overveielser blir muligens viktigere under økende konkurranse. I kapittel 4 sa vi at strategisk søkeradferd var blant begrunnelsene da det ble tatt initiativ til nytt nasjonalt opptakssystem. Har den stigende etterspørselen gitt seg utslag i at folk mer søker ut fra hvordan de vurderer muligheten til å få en studieplass enn ut fra lyst eller interesse?

Utover på 90-tallet sendte folk stadig flere søknader. Tall fra SO viser at gjennomsnittlig antall søknader økte med én i året fra seks i 1991 til ni i 1994. Folk søkte bredere både faglig og geografisk. Alt annet likt vil bred søking i seg selv øke sjansene for et tilbud. Jo flere søknadsalternativ du sender, jo større er sannsynligheten for at du kvalifiserer til opptak ved ett av dem. I det følgende skal vi først undersøke bredden på søkingen innenfor hver søkergruppe.

Tabell 5.5 Antall søknader i 1993 sendt av henholdsvis nye og gamle søkere. SO's søkerkategorier. Gjennomsnitt

	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Antall søknader:					
- Totalt	5,2	7,2	7,7	9,7	8,3
- Førstegangssøkere	6,4	8,4	9	10	8,9
- Søkt før 1993	3,6	6,5	7,1	9,6	7,9
N	304	798	844	1.581	3.527 ⁴¹

Tabell 5.5 gir inntrykk av at søkerstrategi har betydning. Det er markerte forskjeller i bredden på søkingen. Ukvalifiserte søkte smalest av alle, de som møtte opp til en studieplass bredest. De sistnevnte sendte i gjennomsnitt nær dobbelt så mange søknader som de ukvalifiserte.

Mens karakterer er avgjørende for om du får studieplass, spiller de åpenbart ikke samme rolle for om du kvalifiserer for opptak eller ei. Kvalifiserte og ukvalifiserte avviste søkere hadde tilnærmet samme karakterer fra videregående (tabell 5.1). Men de sendte ikke like mange søknader. Ukvalifiserte leverte i gjennomsnitt to søknader færre enn de kvalifiserte (tabell 5.5). Dermed bekreftes antakelsen om at jo flere skudd du fyrer av, jo større er sjansen for å treffe. Samme regel gjelder på tilbuds-siden. Også her er det heller ulik søkestrategi enn karakterer som sorterer søkerne i to grupper. De som tok i mot en studieplass har sendt flest søknader av alle, i snitt to flere enn de som lot tilbudet stå ubenyttet. Dette kan bety at bred søking øker sjansene for å få et tilbud du vil ha. I tillegg kan selvsagt det at så mange av de som tar i mot også har sendt mange søknader tyde på at de i utgangspunktet er mer altetende. De er kan hende åpne for mange mulige studievalg, og ikke innsiktet mot et smalt spekter.

Vi har påpekt at nykommerne var overrepresentert blant de ukvalifiserte, mens gjensøkerne var overrepresentert blant de som takket nei til tilbud om studieplass. Når førstegangssøkerne oftere er ukvalifiserte kan ikke smal søking være hele forklaringen. Når vi studerer nykommerne og gjensøkerne oppdager vi nemlig to motpoler når det gjelder søkerstrategi (tabell 5.5). Aller smalest søkte de som hadde søkt før og endte opp som ukvalifiserte da de søkte i 1993. Bredest søkte førstegangssøkere som møtte

⁴¹ Mangler opplysninger: $(181+4)=185$.

opp til et tilbud. I kapittel 7 viser vi at det til en viss grad ligger forskjellige motiver bak disse motpolenes strategier.

5.12 Hvor ville søkerne?

Vi spurte søkerne om utdanningsplanene deres første og siste gang de søkte om studieplass. Her ville vi ha rede på det *endelige målet* for de utdanningsplanene de hadde som fremste ønske, og hvilket *fagområde* de aller helst ønsket å studere innenfor ved disse to tidspunktene. Meningen var å få en oversikt over preferanseendringer over tid.

Tabell 5.6 Foretrukket fagområde ved søking i 1993. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler opplysn./ ikke søkt	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Helse- og sosialfag	10	25	38	14	20	22
Undervisning	29	16	20	14	14	16
Økonomi og adm.	18	15	8	16	14	13
Filologi	8	7	8	16	15	13
Teknologiske fag	22	9	5	9	10	9
Samfunnsfag	1	6	6	8	7	7
Realfag	3	5	4	7	9	7
Juridiske fag	0	3	3	4	4	3
Estetiske fag	3	5	3	1	2	3
Idrett	1	1	2	2	2	2
Jord, skog, fiske	1	2	0	2	2	1
Politi- militære fag	1	1	2	3	1	1
Markedsføring	0	1	1	3	1	1
Annet	4	2	1	1	1	1
N	177	298	785	829	1.578	3.667

Helse- og sosialfag var det aller mest populære fagområdet i 1993 (tabell 5.6). Dette var førstevalget til flest søkere, uansett søkergruppe. Dernest følger undervisning (16 prosent), økonomisk-administrative fag og filologi (begge 13 prosent). En særdeles stor andel av de kvalifiserte avviste søkerne i vår undersøkelse har helse- og sosialfag som førstepreferanse, og dette er forståelig når vi vet at nettopp dette fagfeltet jevnt over hadde lavest dekningsgrad - det vil si flest avviste søkere - i 1993.

Vi finner dessuten at relativt få av de kvalifiserte uten tilbud hadde ønsket om å studere fag hvor det var enklere å komme inn, nemlig økonomi og administrasjon, filologiske fag og teknologiske fag.

Mens forholdsvis mange av de ukvalifiserte også aller helst ville ha studert innenfor fagområdet helse- og sosialfag, var filologi mindre populært blant disse søkerne enn ellers. Uvanlig få av de som ikke møtte til et tilbud hadde helse- og sosialfag som førstepreferanse, mens relativt mange av dem ønsket seg til økonomi og administrasjon og til filologi.

Vi finner klare tendenser til tradisjonelle kjønnskjevheter i utdanningsvalgene (tabell 1.2 v i vedlegg). Langt flere kvinner enn menn ønsket seg til helse- og sosialfag og undervisning, mens mange flere menn enn kvinner ville studere teknologiske fag. En viss overvekt av menn er det også blant de som vil til realfagene og til økonomisk-administrative fag.

Kvinner er i særlig grad overrepresentert blant de avviste søkerne som primært ønsket helse- og sosialfag. De er også overrepresentert blant de avviste som ville inn på fagfeltet undervisning, men ikke like sterkt som blant de helse- og sosialfagsorienterte. Menn er mer jevnt overrepresentert blant alle kategorier av søkere som ønsker seg til teknologiske fag, ukvalifiserte og kvalifiserte, med eller uten tilbud.

Tabell 5.7 Endelig mål for utdanningens varighet ved søking i 1993. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl/ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Høgskole, 2-4 år	35	60	66	42	51	52
Høyere universitetsgrad	5	10	10	14	16	13
Vitenskapelig høg- skole, minst 4 år	3	7	6	12	11	9
Cand. mag	7	4	6	9	9	8
Enkeltfag i inntil 3 semestre	25	4	5	11	6	8
Høgskole, inntil 2 år	15	6	3	4	2	4
Ex. phil	0	6	2	3	2	2
Doktorgrad	1	1	1	1	1	1
Annet	10	2	2	5	2	3
N	178	297	791	832	1.566	3.664

Litt over halvparten av søkerne i 1993 oppga at høgskoleutdanning i inntil 4 år var deres endelige mål, 13 prosent tok sikte på en høyere universitetsgrad i form av hovedfag, embetseksamen eller magistergrad, 9 prosent hadde planer om vitenskapelig høgskole og 8 prosent planla henholdvis cand. mag og enkeltfag i inntil 3 semestre (tabell 5.7). Avviste søkere hadde i mindre grad tatt sikte på høyere universitetsgrad eller vitenskapelig høgskole, men var i stedet overrepresentert blant de som ville ha høyst 4 års høgskoleutdanning. Dette er et ganske oppsiktsvekkende funn, fordi det vitner om at avvisningen er mye større i høgskole- enn universitetssektoren. Sammenliknet med universitetene er ikke høgskolene bare langt fra annenrangs institusjoner (Aamodt 1994: 15). I noen grad framstår de til og med som *mer* attraktive og dermed vanskeligere tilgjengelig enn universitetene.

Relativt få av de som avsto fra tilbud hadde høgskole som mål da de søkte, disse tok derimot oftere en andre peiling på å studere enkeltfag i inntil tre semestre. Samme mål oppga også særlig mange av de uten kjent søkerstatus.

Forholdsvis flere kvinner enn menn ønsket seg til høgskoleutdanning i 2 til 4 år, mens forholdsvis flere menn enn kvinner var innrettet mot studier ved vitenskapelige høgskoler (tabell 1.3 v i vedlegg). Kvinner var i særlig grad overrepresenterte blant de avviste søkerne som hadde villet inn på denne typen høgskolestudier. Dette gjaldt derimot ikke mennenes andel av søkerne som primært ville til vitenskaplige høgskoler, her var menn noenlunde jevnt overrepresentert i alle grupper av søkere. Ellers var det ingen eller bare ubetydelige kjønnsforskjeller i hvilke mål søkerne hadde satt seg for utdanningens varighet.

Litt over halvparten av gjensøkerne ønsket seg til samme *fagområde* i 1993 som den aller første gangen de søkte: 57 prosent oppga samme fagfelt som førstevalg begge gangene (ikke i tabell). Resten ønsket seg til et annet fagområde i 1993 enn første gang.

Vi har også sammenliknet gjensøkernes angivelse av endelig mål for utdanningsplanene de hadde som førsteønske første gang de søkte, og da de søkte om studieplass i 1993. Spørsmålet om hvor *langvarig* utdanning de hadde planlagt viser samme jevne fordeling som over: Halvparten av gjensøkerne hadde ikke endret målet med sine utdanningsplaner i forhold til første gang de søkte (tabell 5.8). De tok sikte på en utdanning av samme varighet som første gang. 20 prosent hadde høynet ambisjonsnivået, i den forstand at de i 1993 siktet seg inn på en mer langvarig utdanning enn første gang de søkte. 20 prosent hadde senket ambisjonsnivået til hvor lenge de

ville studere. Når gruppen av gjensøkere betraktes samlet er det med andre ord ingen klar tendens til verken stigende eller synkende utdanningsambisjoner.

Tabell 5.8 Endring i planlagt utdanningsnivå fra førstegangssøking til søking i 1993. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl./ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Mangler opplysn.	5	18	10	9	10	10
Lavere nivå	40	18	12	22	19	20
Samme nivå	31	43	64	45	50	50
Høyere nivå	25	20	14	23	21	20
N	151	125	514	594	959	2.343

Lite skiller mellom gjensøkerne når det gjelder tilbøyeligheten til å forandre siktemålet for utdanningens varighet (tabell 5.8). Unntaket er de kvalifiserte som ikke fikk noe tilbud. De har endret planene i mindre grad enn andre. Siden tabellen omfatter samtlige gjensøkere er det selvsagt stor variasjonsbredde i tidsrommet mellom første- og sistegangssøking. Tallene forteller ikke om endringer som har skjedd fra ett år til et annet. Tabell 5.9 viser derfor endringer i planlagt utdanningsnivå blant de som søkte første gang i 1992.

Tabell 5.9 Endring i planlagt utdanningsnivå fra førstegangssøking i 1992 til søking i 1993. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl./ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Mangler opplysn.	-	3	-	1	1	1
Lavere nivå	-	9	7	11	10	9
Samme nivå	100	83	72	71	74	
Høyere nivå	-	15	10	16	18	15
N	10	34	142	135	288	609

Det store flertallet av førstegangssøkerne fra 1992, tre fjerdedeler, siktet seg inn på akkurat like langvarig utdanning i 1992 som i 1993 (tabell 5.9). Legg merke til at blant disse nye gjensøkerne var det flere som høynet (15 prosent) enn som senket ambisjonsnivået (9 prosent) siden fjoråret. I denne sammenhengen er det særlig de kvalifiserte avviste søkerne som holder fast ved de

opprinnelige planene, 83 prosent av dem hadde samme mål som da de søkte i 1992.

I forhold til gjensøkerne samlet sett framtrer dermed disse helt ferske gjensøkerne som mer stabile i sine utdanningsplaner. Dette overrasker ikke, idet sjansene for å endre utdanningsplaner selvsagt vil øke etter hvert som tiden går. Til forskjell fra førstegangssøkerne fra 1992 har for eksempel flere av førstegangssøkerne fra 1991 endret planene i mellomtiden, 65 prosent av dem søkte like lang utdanning i 1993 som da de var nykommere (ikke i tabell). De førstegangssøkere fra 1991 som har søkt tre år på rad har derimot like stabile planer som førstegangssøkerne fra 1992. 72 prosent hadde samme mål som i 1991, 10 prosent søkte en kortvarigere utdanning enn i 1991, 17 prosent en mer langvarig. Også her er kvalifiserte uten tilbud klart mest stabile. 83 prosent siktet mot samme nivå som sist.

Innenfor en kortere tidshorisont synes altså søkeres ambisjonsnivå temmelig stabilt. Vi finner ingen støtte for antakelsen om at søkerne senker ambisjonene for å tilpasse seg den hardere kampen om studieplassene på begynnelsen av 90-tallet. Nå har vi vel og merke satt likhetstegn mellom ambisjonsnivå og utdanningens varighet. På grunn av høye opptakskrav ved enkelte kortvarige studier vil imidlertid en slik begrepsbruk tidvis bli forvirrende. Vi har vist at det i 1993 var flere avviste til de kortere utdanningene enn til de mer langvarige universitetsstudiene. At søkerne ikke dreier planene mot mer kortvarige utdanninger er dermed forståelig. Satt på spissen kunne det i praksis ha bidratt til å svekke egne opptakssjanser.

De refererte spørsmål om utdanningsplaner dreier seg om søkeres førstepreferanser, det de aller helst ville. Søkeplaner kan være mer eller mindre realistiske, på samme måte som de vil kunne følges opp mer eller mindre helhjertet. Det totale antall avlagte privatisteksamener per år økte med nærmere 60 prosent mellom 1989 og 1993 (Wiers-Jenssen 1994: 1). I utgangspunktet visste vi altså at gjenopptak av eksamener fra videregående opplæring var blitt vanligere årene før vår undersøkelse.

Derfor var vi ute etter å fastslå hvor mange av 1993-søkerne som aktivt hadde prøvd å bedre egne opptaksmuligheter i forhold til det foretrukne studium. Alle som av ulike årsaker ikke studerte våren 1994, men som ville søke studieplass på nytt i 1994 eller senere, ble spurt om de hadde gjort noe eller ville gjøre noe for å bedre sjansene til å komme inn på den utdanningen de *ønsket*. Nær to tredjedeler av dem, 65 prosent, svarte bekreftende. Dette vitner om en utbredt vilje til å følge opp egne planer med konkrete tiltak.

Tabell 5.10 angir andelen som har og andelen som vil iverksette ulike tiltak for å forbedre egne opptaksmuligheter. I tillegg framgår den samlede andelen som overveier og/eller har gjennomført hvert enkelt tiltak.

Tabell 5.10 Andel av de som ikke studerte våren 1994 som har forsøkt/vil forsøke å forbedre egne opptaksmuligheter. Prosent. (N=1577)

	Har gjort	Vil forsøke	Har gjort/vil forsøke
Forbedre karakterer fra videregående	25	25	46
Skaffe arb. el.praksis som kvalifiserer til opptak	16	9	24
Ta enkeltfag ved universitet eller høyskole	10	12	21
Ta kurs ved Friundervisn./ Folkeuniversitet el. l.	8	7	15
Ta fordypningsfag i videregående	7	8	15
Avtjene verneplikt	11	3	13
Ta AMO-kurs	4	4	8
Ta utdanning i utlandet	2	5	7
Annet	3	2	4

Både karakterforbedring og poengsamling er åpenbart vanlig brukte strategier. Forbedring av karakterene fra videregående utdanning er det klart mest alminnelige tiltak for å fremme egen posisjon i køen. Nesten halvparten av søkerne oppga at de hadde forbedret eller skulle forbedre gamle karakterer. En fjerdedel av de spurte hadde allerede gjort dette, en fjerdedel ville prøve på det. Ellers var arbeidspraksis (24 prosent) og poengsamling gjennom å avlegge eksamen i enkeltfag på universitet eller høyskole (21 prosent) de oftest nevnte påtenkte eller gjennomførte tiltak. Dette viser klart hvordan kampen om studieplasser fører til ekstra tids- og ressursbruk blant søkerne.

6 Hvor ble det av utdannings-søkerne?

“Flere og flere ungdommer som ikke kommer inn på sin ønskede høyere utdanning velger å bo hjemme, jobbe litt og ta opp fag fra videregående skole.”

“Jeg søkte på flere enn ett studiested. Kom inn på stort sett alt, men valgte det jeg helst ville. De andre stedene var bare for å samle opp poeng (...)”

Oppmerksomheten om studentopptaket har i stor grad dreid seg om de avviste søkerne. Er de tvunget ut i arbeidsledighet? Er de slått ut av kampen om studieplasser og tapt for høyere utdanning? I dette kapitlet skal vi kartlegge søkerne livssituasjon året etter at de søkte om opptak til høyere utdanning. Hva gjorde søkerne våren 1994? Vi tar for oss samtlige søkere, men er spesielt interessert i to grupper som hver på sin måte representerer den mistilpasning mellom tilbud og etterspørsel som kjennetegnet opptaket i 1993: Søkere som fikk avslag og søkere som selv avsto samtlige tilbud.

Konkurransen om arbeids- og studieplasser rettferdiggjør et særlig fokus på de avviste søkerne, ettersom utdanning veier tungt for sjansene til innpass på heltidsarbeidsmarkedet. Fra ulike hold har det utover på 90-tallet blitt advart mot at Norge kan gli i retning av et to-tredjedelssamfunn, der arbeidsløse risikerer å ekskluderes i en minoritet med små muligheter til å endre egen livssituasjon. Hvor ble det av de mange tusen som ikke fikk tilslag på noen av søknadene sine?

I lys av dette er vi også opptatt av de som avsto fra tilbud om studieplass. Hvor finner vi de mange som hadde takket nei til tilbud? Hvordan står utdanningssøkerne på arbeidsmarkedet? Denne situasjonsbeskrivelsen vil bli til hjelp når vi senere spør hvorfor søkerne søkte om studieplass i 1993 (kapittel 7).

I tabell 6.1 angis respondentenes hovedbeskjeftigelse ett år etter at de søkte. På spørsmålet “Hva gjør du våren 1994?” kunne respondentene oppgi flere aktiviteter. Derfor summerer ikke fordelingene i tabellen seg til 100 prosent, men vi har korrigert for valg av gjensidig utelukkende svaralternativer.

Tabell 6.1 Beskjeftigelse våren 1994. SO's søkerkategorier. Prosent.

	Mangler oppl./ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Høyere utdanning	52	33	35	45	91	64
Arbeid	64	52	56	47	26	41
Annen utdanning	7	18	18	10	2	9
Vernepl./siviltjeneste	1	7	4	7	1	4
Arbeidsledig	8	11	8	4	2	5
Utdanning i utlandet	2	2	3	4	1	2
Hjemmev.med omsorgsoppg.	3	1	4	3	1	2
Sykemeldt/ trygdet el.l.	3	3	2	1	1	2
N	181	305	798	844	1.584	3.712

6.1 En tredjedel av de avviste søkerne, og nesten annenhver som takket nei, er likevel i høyere utdanning

Flertallet, 64 prosent, av de som søkte om studieplass i 1993 var i høyere utdanning våren etter. Med andre ord, en tredjedel av søkermassen var ikke studenter året etter at de søkte.

Innledningsvis, i kapittel 1, påpekte vi differansen mellom SO's registrering av avviste søkere og andelen respondenter som selv sa at de ikke hadde mottatt noe tilbud. I tabell 6.1 får vi nok en gang demonstrert at et avslag i de offisielle statistikkenene ikke uten videre betyr at søkeren står uten studietilbud. Respondentenes egne opplysninger avdekker en *uventet høy studiefrekvens* både blant avviste søkere og blant søkere som ikke tok i mot et tilbud om studieplass.

Det bør vekke oppmerksomhet at såpass mange av de avviste sier at de likevel studerer. Om lag tredjeparten av de avviste søkerne, både kvalifiserte og ukvalifiserte, oppga at de var i høyere utdanning. De aller fleste av disse studerte dessuten på heltid: 70 prosent av de ukvalifiserte var heltidsstudenter, 75 prosent av de kvalifiserte. De tilsvarende andeler heltidsstuderende blant de som fikk tilbud om studieplass i 1993 er 81 prosent for de som ikke møtte, 91 prosent for de som gjorde det.

Videre noterer vi at hele 45 prosent av de som i henhold til SO ikke tok i mot tilbud om studieplass likevel sa at de var i høyere utdanning.

Den forbausende studiefrekvensen blant de som ble avvist og de som selv avslø blir noe mer forståelig ut fra respondentenes egne opplysninger: Av skjemaene gikk det fram at en mengde av disse er privatister, mens mange er i gang med et studium de påbegynte før 1993. Det at mange søkere er i høyere utdanning når de søker, men ønsker seg studieplass i en ny, kommer vi tilbake til i kapittel 7. Mange har kanskje tidligere tatt i mot en studieplass de prioriterte lavt som en konsekvens av den sterke konkurransen.

Skjemaene viste også at noen har fått tilbud om høyere utdanning på læresteder som ikke er tilknyttet SO, for eksempel studier ved privateide høøgskoler. En del har ganske sikkert også kommet seg inn våren 1994 - for eksempel på ex. phil som er et åpent studium.

Ikke bare finner vi uventet mange avviste søkere i høyere utdanning. I tillegg kommer en hel del som har plass i andre former for utdanning. De som fikk avslag på søknad om studieplass er oftere i annen utdanning enn universiteter og høøgskoler. Denne kategorien omfatter alle former for utdanning på lavere nivå, som videregående utdanning, folkehøgskole, etatsutdanning og annet som ikke regnes som høgre utdanning. I overkant av hver sjettede avviste søker er i slik annen utdanning. 18 prosent innen hver gruppe må sies å være en betydelig andel, og enda er det flere søkere som både tar høyere og lavere nivå's utdanning, uten at dette går fram av tabellen.⁴²

6.2 De aller fleste studerer det de ønsket seg

En ting er at kampen om studieplassene fører til avvisning. Betyr konkurransen også at mange er begynt i studier de egentlig ikke ønsket, men tok til med i mangel av alternativer? Vi ba alle respondenter som sa at de studerte våren 1994 om å angi hvorvidt den utdanningen de nå var i gang med tilsvarte det som de aller helst ønsket å gjøre da de søkte om opptak i 1993 (tabell 6.2).

⁴² Andelen søkere i annen utdanning er større enn tabellen tilsier. Grunnen er at annen utdanning ikke er registrert hvis respondenten samtidig er i høyere utdanning. Denne typen parallelle løp er ikke uvanlige: En hel del av søkerne fra 1993 forbedret for eksempel karakterer fra videregående opplæring samtidig som de studerte på høyere nivå.

Tabell 6.2 Grad av samsvar mellom eksisterende studium og opprinnelige ønsker. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler opplysn./ ikke søkt	Ukvalifisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Ja, utdanningen tilsvarende førsteønske	89	65	60	68	72	70
Ja, utdanningen tilsvarende førsteønske, men har skiftet interesser siden	5	5	6	9	7	7
Nei, kom ikke inn	3	15	28	17	16	17
Nei, ville helst reist rundt i verden	0	4	1	1	2	2
Nei, ville helst gjort noe helt annet	1	5	2	1	1	1
Nei, ville helst studert i utlandet	0	4	1	2	1	1
Nei, ville helst arbeidet	2	3	1	2	1	1
Nei, ville helst avtjent verneplikt o.l	0	0	0	0	0	0
Nei, ville helst vært hjemme med omsorgsoppgaver	0	0	0	0	0	0
N	88	76	224	347	1.399	2.134

Blant de som sier at de er i studier hevder et klart flertall at de studerer det samme som det de aller helst ønsket den gang de søkte. Ut fra dette å dømme er det ikke så mange som har blitt tvunget inn på feil hylle i utdanningssystemet. Hele 77 prosent er i gang med noe som tilsvarende det som var deres fremste ønske. Flest av disse finner vi blant de som møtte til et tilbud, færrest blant de som SO registrerte som kvalifiserte avviste søkere.

Av de 17 prosent som sier at de ikke kom inn på det de ønsket, og helst ville studert noe annet, er uforholdsmessig mange kvalifiserte søkere som ikke fikk tilbud på noen av søknadene fra 1993. Dette er for så vidt ikke uventet. De som ikke hadde fått plass i ønsket utdanning ble bedt om å spesifisere hvilket fag de helst hadde villet studere, og spredningen til tross utpeker enkelte utdanninger seg som særlig populære: Dette er nettopp de helse- og sosialfaglige retningene der dekningsgraden var liten og køene lange i 1993. Flest, 17 prosent, hadde aller helst studert sykepleiefag, 9

prosent sosiale fag, 8 prosent terapeutiske fag, og 6 prosent ville ta allmennlærerutdanning (ikke i tabell).

6.3 Lønnsarbeid på heltid er nest vanligste syssel

Våren 1994 var 41 prosent av utdanningssøkerne fra året i forveien i inntektsgivende arbeid. Etter studier var heldagsjobb den vanligste beskjeftigelsen. En viss overlapping mellom studier og jobbing kommer til uttrykk ved at 27 prosent av alle som studerte innenlands eller utenlands, oppga at de også hadde arbeid. Sannsynligvis er den reelle andelen som både jobber og studerer enda større, det er godt mulig at mange har tolket spørsmålet dithen at de kun skulle merke av for hovedbeskjeftigelse. Omfanget av lønnet arbeid ved siden av studiene er i seg selv interessant å konstatere.

For å få et inntrykk av utdanningssøkernes posisjon på arbeidsmarkedet, ble de som hadde inntektsgivende arbeid bedt om å spesifisere arbeidstimer per uke. Søkere som tok i mot en plass i høyere utdanning skiller seg ut som typiske deltidsarbeidere sammenliknet med de andre. Gjennomsnittlig arbeidstid er 20 timer i uken. De fleste av dem, 62 prosent, jobber imidlertid mindre enn 20 timer i uken. Vanligste arbeidstid er 10 timers uke. Studentenes tidsbruk er her i overensstemmelse med det som er funnet i tidligere undersøkelser (jf for eksempel Berg 1995: 92). I denne gruppen varierer arbeidstiden mest. Dette kan skyldes at noen har heltidsarbeid ved siden av studier, andre jobber deltid, mens andre igjen har fullført studiet og er i arbeid.

Som rimelig kan ventes er selvsagt arbeid mest utbredt blant de avviste søkerne, og minst blant de som møtte opp på tilbudt studieplass. Over halvparten av søkerne med avslag hadde inntektsgivende arbeid, nesten like mange av de som ikke benyttet seg av tilbud om studieplass var i jobb.

Over halvparten av de avviste søkerne, og 64 prosent av de som ikke tok imot tilbud om studieplass, arbeider 30 timer eller mer. Det vil i praksis si at de er i full stilling. Hyppigst oppgitte arbeidstid er 37 timer i uka blant søkere uten tilbud, 38 blant søkere som ikke møtte opp på tilbudt studieplass.

6.4 Midlertidige ansettelses og løse arbeidsforhold er mer utbredt enn fast arbeid

I kapittel 3 sa vi at ungdom generelt har blitt betegnet som den nye reservearbeidsstyrken, fordi mange av dem jobber deltid, er i kortvarige arbeidsforhold og skifter arbeidsgivere oftere enn andre. Den store

majoriteten av søkerne i 1993 var yngre enn 25 år. Vi har undersøkt søkerne tilknytning til arbeidsmarkedet. Tabell 6.3 antyder at de søkerne som var i jobb våren 1994 i noen grad faktisk framstår som reservearbeidskraft. Fast arbeid er litt mindre vanlig enn midlertidige ansettelsesforhold. Flertallet i alle grupper av søkere er enten i midlertidige ansettelsesforhold, på arbeidsmarkedstiltak eller sysselsettingstiltak.

Tabell 6.3 Arbeidstilknypning. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering						
	Mangler opplysn./ ikke søkt	Ukvali- fisert	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Fast	71	43	42	45	48	47
Midlertidig	26	43	47	49	50	46
Tiltak	3	15	10	6	2	7
N	111	164	434	390	389	1.488

Endringer på arbeidsmarkedet var grunnlaget for den marginaliseringshypotese vi refererte i kapittel 3: I årene framover vil en liten andel unge bli stående uten både arbeid og utdanning, mens en voksende andel nyter godt av begge deler. Materialet vårt indikerer at slike skjevheter faktisk er til stede. Av tabell 6.3 ser vi at andelen med fast arbeid er størst blant de som fikk et tilbud, og lavest blant de avviste søkerne. Dessuten finner vi sammenligningsvis flere avviste enn aksepterte søkere på tiltak. For øvrig er forskjellene i arbeidstilknypning små.

6.5 Flere arbeidsløse blant avviste søkere enn i arbeidsstyrken som helhet

Utstøtning til arbeidsledighet var et av de sentrale spørsmålene da prosjektet vårt ble startet. Arbeidsledigheten er større blant avviste søkere enn de med tilbud. Tabell 6.1 viser at 11 prosent av de ukvalifiserte, pluss 8 prosent av de kvalifiserte avviste søkerne var arbeidsledige halvåret etter at de fikk avslag på søknad om studieplass. Den generelle arbeidsledigheten på samme tidspunkt, det vil si første kvartal 1994, var 5,8 prosent for arbeidsstyrken som helhet. Det er imidlertid mer relevant å sammenlikne med ledigheten i den aldersgruppen som størstedelen av de avviste søkerne tilhører, nemlig de mellom 20 og 24 år. I 1993 var det gjennomsnittlig 11,9 prosent ledige i aldersgruppen 20-24 år, i 1994 11, 1 prosent (Statistisk årbok 1995: 160).

Avviste søkere hadde dermed en arbeidsledighet som ikke oversteg nivået for ungdom i tilsvarende aldersgrupper.

I forhold til de *andre* søkerne hadde de som fikk avslag den svakeste forankringen i jobbmarkedet. Samtidig må vi imidlertid ta høyde for at de søkerne som fikk avslag i større grad søker om jobb enn de som fikk tilbud, slik at de avviste søkerne har større sannsynlighet for å bli arbeidsledige.

6.6 Oppsummering

De fleste søkerne befant seg i høyere utdanning ett år etter at de søkte, faktisk langt flere enn de offisielle statistikkene gir inntrykk av. Overraskende nok gjelder dette for eksempel en tredjedel av de avviste søkerne. Nesten halvparten, hele 45 prosent, av de som i følge SO ikke tok i mot noe tilbud om studieplass i 1993, oppga at de studerte. Alt i alt var halvparten av de avviste søkerne på skolebenken året etter, vel og merke når de 18 prosent som undergikk andre former for utdanning medregnes.

I heltids lønnsarbeid finner vi flesteparten av de søkerne som ikke var i høyere utdanning våren 1994. De fleste av disse igjen mangler fast arbeidstilknytning, men avviste søkere har oftere midlertidige jobber, og er oftere på arbeidsmarkeds- og sysselsettingstiltak enn andre. Avviste søkere er dessuten hyppigere arbeidsledige enn andre søkere, og vi må konkludere med at sammenliknet med de andre søkerne er de er dårligere stilt både på arbeids- og utdanningsmarkedet.

Dermed har vi også rettet oppmerksomheten mot et viktig biprodukt av kartleggingen vi har gjennomført. Situasjonsbeskrivelsen fra våren 1994 støtter ytterligere opp om antakelsen om at søkerens formelle status etter opptaket (SO's søkerkategorier) gir begrenset informasjon om deres faktiske stilling. I neste kapittel, når vi spør søkerne fra 1993 om hvorfor de søkte, skal vi derfor ta utgangspunkt i det bildet søkerne *selv* presenterer.

7 Hva ligger bak søkingen til høyere utdanning?

“Jeg søkte bare studieplass ved fysioterapiskolen og der fikk jeg avslag. Men jeg fortsatte på universitetet fordi der hadde jeg studieplass fra før.”

“Årsak til at videre utdanning er foreløpig avbrutt, er at jeg anser det best å holde på en jobb som gir brukbar inntekt, i stedet for å opparbeide gjeld under utdanning.”

Vi har vist at opptaket i 1993 foregikk i en periode med kraftig vekst i søkingen til høyere utdanning. Etter å ha vært inne på en del etablerte forklaringer på utdanningsekspansjon generelt og 90-tallets vekst spesielt, påpekte vi noen av de problemene denne nye og bratt stigende utdanningsetterspørselen påførte både søkere og læresteder. Individuell rasjonalitet ga irrasjonalitet i stort. Opptakenes ineffektivitet ble i stor grad oppfattet som et organiseringsproblem, og myndighetene gikk inn for reorganisering av opptakssystemet. Siktemålet var å sikre maksimal utnyttelse av opptakskapasiteten. Slik skulle flest mulig reelle etterspørrere få studieplass, og man skulle unngå at lærestedene ikke fikk fylt opp studieplassene. Dette betyr at man fokuserte mer på organisasjonssvikt, og mindre på å problematisere utdanningssøkernes preferanser og adferd. Spissformulert ble gapet mellom tilbud og etterspørsel oppfattet mer som et strukturproblem enn et aktørproblem.

Mot dette bakteppet blir søkernes egne forklaringer på at de søkte høyere utdanning interessante. Hvordan står disse subjektive begrunnelsene i forhold til de mer allmenne forklaringene på søkerveksten? Er det grunnlag for å skille mellom reell og ikke-reell etterspørsel?

Vi vil nå gå inn på undersøkelsens *andre sentrale formål*, nemlig å belyse hva som ligger bak søkingen. På dette stadiet er grunnlaget selvsagt langt fra tilstrekkelig til å kunne formulere presise hypoteser om søkernes beveggrunner. Derfor vil vi studere søkerne som aktører både innenfor og utenfor utdanningssystemet, og undersøke preferanser og handlingsvalg over tid: Før, nå og for framtiden, det vil si førstegangssøking, søking i 1993, i 1994 eller senere. Sentrale problemstillinger er: Hva slags utdannings- og yrkesbakgrunn hadde søkerne? Hvorfor søkte de om plass i høyere

utdanning? Hvorfor sa mange fra seg tilbud om studieplass? Hva er søkeres nærmeste framtidsplaner? Hva forventer de seg og hva ønsker de seg for høsten 1994, og svarer forhåpninger til forventninger? Hvor mange vil søke studieplass på nytt? Hva er planene til de som ble tatt opp i systemet?

Tabell 1.3 i kapittel 1 viser søkeres egen framstilling av hvor de stod etter opptaket i 1993: 21 prosent av respondentene sa at de ikke fikk noen tilbud, mens SO hadde registrert 30 prosent avviste blant respondentene. Av de 79 prosent som selv hevdet å ha fått tilbud om studieplass i 1993, sa 15 prosent at de selv avsto tilbudet. 4 prosent tok i mot, men møtte ikke ved studiestart. 4 prosent møtte, men avbrøt studiet senere. 5 prosent møtte og hadde fullført studiet. 51 prosent tok i mot tilbud om studieplass og studerte fortsatt. Søkeres faktiske stilling etter opptaket vil bare i noen grad uttrykkes i registerdataene. I kapittel 6 ble dette illustrert mer utførlig gjennom beskrivelsen av søkeres situasjon et år etter. I det følgende lar vi derfor søkeres formelle status ligge, og tar i stedet utgangspunkt i de kategoriene søkerne selv plasserte seg i. Vi går med andre ord over fra å bruke SO-baserte til survey-baserte søkerkategorier, fordi vi regner med at dette er et bedre utgangspunkt for å studere og forstå søkeres egne forklaringer på hvorfor de søkte.

7.1 Klare forskjeller i søkeres forankring i utdannings- og arbeidsmarkedet

Vi har allerede pekt på at mange av søkerne er gjengangere fra tidligere, og at en del av dem hadde avsluttet eller var i gang med en høyere utdanning da de søkte. Dette illustrerer ikke bare opphopingen i køen, men reiser også spørsmål om de søkerne som allerede har høyere utdanning og/eller arbeidserfaring står sterkere rustet i kampen om studieplasser.

Tabell 7.1 avdekker to viktige forhold når det gjelder søkeres tidligere utdanningsbakgrunn. For det første at svært mange søkere i 1993 *allerede hadde tatt høyere utdanning*. Til sammen 42 prosent av dem hadde avlagt eksamen ved høgskole eller universitet fra før.

For det andre viser tabell 7.1 at det er helt klare forskjeller i søkeres utdanningsnivå sommeren 1993. Mer bemerkelsesverdig er det at denne i utgangspunktet markerte skjevheten heller forsterkes enn dempes ved opptaket. De som ikke fikk tilbud om studieplass i 1993 hadde minst utdanning fra før, de som fikk tilbud hadde mest. Bare en fjerdedel av de

avviste søkerne hadde fullført utdanning ut over videregående nivå. I alle andre grupper er andelen søkere som allerede hadde høyere utdanning langt større, i to grupper hadde sågar over halvparten utdanning fra høyere nivå. Flest, hele 56 prosent, finner vi blant de som hadde fullført utdanningen de tok i mot tilbud om i 1993, og her er det en overvekt av de som kun har tatt enkeltfag på høyere nivå. Om lag like mange med høyere utdanning finnes blant de som tok i mot tilbud om plass, men brøt av studiet underveis. Av disse har derimot de fleste fullført en høgskole- eller universitetsutdanning.

Tabell 7.1 Søkernes utdanningsnivå juli 1993. Surveybaserte søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler opplysn	Avsl.	Avsl. selv	Ikke møtt	Av-brøt	Full-førte	Studerer fortsatt	Totalt
Mindre enn 3 år videregående	4	8	1	1	0	2	3	3
3 år videregående	46	67	57	52	46	43	51	54
Enkeltfag fra univ/ høgskole	25	15	19	19	25	30	30	24
Fullført høgskole el. univ. utd. ⁴³	25	10	23	27	29	26	17	18
N	24	763	544	150	138	196	1.879	3.694

Ved siden av den iøynefallende nivåforskjellen i søkerne egen utdanningsbakgrunn, finner vi også forskjeller når det er spørsmål om arbeidserfaring (tabell 7.2). I alt 45 prosent av søkerne hadde kun svært begrenset erfaring fra arbeidsmarkedet, i form av feriejobbing eller arbeid ved siden av studier eller skolegang. Til sammen 5 prosent sa at de helt manglet arbeidserfaring, de hadde ikke hatt lønnet arbeid i det hele tatt. Denne andelen er lik i alle gruppene av søkere, og i tabell 7.2 er disse derfor inkludert blant de med liten arbeidserfaring.

Andelen som bare hadde vært deltids- og sesongarbeidstakere er omtrent på størrelse med andelen som hadde høyere utdanning fra før.

⁴³ Fullført høgskoleutdanning/universitets- eller høgskoleutdanning på cand. mag. nivå tilsvarende 4 års studium/universitets- eller høgskoleutdanning av minimums 5 års varighet.

Tabell 7.2 Søkernes arbeidserfaring. Surveybaserte søkerkategorier. Vertikal prosenttuering

	Mangler oppl.	Avsl.	Avsl. selv	Ikke møtt	Av- brøt	Full- førte	Stud. fortsatt	Totalt
Ingen arbeidserf./ kun i ferier/ ved siden av utd.	54	36	33	44	32	53	52	45
Hovedbeskj til sammen opp til 1 år	17	21	26	28	27	17	17	20
Hovedbeskj til sammen mer enn 2 år	29	44	41	29	41	31	32	36
N	24	756	543	149	137	196	1.876	3.681

I alt 20 prosent hadde vært heltidsbeskjeftiget med inntektsgivende arbeid i til sammen opp til 2 år, og 36 prosent av søkerne hadde mer enn 2 års erfaring som heltidsarbeidstakere.

Den største andelen søkere med liten eller ingen arbeidserfaring finner vi blant de som hadde fullført utdanningen de ble tilbudt i 1993 og de som sa at de fortsatt studerte der de fikk plass i året i forveien. Mer enn halvparten av dem hadde hatt lite eller ingen befattning med arbeidslivet. Det er færrest folk med lite jobberfaring blant de som avbrøt utdanningen eller takket nei til en studieplass.

Avviste søkere er i en mellomstilling, 36 prosent av dem hadde enten ikke jobbet før eller bare jobbet i ferier og ved siden av skolegang. Blant de avviste er til gjengjeld andelen med lengre erfaring fra arbeidsmarkedet størst. 44 prosent av dem hadde hatt heltidsjobb i mer enn 2 år til sammen. 41 prosent av søkere som selv avsto tilbud, og like mange av de som avbrøt hadde lengre erfaring fra arbeidsmarkedet.

7.2 Hvorfor søkte de i 1993?

Søkerekspansjonen på 1990-tallet har i liten grad vært sett fra søkerne side. Den ideelle måten å få tilgang til de søkerne subjektive begrunnelser kunne vært å stille dem spørsmålet direkte og la dem selv formulere svaret, men dette ville medført et uoverkommelig systematiseringsarbeide innenfor de gitte rammene for prosjektet. Vi ønsket dessuten at søkerne skulle ta stilling til en del etablerte forklaringer på utdanningsekspansjon. Som en

kompromissløsning utarbeidet vi et strukturert sett av svaralternativer⁴⁴, og inviterte søkerne til å utdype i en åpen kategori på skjemaet. Utgangspunktet for den tentative samlingen av alternativer var dels eksisterende teori, dels kommentarer og erfaringer fra en pilotundersøkelse, og dels hadde vi nytte av liknende undersøkelser fra tilgrensende felt: Elever i videregående utdanning og universitetsstudenter (se for eksempel Berg 1988, 1992a, 1990 og 1995, Edvardsen 1991 og 1993). Meningen var å komme fram til mer presise forestillinger på et relativt utforsket område.

Under spørsmålet "Hvorfor søkte du høyere utdanning i fjor, 1993?" ble søkerne stilt overfor femten ulike utsagn og bedt om å ta stilling til hvert av dem gjennom å markere hvorvidt de hadde ingen, noe eller stor betydning (tabell 7.3).

Uttalelsene i tabell 7.3 gir ikke grunn til å tro at mer strategisk søkeradferd har medført at folk samtidig har orientert seg vekk fra utdanninger de har lyst til å ta (jf kapittel 5). Bare et par prosent av søkerne antydte at interesse for utdanningen var lite viktig for at de søkte. En klar majoritet, 80 prosent, var med på at en av årsakene til at de søkte var at de ville ta en bestemt utdanning som var i tråd med egne interesser.

Tre utsagn angår utdanning og arbeidsmarkedsmuligheter. Ett var ment å avdekke om folk søkte om studieplass som ledd i konkrete yrkesplaner. Til sammen 90 prosent oppga at det var av betydning, og 69 prosent at det var av stor betydning at utdanning var nødvendig for det yrket de tok sikte på. Vi forsøkte dessuten å gripe utbredelsen av synet på utdanning som en nødvendighet i et samfunn der stadig flere har høyere utdanning (jf Trows hypotese fra kapittel 3). Totalt 83 prosent begrunnet egen søknad med at det var nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid. For det tredje ønsket vi å få begrep om andelen som så utdanning som et alternativ til arbeidsledighet: 25 prosent ville studere fordi de ikke fikk arbeid.

Vi regnet med at en viss mengde av søkingen skyldtes videreutdanningsplaner på de høyere nivåene av utdanningssystemet. I alt 59 prosent hadde søkt fordi de ville supplere sin øvrige utdanning, mens 56 prosent sa at de søkte fordi de ville studere videre for å oppnå en bestemt grad.

⁴⁴ Selvsagt avhenger da resultatene her av hvilke spørsmål som stilles.

Tabell 7.3 Begrunnelser for å ha søkt om studieplass i 1993. Prosent. N=3712

	Ingen betydning	Noe betydning	Stor betydning
Jeg ville ta en bestemt utdanning som var i tråd med interessene mine	2	18	80
Utdanning var nødvendig for yrket jeg tok/tar sikte på	10	21	69
Nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid	17	27	56
Jeg ville supplere min øvrige utdanning	42	27	32
Jeg ville studere videre for å oppnå en bestemt grad	44	27	29
Jeg hadde ikke bestemt meg for hva jeg ville studere, men ville ha mer utdanning for å utvikle egne evner	57	30	13
Jeg kunne studere på hjemstedet mitt	60	20	21
Jeg var usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	60	31	9
Jeg ville studere fordi jeg ikke fikk arbeid	74	15	10
Jeg har fullført en utdanning tidligere, og ville begynne på en annen utdanning	79	13	9
Jeg skulle samle poeng for å komme inn på annen utdanning	79	14	7
Utdanning kunne kombineres med familieforpliktelser	81	10	9
Foreldrene mine ønsket at jeg skulle studere	83	16	2
Mange av vennene mine skulle også studere	89	10	1
Studieveileder/yrkesrettleier rådet meg til det	91	8	1

43 prosent oppga at de ikke hadde bestemt seg for *hva* de ville studere, men ville ha mer utdanning for å utvikle egne evner. 41 prosent var lokalt orienterte, og sa at det hadde betydning at de kunne studere på hjemstedet sitt.

40 prosent sa at de hadde søkt om studieplass fordi de var usikre på hva de ellers skulle gjøre. Til sammenlikning har andelen av begynnerstudentene som sier at de studerer fordi de ikke vet hva de ellers skulle gjort steget betydelig de seneste årene, fra 34 prosent i 1986 til 50 prosent i 1993. For oss er det interessant at dette tolkes som et signal om at høyere utdanning mer og mer oppfattes som en nødvendighet, heller enn som tegn på at studentene er lite motiverte (Berg 1995: 18).

22 prosent sa at de hadde fullført en utdanning tidligere og hadde søkt fordi de ville begynne på en *annen* utdanning. Dette stemmer bra med at 18

prosent av søkerne i 1993 hevdet at de allerede hadde gjennomført en høyskole- eller universitetsutdanning (jf tabell 7.3)

Undersøkelser av begynnerstudentene i 1986, 1991 og 1993 peker i retning av at poengsamling for å komme inn på lukkede studier blir en stadig vanligere begrunnelse for at de studerer (Berg 1995: 18). For 21 prosent av våre respondenter var nettopp poengsamling en grunn til at de søkte om studieplass.

Begrunnelser som henspeiler på andre menneskers innflytelse fikk liten oppslutning. Venners valg av studieplass beskrives som lite viktig, og verken profesjonell eller familiær personlig rådgivning later til å veie tungt når folk søker høyere utdanning. For mer enn 90 prosent hadde råd fra studieveileder hatt lite betydning for at de søkte om plass, og 83 prosent sa det samme om betydningen av foreldrenes ønsker. Dette sier selvsagt ingenting om hvorvidt respondentene faktisk har mottatt veiledning.

I tillegg til den prosentvise oppslutningen om hvert av disse utsagnene (tabell 7.3) har vi også beregnet den statistiske avhengigheten mellom par av utsagn (ikke i tabell). De bivariate korrelasjonskoeffisientene viser hvor sterk tendensen er til at bestemte verdier på de to variablene ofte forekommer sammen.⁴⁵ Vi oppdaget da at de samme to begrunnelsene som fikk størst oppslutning også ofte opptrer i lag. De som ville ha en utdanning i tråd med interessene sier gjerne også at de søkte fordi utdanningen var nødvendig for yrket de tok sikte på ($r = .30$). Dette indikerer at en hel del utdanningssøkere er relativt sikre på eget utdannings- og yrkesvalg, de vet hva de vil studere og hva de vil bli etterpå.

Motsatt noterer vi at den tredje vanligste begrunnelsen for å søke, at utdanning er nødvendig for i det hele tatt å få arbeid, oftest er forbundet med søking fordi man er usikker på hva man ellers skulle gjøre (.26). Denne nødvendighetsoppfatningen er allment godt spredt, den er korrelert med flest utsagn av alle. Videre viser det seg at de som søkte fordi de var usikre på hva de ellers skulle gjøre, ofte har søkt uten å ha bestemt seg for hva de ville studere (.33), og ofte fordi de ikke fikk arbeid (.31). Alt i alt tyder dette på at det også finnes en gruppe mer usikre utdanningssøkere.

I mellom disse sikre og ikke fullt så sikre søkerne i tabell 7.3 kan vi i tillegg identifisere en gruppe som søker fordi de vil bygge videre på allerede

⁴⁵ Vi har benyttet Pearson's r som mål på de bivariate korrelasjonene. Pearson's r varierer mellom 1 (fullkommen positiv korrelasjon) og -1 (fullkommen negativ korrelasjon). Samtlige sammenhenger er statistisk signifikante på 0,01 nivå. Som hovedregel omtaler vi ikke sammenhenger svakere enn |.25| eller sterkere enn |.80|.

ervervet utdanning. Det er en positiv sammenheng mellom det å søke fordi du vil supplere annen utdanning og det å ville studere videre for å oppnå en bestemt grad (.30). De som har tillagt begge disse begrunnelsene betydning har også mer utdanning bak seg enn den jevne utdanningssøker. 51 prosent av dem hadde mer enn videregående utdanning da de søkte. Trass svake sammenhenger; de som ville supplere tidligere utdanning hevdet oftere at de hadde fullført en utdanning og ville begynne på en ny (.18), og at de hadde søkt fordi utdanning kunne kombineres med familieforpliktelser (.15).

I kapittel 5 identifiserte vi to klare motpoler med hensyn til søkerstrategi. Desidert færrest søknader ble levert av de som hadde søkt tidligere, og som endte som ukvalifiserte etter opptaket i 1993. Klart bredest søkte nykommere som møtte opp til et tilbud, de sendte gjennomsnittlig flest søknader av alle. Vi finner imidlertid at begrunnelsene for å ha søkt er temmelig like, uansett om søkerne tilhører det ene eller det andre ytterpunktet. Blant begge hadde langt de fleste søkt ut fra interesser. Dernest la de som hadde søkt bredest vekt på at de hadde søkt fordi utdanning var nødvendig for i det hele tatt å få jobb (90 prosent), fordi utdanningen var nødvendig for yrket de ville ha (89 prosent), for å oppnå en bestemt grad (53 prosent), for å utvikle egne evner (52 prosent), fordi de var usikre på hva de ellers skulle gjøre (47 prosent), fordi de ville supplere tidligere utdanning (46 prosent), fordi de kunne studere på hjemstedet (40 prosent), fordi foreldrene rådet dem til det (21 prosent) og fordi de skulle samle poeng (20 prosent).

De som søkte smalest begrunnet egen søknad med at utdanningen var nødvendig for et bestemt yrke (94 prosent), fordi utdanning var nødvendig for i det hele tatt å få arbeid (78 prosent), fordi de ville supplere annen utdanning (66 prosent), for å oppnå en bestemt grad (63 prosent), fordi de kunne studere på hjemstedet (44 prosent), fordi de ville utvikle egne evner (38 prosent), fordi de var usikre (31 prosent), fordi de hadde fullført en utdanning og ville begynne på en ny (31 prosent), og fordi utdanningen kunne kombineres med familieforpliktelser (29 prosent).

De ti mest populære begrunnelsene på hver side antyder dermed ikke annet enn at de som søkte bredest jevnt over synes litt mer usikkert motiverte enn de som søkte smalt. De som søkte smalt skulle dessuten oftere bygge videre på tidligere utdanning eller ta fatt på et helt nytt studium.

Tabell 7.4 viser hvordan stillingstaken til disse begrunnelsene fordeler seg på ulike grupper av søkere. Andelene som tilla hvert utsagn henholdsvis noe og stor betydning er slått sammen.

Tabell 7.4 Begrunnelser for å ha søkt om studieplass i 1993. Andelene som har tillagt utsagnet noe eller stor betydning er lagt sammen. Survey-baserte søkerkategorier. Prosent. N=3712

	Mangler opplysn.	Avsl.	Avsl. selv	Ikke møtt	Avbrøt	Full- førte	Studerer fortsatt	Totalt
I tråd med interesser	91	99	97	96	94	94	98	98
Nødvendig for planlagt yrke	82	94	85	83	83	91	91	90
Nødvendig for i det hele tatt å få jobb	100	88	80	78	73	79	85	84
Supplere annen utdanning	55	52	64	65	65	65	58	58
Oppnå en bestemt grad	36	52	51	52	56	59	60	56
Visste ikke hva jeg skulle studere, ville utvikle egne evner	55	42	47	47	40	52	40	43
Studere på hjemstedet	55	45	39	39	49	41	39	41
Usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	55	41	43	52	48	41	38	41
Ville studere fordi jeg ikke fikk arbeid	46	33	28	30	31	20	22	26
Hadde fullført en utdanning og ville begynne på en ny	55	26	22	22	27	13	20	21
Poengsamling	27	24	19	20	21	42	18	21
Utdanning kunne kombineres med familieforpliktelser	27	21	18	18	22	17	19	19
Foreldre ønsket det	18	18	15	12	21	18	18	17
Venner skulle også studere	9	9	12	8	14	16	11	11
Studie-/yrkes-veileders råd	18	12	7	7	10	8	8	9

Vi finner en viss variasjon gruppene imellom. Blant de som mottok og sa ja til tilbud, men unnlot å møte eller avbrøt studiet senere, oppga relativt færre enn normalen at de hadde søkt fordi utdanning var nødvendig for yrket de tok sikte på, og/eller fordi det var nødvendig for i det hele tatt å få arbeid (tabell 7.4). På den annen side oppga disse oftere enn andre at de hadde søkt for å supplere tidligere utdanning, og/eller at de var usikre på hva de ellers skulle gjøre.

søking, nemlig å holde flere muligheter åpne for seg selv, å søke om studieplass for alle tilfelles skyld. Halvparten av søkerne som avsto fra tilbudet om studieplass svarte at det hadde betydning at de manglet klare framtidsplaner da de søkte. De hadde søkt for å kunne ha valgmuligheter. 47 prosent sa at de foretrakk å være i inntektsgivende arbeid framfor å studere, for en tredjedel hadde dette hatt mye å si for beslutningen om ikke å ta plassen. Til sammen 40 prosent sa at de egentlig ikke ønsket noen studie-plass, men hadde søkt for sikkerhets skyld.

Som til tabell 7.3 har vi beregnet bivariate korrelasjoner for å studere eventuelle sammenhenger mellom de ulike begrunnelsene. Vi får straks belegg for forutanelen om at de tre førstnevnte beredsskaphensynene treffer mange av de samme søkerne. De som manglet klare framtidsplaner da de søkte, men søkte for å ha valgmuligheter, vil også ofte hevde at de egentlig ikke ønsket å studere, men søkte i tilfelle de ikke skulle få noe annet å gjøre ($r=.40$). Det å foretrekke arbeid framfor studier er forbundet med å måtte si fra seg studieplassen av økonomiske årsaker (.28), og det å egentlig ikke ønske å studere (.27).

Dernest følger et par begrunnelser som tyder på at søkeren har avstått fra en plass fordi den i utgangspunktet ikke stod særlig høyt på ønskelisten. 37 prosent ga uttrykk for at manglende samsvar mellom tilbudet de fikk og egne faglige interesser hadde medvirket til at de frasa seg tilbudet. En fjerdedel begrunnet valget sitt med at tilbudet førte fram til et yrke de var uinteresserte i. Mellom disse to begrunnelsene er det en særlig klar sammenheng (.62). I disse tilfellene kan vi gå ut fra at eget avslag ofte skyldes at tilbudene var lavt prioritert fra søkerens side. Når tilbudet ikke svarte til egne faglige interesser lå det også ofte på et lavere nivå enn det søkeren siktet mot (.45). Det å ha fått et tilbud som fører fram til et (for søkeren) uinteressant yrke henger også sammen med å ha fått et tilbud på for lavt nivå (.30).

Til sammen en fjerdedel oppga at økonomiske årsaker hadde spilt en rolle, og like mange at nye faglige interesser hadde bidratt til at de i ettertid likevel ikke ville ha plassen. De bivariate sammenhengene viser at de som ombestemmer seg på den sistnevnte måten i noen grad var ubestemte i utgangspunktet, de manglet framtidsplaner da de søkte (.25)

To forhold er irrelevante for flertallet, men desto viktigere for de få det gjelder. For 11 prosent hadde det følgelig stor betydning at de hadde fått tilbud om studieplass i utlandet, og for 12 prosent var det avgjørende at de

var blitt innkalt for å avtjene verneplikt eller sivilteneste. I den grad disse to utsagnene er forbundet med andre er korrelasjonene negative.

Akkurat som i spørsmålet om søking var det også her svært få som hadde latt seg råde av sin nærmeste familie.

Vi husker at de som takket nei til eller lot være å møte fram til en studieplass var de som jevnt over hadde arbeidserfaring fra før. *De som avsto fra en studieplass hadde da også som regel noe annet å gå til, godt over halvparten av dem var i fulltidsjobb våren 1994* (Sandberg 1994: 50). Dette rimer godt med det generelle inntrykk av at mange søker for sikkerhets skyld, og at nesten halvparten begrunnet sitt eget valg med at de foretrakk jobb framfor studier. Det later til å finnes en hel del beredsskapssøkere blant de som ikke tok i mot tilbud om studieplass. I denne forbindelse passer det å gå nærmere inn på søkeres synspunkter på sine egne muligheter på arbeids- og utdanningsmarkedet. I neste avsnitt skal vi se på hva søkerne ønsket og ventet seg av den nærmeste framtid.

7.4 Over halvparten regnet med å være i høyere utdanning om et halvt år, enda flere ønsket seg dit

Hvilke framtidsplaner hadde søkerne fra 1993? Hvordan er forholdet mellom forhåpninger og forventninger? Alle søkere ble spurt om hva de trodde ville bli deres hovedbeskjeftigelse høsten 1994, og hva de aller helst ønsket å gjøre. I tabell 7.6 sammenstilles ventet og ønsket hovedbeskjeftigelse innenfor hver gruppe av søkere. Færre har oppgitt ønsket enn antatt beskjeftigelse.

Flertallet av søkerne fra 1993, 57 prosent, forventet å studere høsten 1994, men enda flere, 64 prosent, ønsket å gjøre det (tabell 7.6). Hver femte søker trodde at arbeid ville bli viktigste beskjeftigelse, hver tyvende regnet med å

Tabell 7.6 Forventet og ønsket hovedbeskjeftigelse høsten 1994. Surveybaserte søkerkategorier. Vertikal prosenttuering

	Mangler opplysn.	Avsl.	Avsl. selv	Ikke møtt	Avbrøt	Full-førte	Studerer fortsatt	Totalt
Høyere utdanning:								
-forventer	30	28	41	51	41	45	77	57
-ønsker	44	67	57	56	47	54	68	64
Arbeid:								
-forventer	22	32	35	29	34	30	10	21
-ønsker	7	13	27	25	32	30	17	19
Videreg. utdanning:								
-forventer	15	11	8	5	2	5	3	5
-ønsker	15	5	4	2	2	2	1	3
Arbeidsløse:								
-forventer	0	9	3	1	4	4	1	3
-ønsker	0	0	0	0	0	0	0	0
Vernepl./sivilarb.:								
-forventer	4	3	2	3	5	4	1	2
-ønsker	4	1	1	1	2	1	1	1
Hjemmev:								
-forventer	7	3	2	2	2	2	1	2
-ønsker	0	0	0	0	0	1	0	1
Arbeid og h. utd.:								
-forventer	4	2	1	0	3	3	2	2
-ønsker	0	2	2	1	2	1	2	2
Sykemeldt/trygdet:								
-forventer	0	2	1	1	1	1	0	1
-ønsker	0	0	0	0	0	0	0	0
Annet:								
-forventer	0	3	3	1	4	4	1	2
-ønsker	0	1	3	3	4	3	2	2
Ubesvart:								
-forventer	19	7	4	5	2	4	4	5
-ønsker	30	9	7	11	9	10	9	9
N	27	766	548	150	138	196	1.887	3.712

ha en plass i videregående utdanning. Med unntak av de som ikke ble tilbudt studieplass er høyere utdanning den aktiviteten flest søkere forventet, uansett hvor de stod etter opptaket.

Et annet viktig trekk er at de avviste søkerne er de som i minst grad ser for seg at de kommer til å være beskjeftiget med noe de ønsker seg. I regelen finner vi de største forskjellene mellom ønsker og forventninger nettopp her, og differansen er særdeles stor i synet på det å studere. 28 prosent av de avviste forventet, men 67 prosent ønsket at de var i høyere utdanning førstkommande høst.⁴⁹ Den mest utbredte forventning blant avviste søkere er arbeid, tredjedelen av dem forestiller seg dette.

Mens bare én av ti av de som studerte imøteser yrkesaktivitet, er det faktisk flere av disse som ønsker enn som tror at de kommer til å jobbe. I utgangspunktet later det til at bare svært få går inn i høyere utdanning hvis de i stedet har klare preferanser for å jobbe. Forsvinnende få av studentene våren 1994 var misfornøyde med å studere fordi de egentlig helst ville ha jobbet. Bare 1 prosent sa at utdanningen de var i ikke tilsvarte deres primære ønske da de søkte, nemlig arbeid (tabell 6.2) Derimot er det nok en del av studentene som håper på å gjøre studiene unna og komme i arbeid, som samtidig regner med at dette kommer til å ta mer tid enn ønskelig.

I alle andre grupper av søkere er forholdet til arbeidsmarkedet annerledes. Rundt en tredjedel forventer å være i arbeid, mens det er allevegne færre som ønsker seg det. Størst er dette misforholdet blant de avviste søkerne. Andelen som antar at de blir arbeidstakere er her mye større enn andelen som sier at det er dette de aller helst vil. Videre er andelen av de avviste søkerne som forventer å være arbeidsløse høsten 1994 høyere enn ledighetsprosenten blant søkerne som sådan. 5 prosent av alle hevdet at de var arbeidsløse våren 1994 (jf tabell 6.1). Ikke én av respondentene oppga arbeidsledighet som et ønsket alternativ. I denne sammenheng vil vi framheve det faktum at blant de arbeidsløse avviste søkerne var fortsatt arbeidsløshet den vanligste forventede beskjeftigelse for høsten (30 prosent). Slike tendenser er det all grunn til å overvåke i tiden framover.

Bare svært få av de med tilbud om høyere studier innstiller seg på å gå inn i videregående utdanning, de fleste som tror at dette blir hovedsysselsetting finner vi blant de avviste søkerne. Felles for alle grupper er at

⁴⁹ Når vi i stedet bruker de SO-baserte kategoriene som utgangspunkt for fordelingen, viser det seg at 30 prosent av de ukvalifiserte, og 37 prosent av de kvalifiserte avviste søkerne forventet å være i høyere utdanning.

videregående utdanning framtrer mer som en nødvendighet enn noe annet. Flere ser for seg enn ønsker utdanning på videregående nivå.

7.5 Nesten alle som ikke hadde plass i høyere utdanning ville søke på nytt

En av målsettingene med framtidens utdanningssystem er å utnytte befolkningens evner og talenter best mulig (NOU 1988: 7). Representerer all avvisningen i høyere utdanning en sløsing med talenter? Gir de avviste søkerne opp i kampen om studieplasser? Vil de være tapt for høyere utdanning?

Alle så nær som de som selv opplyste om at de studerte vårsemesteret 1994 ble spurt om de var innstilt på å søke om en plass i høyere utdanning i inneværende år eller senere. 1.787 av de 1.825 som ikke studerte besvarte spørsmålet. *De aller fleste, hele 88 prosent, hadde planer om ny søknad, hvorav 2 prosent bare ville søke til utlandet (tabell 7.7). 64 prosent hadde allerede søkt eller skulle søke i 1994. 22 prosent ga uttrykk for at de ville søke igjen, men ikke før tidligst i 1995. Bare 12 prosent av de som ikke studerte svarte at de ikke ville søke om igjen. Søkere som ikke møtte og søkere som avbrøt studiet er overrepresentert blant de som ikke vil sende inn ny søknad. Hele 73 prosent av de som fullførte studiet de ble tatt opp til i 1993 ville søke om igjen i 1994, og dette er godt over gjennomsnittet for søkerne sett under ett. Relativt færrest som ville prøve på nytt igjen i 1994 finner vi blant de av søkerne som avbrøt underveis i semesteret.*

Tabell 7.7 Søkeplaner blant de som ikke studerte våren 1994. Surveybaserte søkerkategorier. Vertikal prosenttuering

	Mangler opplysn.	Avsl.	Avsl. selv	Ikke møtt	Avbrøt	Fullførte	Totalt
Søker ikke	10	10	11	17	22	11	12
Søker kun i utlandet	5	3	2	0	3	4	2
Søker i 1994	55	67	60	63	57	73	64
Søker tidligst i 1995	30	20	27	21	19	14	22
N	20	754	543	145	135	190	1.787

I tillegg oppga hele 46 prosent av de som studerte våren 1994 at de tok sikte på å søke seg til *annen* høyere utdanning enn den de var i gang med i 1994 eller senere (ikke i tabell). Over halvparten av dem (24 prosent) innstilte seg på å søke alt høsten 1994. Med all tydelighet får vi altså her demonstrert at

den tidligere påviste tendensen til at folk standhaftig søker om og om igjen, ikke ser ut til å stagges med det første.

7.6 Hvor gikk de som ville tre ut av søkerkøen- og hvorfor vil de ikke søke igjen?

12 prosent av de som ikke var i utdanning våren 1994, det vil si 211 respondenter, svarte at de ikke kom til å søke om studieplass verken i 1994 eller senere. Vi har sett spesielt på hva disse som hadde bestemt seg for å forlate søkerkøen drev med våren 1994 (ikke i tabell). Interessante forskjeller avdekkes når fordelingen brytes ned på grupper. Få enheter i hver kategori tilsier selvsagt at mindre prosentdifferansers betydning ikke må overvurderes, men med denne reservasjonen vil vi likevel kommentere de største variasjonene. Nær to tredjedeler, 64 prosent, av disse søkerne var i arbeid. Dette samsvarer bra med at såpass mange ga medhold til utsagnet om at de ikke ville søke om igjen fordi det hadde skaffet seg jobb (tabell 7.8). Minste andel i arbeid (46 prosent) fant vi blant de som ikke møtte, største andel (76 prosent) blant de som hadde fått tilbud i 1993 og fullført studiet.

Nest flest, 24 prosent, var i høyere utdanning. Minste andel studerende fant vi blant de som avbrøt (14 prosent), største andel blant de som ikke møtte.

7 prosent av de som ikke ville søke på nytt var henholdsvis arbeidsløse og i utdanning på videregående nivå. Arbeidsledige var først og fremst de som hadde fullført (19 prosent), færrest var det blant de som selv avslo (2 prosent). Dette kan tyde på at få takker nei til en studieplass hvis de mangler andre alternativer. Respondenter i videregående utdanning som ikke vil søke seg til høyere nivåer finner vi kun blant de som ble avvist (15 prosent), og blant de som selv takket nei (5 prosent). I alt 4 prosent er under utdanning i utlandet, disse finnes bare blant de som på et eller annet vis ga avkall på tilbud om studieplass; de som avslo selv, ikke møtte eller avbrøt. Noen få av de som ikke ville søke på ny avtjente verneplikt eller siviltjeneste, flesteparten av disse hadde unnlatt å møte eller avbrutt studiet de tok fatt på i 1993.

Dermed har vi klart for oss at de fleste som vil tre ut av søkerkøen har noe annet å ta seg til, som oftest en jobb eller et annet studium på høyere nivå.

På spørsmålet om grunnene til at de ikke ville søke om igjen ble disse bedt om å ta stilling til følgende 16 utsagn. Alternativene er rangert etter hvilken betydning respondentene tilla dem (tabell 7.8).

Tabell 7.8 Begrunnelser for ikke å ville søke på nytt. Prosent. N=211

	Ingen betydn.	Noe betydn.	Stor betydn.
Har skaffet meg en jobb jeg ønsker å fortsette i	43	17	40
Er redd for å få for stor studiegjeld	49	23	28
Har ikke råd til å studere	53	25	22
Har fullført mine utdanningsplaner	56	18	26
Vil heller prøve å skaffe meg en jobb	60	16	24
Får likevel ikke studieplass i den utd. jeg ønsker	67	14	20
Har for dårlige karakterer fra videregående	72	12	16
Har stiftet familie/fått barn	75	15	10
Har for lite praksis fra arbeidslivet	83	9	8
Kan ikke få den utd. jeg ønsker på hjemstedet	87	8	5
Har sluttet å studere fordi jeg ikke trivdes med det	87	8	5
Er for gammel	88	10	2
Vil heller prøve å få plass i videregående utd.	89	4	7
Har ikke evner til å studere	90	9	1
Har for dårlig helse	97	3	1
Kjenner ingen som studerer det jeg kunne tenke meg å studere	98	2	0

De begrunnelsene som passet flest respondenter tyder på at det oftere er usikker studiemotivasjon enn resignasjon som ligger bak når folk trekker seg ut av køen. Det å ha fått innpass på arbeidsmarkedet teller tyngst blant de alternativer vi foreslo (tabell 7.8). 40 prosent av de spurte sa at dette hadde betydd mye, og i alt 57 prosent mente at det å ha fått en jobb man ønsker å fortsette bidro til at de ikke ville søke om igjen. De bivariate korrelasjonene viser at dette er positivt forbundet med å ha fullført egne utdanningsplaner (.26).

Økonomi spiller også inn i avveiningene. Over halvparten sa at frykt for å samle opp for stor studiegjeld betydde noe. Et annet økonomisk argument ble også tillagt en viss vekt, ved at 47 prosent sa at de ikke hadde råd til å studere. Disse to begrunnelsene er nær sagt sammenfallende, idet korrelasjonen mellom dem er særlig sterk (.73). De økonomiske begrunnelsene hang også sammen med det å ha stiftet familie eller fått barn (.29, begge). De som ikke hadde råd til å studere sa oftere at hadde for lite praksis fra arbeidslivet (.27), og de hadde oftere planer om å søke arbeid: De ville heller ville prøve å skaffe seg en jobb enn å søke studieplass på nytt (.33).

I alt 44 prosent oppga at de hadde fullført egne utdanningsplaner og derfor ikke hadde planer om å søke igjen, 40 prosent var helt eller delvis enig i at jobbsøkerplaner hadde påvirket beslutningen om ikke å søke etter 1993.

Likevel finnes det noen som gir opp, som lar være å søke på nytt fordi de resignerer. En tredjedel sa at de likevel ikke ville få plass i ønsket utdanning. Sammenlagt mente rundt en fjerdedel av respondentene at for dårlige karakterer fra videregående betydde noe. Bak disse begrunnelsene står en hel del av de samme respondentene, utsagnene er nemlig sterkt positivt korrelerte (.67). Vi noterer dessuten at de som gir seg som utdanningssøkere av disse grunnene oftere vil prøve å få plass i videregående utdanning (.32, begge).

En fjerdedel anførte at en endret familiesituasjon var medvirkende til at de ikke skulle søke på ny, og blant disse var altså økonomiske overveielser viktige (jf over).

I tabell 7.9 framstilles begrunnelsene fordelt på grupper av søkere. Andelene som har tillagt utsagnet henholdsvis noe eller stor betydning er lagt sammen.

De som sa fra seg plassen enten ved å takke nei eller ved å slutte underveis sier oftere enn andre at de ikke vil søke igjen fordi de har fått jobb, og svært mange av de som hadde fullført studiet fra 1993 sa de hadde fullført utdanningsplanene sine. Dette er en mye mer uvanlig begrunnelse blant de avviste søkerne. Til gjengjeld var det ekstraordinært mange av de avviste søkerne som ikke ville søke om igjen som begrunnet dette med at de likevel ikke ville få studieplass i den utdanningen de ønsket. Svært mange flere avviste enn andre søkere begrunner dessuten det at de avstår fra ny søknad med at de har for dårlige karakterer fra videregående.

Tabell 7.9 Begrunnelser for ikke å ville søke på nytt. Surveybaserte søkerkategorier. Prosent. N=211

	Mangler opplysn	Avsl	Avsl selv	Ikke møtt	Avbrøt	Fullførte	Totalt
Har skaffet meg en jobb jeg ønsker å fortsette i	100	54	58	53	54	68	56
Er redd for å få for stor studiegjeld	100	56	44	53	40	61	51
Har ikke råd til å studere	0	54	42	37	44	50	47
Har fullført mine utdanningsplaner	100	30	46	50	36	90	44
Vil heller prøve å skaffe meg en jobb	0	50	23	32	40	61	40
Får likevel ikke studieplass i den utdanningen jeg ønsker	0	64	15	16	12	17	33
Har for dårlige karakterer fra videregående	0	54	19	5	4	17	28
Har stiftet familie/fått barn	0	27	30	10	20	22	25
Har for lite praksis fra arbeidslivet	0	20	4	16	24	33	17
Kan ikke få den utdanningen jeg ønsker på hjemstedet	0	14	11	5	8	28	13
Har sluttet å studere fordi jeg ikke trivdes med det	0	12	10	0	27	23	13
Er for gammel	0	17	11	5	8	6	12
Vil heller prøve å få plass i videregående skole/ opplæring	0	23	10	0	0	0	11
Har ikke evner til å studere	0	13	8	5	12	6	10
Har for dårlig helse	4	2	0	4	6	3	
Kjenner ingen som studerer det jeg kunne tenke meg å studere	0	1	2	0	4	0	2

7.7 Oppsummering

I mandatet til denne undersøkelsen lå erkjennelsen av at innholdet i den individuelle etterspørselen burde studeres nærmere. Uten kjennskap til søkerne egne preferanser og handlingsvalg, blir treffsikre opptak vanskelig oppnåelig. Vi har studert søkerne egne forklaringer for om mulig å bygge opp et grunnlag for å forstå hva søkingen representerer. Som et utgangspunkt fastslo vi at søkerne hadde temmelig ulik forankring i de viktigste alternative sysselsettingsmarkedene fra før av. Bare en fjerdedel av de avviste søkerne hadde utdanning ut over videregående nivå, mens godt over halvparten av

de som hadde fullført eller avbrøt utdanningen de ble tilbudt i 1993 hadde høyere utdanning fra før. De fleste med tidligere arbeidserfaring fant vi blant de som sa fra seg eller unnlot å møte til et tilbud.

De subjektive begrunnelsene viste at folk i stor grad gir uttrykk for å ha fulgt egne interesser da de satte opp søknadsalternativene. Arbeidsmarkedsbetraktninger spiller også inn. 69 prosent sa det var av stor betydning at utdanning var nødvendig for yrket de tok sikte på, 56 prosent mente det var av stor betydning at utdanning er nødvendig for i det hele tatt å få arbeid, for en tredjedel hadde det stor betydning at de ville supplere sin øvrige utdanning. Familie og venners råd hadde minst å si. Bestemte begrunnelser opptrer sammen, og på grunnlag av dette er det mulig å utpeke i det minste tre klynger av søkere: De som søker som ledd i forholdsvis klare framtidspaner, de som søker for å komplettere tidligere utdanning, og de som er mer usikkert motiverte.

Blant de som ikke møtte til en studieplass, eller møtte og avbrøt, var det færre enn ellers som begrunnet søknaden sin med arbeidsmarkedshensyn, mens de oftere enn andre sa at de hadde søkt fordi de var usikre på hva de ellers skulle foreta seg. Søkere som hadde fullført et studium de begynte på i 1993 sa oftere enn andre at de hadde søkt for å samle poeng for å bli tatt opp ved en annen utdanning. De avviste søkerne begrunnet sjeldnere søknaden med at de ville supplere tidligere utdanning, hyppigere med at de ikke fikk arbeid.

Halvparten av søkerne som avstod fra et tilbud om studieplass i 1993 begrunnet dette med at de ikke hadde klare fremtidspaner da de søkte, nesten like mange at de hadde valgt arbeid i stedet for studier, eller at de hadde søkt for sikkerhets skyld. Mange av disse søkerne kan åpenbart betegnes som beredsskapssøkere, de har andre alternativer og søker for å holde flere veier åpne.

Søkernes framtidssisjoner viser at det er flere som ønsker enn som tror at de skal være i høyere utdanning i den nærmeste framtid. Det er de avviste søkerne som venter seg minst i forhold til egne ønsker, og særlig lite tro har de på egne sjanser til å bli tatt opp i høyere utdanning. Nesten 70 prosent av dem ønsket seg til høyere utdanning, bare 30 prosent forventet å være der.

Nesten alle som ikke hadde plass i høyere utdanning ville søke på nytt, de som hadde brutt av et påbegynt studium i noe mindre grad enn andre. De få som ikke ville søke om igjen var som regel i arbeid, og det å ha fått en jobb de ønsket å fortsette i var den begrunnelsen flest sa hadde betydning for at de ikke ville søke om igjen.

Application and Admission to Higher Education in 1993

Summary

This is a summary of the final report of the project "Application and Admission to Higher Education in 1993" commissioned by the Ministry of Education, Research and Church Affairs. We present the results of a questionnaire survey undertaken among applicants to Norwegian higher education in 1993 based on a single random representative sample of all applicants in 1993. The sample consisted of 6,001 applicants, of which 63 per cent responded. The other empirical source is the annual public nationwide application statistics from the agency responsible for co-ordinated admission, available from 1991 onwards.

The projects two main objectives are:

- to survey the situation of applicants after admission in 1993
- to study the motivations and choices of applicants in order to clarify the connection between individual strategies and admission results.

The first part (chapters 2, 3 and 4) deals with applicants' situations before admission in 1993. The results from the survey are published in part 2 (chapters 5, 6 and 7). Chapter 2 thus looks at the demographic changes that lie behind the growth in the number of applicants and students. Demographic conditions contributed to larger numbers of applicants although the size of the relevant cohort of school leavers actually was diminishing at the end of the decade. Continually more students completed upper secondary school with qualifications enabling them to apply for higher education, while continually more students applied for higher education. Moreover, applications increased in all age groups. Even though higher education capacity was increased as never before, it could not keep up with the massive increase in new applicants. In 1993 there were twice the number of applicants than the total cohort of 19-year-olds.

In chapter 3 we ask: What importance did market fluctuations have for the growth in applications and student numbers? During the whole postwar

period the growing demand for graduate manpower resulted in an increasing number of applicants to higher education. During the last decade, the percentage of young full-time employed decreased gradually while the percentage who were continuing their education increased. When unemployment increased dramatically at the end of the 1980s this particularly affected the youngest employees, while continuing their education was becoming the thing to do. There are many indications that many applicants would have applied anyway, but that labour market conditions induced many to apply directly after completing upper secondary school. The large number of applicants at the end of the 1980s resulted in political pressure to expand capacity in foundation courses. In praxis, this increase was caused by demand and was not the result of a unified political co-ordination.

Chapter 4 addresses the framework conditions around the distribution of student places. The admission system is an administrative distribution regulation which is both centrally and decentrally regulated. The lack of correspondence between supply and demand and collective action problems forced educational authorities to present reorganisation plans. A new and more centralised national model for admission was initiated in 1995. The new admission regulations are intended to ensure that the number of student places are filled, and that actual demands are met, i.e. that as many applicants as possible are admitted to the course programme of their choice and that they complete their degrees.

In chapter 5 we ask: Who were the applicants, what did they want and what were they doing after admission? In 1993 the average applicant was a 24-year-old woman from the Oslo area, however, there are all kinds of different applicants from different cohorts. The most popular field was health care and social work. Applicants who were not admitted were overrepresented among those who chose this field as their first choice, and this was also the field which is the most difficult to be admitted to. College courses were more popular than university courses and the threshold to be admitted is sometimes higher for the college than for the university sector.

Our survey shows that recruitment to higher education is socially skewed. Upper secondary grades are decisive, but the educational level of parents also plays a role. More of those who were admitted, than those who were not accepted, had parents with higher education. In contrast, a growing number of the youngest applicants have parents with higher education. We thus see a generational shift taking place within higher education.

Less than half of the applicants applied for the first time in 1993. New and older applicants had the same admission rates. During the 1990s people applied more and more; there were six applications per capita in 1991 and ten in 1994. This strategy increases the chances of being admitted. Admission results show that grades were decisive for admission, but that if two applicants had the same grades the one who applied most often had better chances of being viewed as qualified for admission.

Multiple applications are common and applicants often apply over several years. This does not mean that all of them have been repeatedly rejected. Two thirds of those who were accepted, but did not accept what they were offered, applied again. Plans to reapply are often coupled with the active attempt to improve one's own chances. Improving one's grades and credits are very common strategies. This is a consequence of the lack of correspondence between capacity and applicants' preferences.

Chapter 6 asks: Where were the applicants a year after they applied? Most of them were students. It is interesting to note that, quite contrary to official statistics, this applies to two thirds of the rejected applicants and almost half of those who did not accept what they were offered. "Admission" is defined differently by applicants and regulatory agencies. Thus, official statistics will to some extent be incomplete indicators of the applicants' status after admission. For example, many of the applicants were already studying when they applied in 1993. Many began their studies as auditors, some were admitted after candidates who had additional credits were processed, etc. Chapters 5 and 6 show how official statistics cannot bear witness to the situation of applicants after admission.

Full-time employment was the second most usual activity, but the applicants' connection to the labour market was generally loose and insecure. Rejected applicants were more often in temporary jobs, more often in courses offered by the labour market or employment schemes, and more often unemployed than other applicants. They were, thus, in a weaker position than others concerning both the labour and educational markets.

We asked: Why did you apply for higher education in 1993?, in chapter 7. Forty-two per cent already had higher education when they applied in 1993, but the applicants had very different social backgrounds concerning education and work. The clearest differences in educational attainment do not level off after students have been accepted. Those who had previous higher education were accepted more often than those who did not.

The majority said they applied for higher education in 1993 because they wanted a particular education corresponding to their interests. Perceptions of future job possibilities were also important. In relation to the question whether Norway is about to reach the stadium of universal higher education (c.f. Trow), it is interesting that so many agreed with the statement: "Education is necessary in order to get a job at all".

Certain reasons for applying for higher education are connected, and we find three groups of applicants: Those who are relatively sure what they want to study and what they want to do; those who apply in order to supplement the education they already have; and those who are less sure and clearly less motivated.

A total 23 per cent did not accept the offers they were given. Many of these may be called "just in case" applicants: They had jobs and alternative career paths, but they applied just in case in order to keep their options open.

The majority of applicants both wanted and actually also expected to be in higher education in the near future. Rejected applicants were an exception, and to a high degree these also lacked the belief that they would be admitted to the higher education of their choice.

It does not appear as if applications to higher education will decrease dramatically in the next few years. The rate of application has been surprisingly constant. Even though "just in case" applications and indefinite motivation will mean that some applicants will withdraw, the main impression is that demand is very real: Almost all those who applied and were not accepted will reapply. Moreover, almost half of these students said that they would reapply for another education than the one they had begun.

In all it does, therefore, not appear that rejection to higher education leads to expulsion and throwing away talents. The declining few who will not reapply were in general working, and this was also the most common reason given for not reapplying. Some, and very few, resigned because they thought that they did not have a chance to obtain what they wanted. Rejected applicants are a special group, they, more often than others, do not apply again because they think they have poor chances. Even though, or perhaps precisely because they were a minority, we would like to point out that of the rejected applicants who were unemployed in the spring of 1994, most of them thought they would continue to be unemployed during the following autumn.

Litteratur

Antagningen höstterminen 1994. Sökande - antagna- antagningspoäng.
Verket för högskoleservice skriftserie 1994: 4

Statistisk sentralbyrå (1994): Arbeidsmarkedsstatistikk 1993. Hefte 1:
Hovedtall. Oslo. (Norges offisielle statistikk).

Arnesen, C.Å., J. Bækken & T. Næss (1996): "How Does a Changing
Labour Market Affect the Transition from Higher Education to Work?"
i: J. Brennan, M. Kogan & U. Teichler, (eds.): *Higher Education and
Work. London: Jessica Kingsley Publishers.* (Higher Education Policy
Series 23.)

Bækken, J. (1994): "Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen for
kandidater med høyere utdanning", i: N. Vibe & T. Nygaard (red.):
Utdanning og arbeidsmarked 1994. Oslo: Utredningsinstituttet for
forskning og høyere utdanning.

Berg, L. (1988): *Studiemotivasjon. Delrapport fra prosjektet Yrkesretting -
retorikk eller realitet?* Oslo: NAVFs utredningsinstitutt . Notat 8/88.

Berg, L. (1990): *Studieløpet.* Forprosjektrapport. Oslo: NAVFs utrednings-
institutt. (Rapport 11/90.)

Berg, L. (1992a): *Begynnerstudenten.* Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
(Rapport 8/92.)

Berg, L. (1992b): Studietid og kandidatalder. Endringer i en tyveårsperiode,
i: C. Å. Arnesen & M. Egge (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1992.*
Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.

Berg, L. (1995): *Examen philosophicum: Studietilknytning, innsats og
resultat for ulike grupper av begynnerstudenter ved Universitetet i Oslo.*
Rapport 2/95. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere
utdanning. (Rapport 2/95.).

Bleiklie, I., K.D. Jacobsen & J. Thorsvik (1990): "Forvaltningen og den
enkelte," i: L.H. Skare (red.): *Forvaltningen i samfunnet.* Oslo: Tano
A.S.

Burgen, A. (red.) (1996): *Goals and Purposes of Higher Education in the 21st Century*. London: Jessica Kingsley Publishers. Higher Education Policy Series 32.

Baadshaug, M.B. (1985): *Beslutninger om dimensjonering i høyere utdanning*. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt. Notat 7/85.

Clark, B.R. (1983): *The Higher Education System. Academic Organization in Cross-National Perspective*. Berkeley: University of California Press.

Edvardsen, R. (1991): *Valg av utdanning og yrke*. Betydningen av kjønn, sosial og geografisk bakgrunn ved utdannings- og yrkesvalg. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 12/91.)

Edvardsen, R. (1993): *Ungdoms utdannings- og yrkesplaner*. Noen sentrale resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner i 1991. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. (Rapport 13/93.)

Edvardsen, R. (1996): *Ungdoms utdannings- og yrkesplaner 1993*. Noen sentrale resultater fra en oppfølgingsundersøkelse av unges utdannings- og yrkesplaner fra 1991 til 1993. U-notat 1/96. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning. (U-notat 1/96.)

Eide, K. (1995): *Økonomi og utdanningspolitikk*. Økonomisk forskning som premiss i utdanningspolitikken. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.

Enoksen, J.A. & P.O. Aamodt (1993): *Gjengangere i søkerkøen til høyere utdanning*, i: E. Brandt (red.) *Utdanning og arbeidsmarked 1993*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning

Erikson, R. & J.O. Jonsson (1993): *Ursprung och utbildning*. Social snedrekrytering til högre studier. Stockholm: Fritze. (Statens offentlige utredningar 1993: 85.)

Forslag om mer samordnede studentopptak.

1. innstilling fra arbeidsgruppe oppnevnt av Utdanningsdepartementet. 20. desember 1990.

Forslag om felles regler for opptak til høgskoler og universiteter i Norge. 2. innstilling fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. 10. mai 1991.

Grøgaard, J.B. (1994): "Ett skritt tilbake for å gå to skritt fram? På kryss og tvers i den videregående skolen?" *Samfunnsspeilet* 8(2): 28-29.

- Haaland, T. (1991) : *Ungdom i arbeid*: I kø for å bli voksne. NIBR Oslo: Norsk Institutt for by- og regionsforskning. Rapport 1991: 19.
- Knudsen, K., Aa.B. Sørensen & P.O. Aamodt (1993) "Sterkere sosial utvelgelse i høyere utdanning?", i: *Schola* 1(1): 33-34.
- Nasjonal opptaksmodell. Innstilling fra Styringsgruppen for Samordnet Opptak 18. mai 1994.
- Neset, T. (1995): "Når alle skal studere", i: J. Bækken & T. Nygaard (ed.): *Utdanning og arbeidsmarked 1995*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- NOU 1988: 28: *Med viten og vilje*.
- NOU 1992: 33: *Leve og lære*.
- NOU 1993: 17: *Levekår i Norge. Er graset grønt for alle?*
- NOU 1993: 24: *Lov om universiteter og høyskoler*. Lov og rett i Norgesnett.
- Olsen, J.P. (1983): *Organized Democracy*. Political Institutions in a Welfare State. The Case of Norway. Oslo: Norwegian University Press.
- Opptaksgrenser for universiteter og høyskoler 1993. SO-93/162.
- Rapportbok nr. 2, 1994. Antall personer med tilbud til høyere grunnutdanning. Samordnet opptak 26. september 1994.
- Rapporter fra opptakene 1993. SO-93/161 Rapportbok 3.
- Sandberg, N. (1994): "Søking og opptak til høyere utdanning i 1993", i: N. Vibe & T. Nygaard (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1994*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Skoie, H. (1991): "Norsk høyere utdanningspolitikk i etterkrigstiden," i: H. Skoie & P. O. Aamodt (red.): *Søkelys på høyere utdanning i Norge*. En del utviklingstrekk med vekt på 1980-tallet. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 3/91.).

Statistisk sentralbyrå (1993): *Sosialt utsyn 1993*. Statistikk og analyser. Oslo: (Statistiske analyser. 1.).

Statistisk sentralbyrå (1994): *Statistisk Årbok 1994*. Norges offisielle statistikk.

Statistisk sentralbyrå (1995): *Statistisk Årbok 1995*. Norges offisielle statistikk.

Stensaker, B. (1992): ”Utdannings- eller jobbmotiverte studenter?” i: L. Berg (red.): *Begynnerstudenten*. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 8/92).

St. meld. nr. 66 (1984-85): *Om høyere utdanning*. Kultur- og vitenskapsdepartementet.

St. meld. nr. 40 (1990-91): *Fra visjon til virke*. Om høgre utdanning. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

St. meld. nr. 4 (1992-93): *Langtidsprogrammet 1994-1997*. Finans- og tolldepartementet.

St. prp. nr. 1. (1994-95): *For budsjetterminen 1995*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

St. prp. nr. 1. (1995-96): *For budsjetterminen 1996*. Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.

Studentopptaket videre. Forslag om mer samordnede studentopptak fra arbeidsgruppe oppnevnt av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. 3 innstilling fra arbeidsgruppen. 10. januar 1992.

Søkerstatistikk 1995. Oslo: Samordnet Opptak.

Teichler, U. (1988): *Changing Patterns of the Higher Education System: The Experience of Three Decades*. London: Jessica Kingsley Publishers

Trow, M. (1973): *Problems in the Transition from Elite to Mass Higher Education*. Conference on future structures of post-secondary education. General report. Paris: OECD. (Policies for higher education).

- Statistisk senralbyrå (1994): *Utdanningsstatistikk. Universiteter og høgskoler. 1. oktober 1992*. Norges offisielle statistikk.
- Statistisk sentralbyrå (1995): *Utdanningsstatistikk. Universiteter og høgskoler. 1. oktober 1993*. Norges offisielle statistikk.
- Statistisk sentralbyrå (1995): *Utdanningsstatistikk. Videregående skoler 1. oktober 1993*. Norges offisielle statistikk.
- Vibe, N. (1994a): *Rekruttering, gjennomstrømning og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring før Reform 1994*. Evaluering av Reform 94. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning. Underveisrapport 1/94.
- Vibe, N. (1994b): "Veien fram til høyere utdanning," i: N. Vibe & T. Nygaard (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1994*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Vibe, N. (1995): "Studenttallsutviklingen-vekst uten styring?" i: *Forskningspolitikk* 18(3): 22-23.
- Wiers-Jenssen, J. (1994): *Rekruttering til medisinstudiet*. En studie av et årskull medisinstudenter, med vekt på sosial bakgrunn, poengsamling, studiemotiver og ambisjonsnivå. Hovedoppgave. Oslo: Institutt for sosiologi.
- Aamodt, P.O. (1991): Dimensjoneringsdilemmaet, i: H. Skoie & P.O. Aamodt (red.): *Søkelys på høyere utdanning i Norge*. En del utviklingstrekk med vekt på 1980-tallet. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt. (Rapport 3/91).
- Aamodt, P.O. (1993): *Valg og gjennomstrømning i utdanningssystemet*. Notat framlagt på Program for utdanningsforsknings avslutningskonferanse 18. november 1993.
- Aamodt, P.O. (1994): "Utviklingslinjer i norsk utdanning," i: N. Vibe & T. Nygaard (red.): *Utdanning og arbeidsmarked 1994*. Oslo: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning.
- Aamodt, P.O. (1995): "Floods, bottlenecks and backwaters: an analysis of expansion in higher education in Norway," *Higher Education* 30(1): 63-80.

Tabellvedlegg

Tabell 1.1v Søkernes aldersfordeling: Gjennomsnitt, median, modus, prosentiler.
SO's søkerkategorier

	Mangler oppl./ ikke søkt	Ukval.	Ingen tilbud	Tilbud, ikke møtt	Tilbud, møtt	Totalt
Gjennomsnitt	30	25	24	23	23	24
Median	27	22	22	22	21	22
Modus	23	19	19	19	20	19
Prosentiler:						
10	21	19	19	19	19	19
25	23	19	20	20	20	20
33,3	24	20	21	21	20	20
66,7	32	25	23	23	23	23
75	37	27	25	24	24	25
(N)	181	305	798	844	1.584	3.712

Tabell 1.2 v Foretrukket fagområde ved søking i 1993 etter kjønn. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl./ ikke søkt		Ukval.		Ingen tilbud		Tilbud, ikke møtt		Tilbud, møtt		Totalt	
	Kv.	Menn	Kv.	Menn	Kv.	Menn	Kv.	Menn	Kv.	Menn	Kv.	Menn
Helse- og sos.fag	16	1	37	11	46	20	19	7	27	9	30	10
Underv.	40	15	24	8	25	8	18	7	18	8	21	8
Øk. og adm.	18	18	10	21	5	13	16	16	10	19	11	18
Filologi	10	6	6	9	8	11	18	12	18	12	14	11
Tekn. fag	5	44	1	19	2	13	3	17	4	20	3	19
Samf.fag	2	0	4	9	5	7	10	6	8	6	7	6
Realfag	2	6	4	6	2	9	4	11	5	14	4	11
Jur. fag	0	0	3	4	3	3	4	4	4	3	4	3
Est.fag	5	1	6	5	3	3	2	1	2	2	3	2
Idrett	0	1	1	1	1	5	1	3	1	2	1	2
Jord, skog, fiske	0	1	1	4	0	0	1	3	1	3	1	3
Pol. og mil. fag	0	1	1	1	1	4	1	5	1	1	1	2
Markedsføring	0	0	1	1	0	0	2	4	1	1	1	2
Annet	3	6	3	1	1	3	1	2	1	2	1	2
N	103	73	158	140	550	235	480	349	934	644	2.225	1.441

Tabell 1.3 v Endelig mål for utdanningens varighet ved søking i 1993 etter kjønn. SO's søkerkategorier. Vertikal prosentuering

	Mangler oppl./ ikke søkt		Ukval.		Ingen tilbud		Tilbud, ikke møtt		Tilbud, møtt		Totalt	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Høgskole, 2-4 år	31	41	68	50	73	51	44	41	55	45	57	45
Høyere univ.grad	6	4	9	11	9	12	15	12	16	17	13	14
Vitensk.høgsk, minst 4 år	1	5	3	11	4	12	8	16	7	18	6	15
Cand.mag	8	5	3	6	5	9	9	10	9	9	8	8
Enkeltfag i inntil 3 semestre	31	16	3	4	4	6	12	9	7	6	8	7
Høgskole, inntil 2 år	15	15	6	7	2	3	5	3	2	2	4	4
Ex. phil	0	0	6	7	1	2	3	2	3	1	3	2
Dr. grad	1	0	1	2	0	2	0	2	1	1	1	1
Annet	8	14	1	3	2	4	4	5	1	3	2	4
N	103	74	160	137	556	235	483	349	928	638	2.230	1.433

Spørreskjema

Utredningsinstituttet

FOR FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Munthes gate 29, 0260 Oslo. Tlf.: 22 92 51 00. Faks: 22 43 89 70

Oslo, mars 1994

Undersøkelse blant søkere til høyere utdanning 1993

Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning ønsker med denne undersøkelsen å finne ut hvordan det har gått med de som søkte om studieplass i 1993. Oppdragsgiver for undersøkelsen er Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Hensikten med undersøkelsen er å skaffe informasjon om situasjonen for søkere til høyere utdanning, slik at flere kan sikres et tilbud som svarer til deres ønsker og behov. Grunnen til at vi tar kontakt med deg er at du er trukket ut blant de som søkte om studieplass i høyere utdanning i 1993.

Alt vi ber deg om å gjøre er å fylle ut skjemaet og sende det i vedlagte returkonvolutt. Det er viktig at du leser hvert spørsmål nøye, følger anvisningene og fyller ut de spørsmålene som angår deg. **Alle opplysninger vil bli anonymisert og kan ikke tilbakesendes til enkeltpersoner.** Oppbevaring og bearbeiding av data vil skje ved Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning der alle medarbeidere har taushetsplikt. Løpenummeret på forsiden av skjemaet skal brukes til å holde oversikt over hvem som har svart på skjemaet og hvem vi må sende purrebrev til.

For å gjøre spørreskjemaet så enkelt som mulig, tar vi sikte på å hente inn opplysninger fra Prosjekt for Samordnet Opptak om hvilke utdanninger du har søkt på. Det er frivillig å delta i undersøkelsen, men for at den skal gi et riktig og pålitelig bilde, og dermed komme til nytte i den utdanningspolitiske planleggingen, er det **viktig at flest mulig besvarer spørreskjemaet.** Eventuelle spørsmål kan rettes til Nina Sandberg (tlf 22 92 51 39) eller Nils Vibe (tlf 22 92 51 48).

På forhånd tusen takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen
for Utredningsinstituttet
for forskning og høyere utdanning

Per Olaf Aamodt

Nils Vibe

1. Når søkte du første gang om studieplass ved et norsk universitet eller en norsk høyskole?
(Sett bare ett kryss og evt. årstall)

5

1 ☐ Jeg søkte første gang om studieplass i Norge i 1993 (Gå direkte til spørsmål 5)

2 ☐ Jeg har søkt om studieplass i Norge tidligere enn i 1993

Første gang jeg søkte var i 19 6-7 (Gå videre til spørsmål 2)

2. Hvor langvarig utdanning tok du sikte på i alt da du søkte om studieplass første gang?
(Vi sikter her til det endelige målet for de utdanningsplanene du hadde som fremste ønske første gang du søkte om studieplass i høyere utdanning)
(Sett bare ett kryss)

8

1 ☐ Jeg hadde ingen andre planer enn å ta examen philosophicum ("forberedende")

2 ☐ Jeg tok sikte å studere enkeltfag i inntil 3 semestre (1 1/2 år)

3 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre en yrkesrettet høyskoleutdanning av kortere varighet enn 2 år

4 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre en yrkesrettet høyskoleutdanning av 2 til 4 års varighet
(ingeniørhøgskole, lærerhøgskole, sosialhøgskole, sykepleierhøgskole, kandidatstudium ved distrikthøgskole osv.)

5 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre et studium av minst 4 års varighet ved en vitenskapelig høyskole
(Norges handelshøgskole, Norges idrettshøgskole, Norges landbrukshøgskole, Norges veterinærhøgskole, NTH - Universitetet i Trondheim, Arkitekthøgskolen)

6 ☐ Jeg tok sikte på en lavere universitetsgrad (cand. mag.)

7 ☐ Jeg tok sikte på å ta hovedfag, embetseksamen eller magistergraden ved et universitet

8 ☐ Jeg hadde doktorgradsstudier som endelig mål

9 ☐ Andre mål: _____

3. Hvilket fagområde ønsket du aller helst å studere innenfor da du søkte om opptak første gang?
(Sett bare ett kryss)

9

01 ☐ Språk, historie, filosofi, teologi, bibliotekfag, mediefag, kulturfag m.m.

02 ☐ Undervisning (førskolelærerutdanning, lærerutdanning, pedagogikk m.fl.)

03 ☐ Økonomi og administrasjon (bedriftsøkonomi, sosialøkonomi, reiselivsfag, hotellfag m.fl.)

04 ☐ Samfunnsfag (psykologi, sosiologi, statsvitenskap, sosialantropologi m.fl.)

05 ☐ Juridiske fag (juss, kriminologi, m.fl.)

06 ☐ Realfag (matematikk, datafag, fysikk, kjemi, biologi, geologi m.fl.)

07 ☐ Teknologiske fag (ingeniørfag, arkitektur m.fl.)

08 ☐ Helse- og sosialfag (medisin, odontologi, farmasi, veterinærmedisin, sykepleiefag, fysioterapi, vernepleie, sosionomutdanning m.fl.)

09 ☐ Jordbruk, skogbruk, fiske (agronomi, hagebruk, næringsmiddelag, landskapsarkitektur, skogfag, fiskerifag m.fl.)

10 ☐ Kunst, kunsthåndverk, musikk, drama m.m.

11 ☐ Idrett

12 ☐ Politiutdanning, militære fag

13 ☐ Andre fag. Hvilke: _____

4. Hvorfor søkte du om studieplass første gang?

(Ta stilling til alle utsagnene og sett ett kryss for hvert utsagn)

	Ingen betydning	Noe betydning	Stor betydning
	1	2	3
Jeg ville ta en bestemt utdanning som var i tråd med interessene mine	☐	☐	☐ 10
Jeg hadde ikke bestemt meg for hva jeg skulle studere, men ville ha mer utdanning for å utvikle egne evner	☐	☐	☐ 11
Utdanning var nødvendig for yrket jeg tok/tar sikte på	☐	☐	☐ 12
Jeg kunne studere på hjemstedet mitt	☐	☐	☐ 13
Jeg ville studere fordi jeg ikke fikk arbeid	☐	☐	☐ 14
Jeg skulle samle poeng for å komme inn på annen utdanning	☐	☐	☐ 15
Mange av vennene mine skulle også studere	☐	☐	☐ 16
Foreldrene mine ønsket at jeg skulle studere	☐	☐	☐ 17
Studieveileder/yrkesrettleier rådet meg til det	☐	☐	☐ 18
Utdanning kunne kombineres med familieforpliktelser	☐	☐	☐ 19
Jeg var usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	☐	☐	☐ 20
Jeg ville supplere min øvrige utdanning	☐	☐	☐ 21
Nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid	☐	☐	☐ 22

5. Hvor langvarig utdanning tok du sikte på ialt da du søkte om studieplass ifjor (1993)?

(Vi sikter her til det endelige målet for de utdanningsplanene du hadde som fremste ønske da du søkte om studieplass i høyere utdanning i 1993)

(Sett bare ett kryss)

23

- 1 ☐ Jeg hadde ingen andre planer enn å ta examen philosophicum ("forberedende")
- 2 ☐ Jeg tok sikte å studere enkeltfag i inntil 3 semestre (1 1/2 år)
- 3 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre en yrkesrettet høgskoleutdanning av kortere varighet enn 2 år
- 4 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre en yrkesrettet høgskoleutdanning av 2 til 4 års varighet (ingeniørhøgskole, lærerhøgskole, sosialhøgskole, sykepleierhøgskole, kandidatstudium ved distriktshøgskole osv.)
- 5 ☐ Jeg tok sikte på å gjennomføre et studium av minst 4 års varighet ved en vitenskapelig høgskole (Norges handelshøgskole, Norges idrettshøgskole, Norges landbrukshøgskole, Norges veterinærhøgskole, NTH - Universitetet i Trondheim, Arkitektshøgskolen)
- 6 ☐ Jeg tok sikte på en lavere universitetsgrad (cand. mag.)
- 7 ☐ Jeg tok sikte på å ta hovedfag, embetseksamen eller magistergraden ved et universitet
- 8 ☐ Jeg hadde doktorgradsstudier som endelig mål
- 9 ☐ Andre mål: _____

6. Hvilket fagområde ønsket du aller helst å studere innenfor da du søkte om opptak ifjor (1993)?
(Sett bare ett kryss)

24

- 01 ☐ Språk, historie, filosofi, teologi, bibliotekfag, mediefag, kulturfag m.m.
 02 ☐ Undervisning (førskolelærerutdanning, lærerutdanning, pedagogikk m.fl.)
 03 ☐ Økonomi og administrasjon (bedriftsøkonomi, sosialøkonomi, reiselivsfag, hotellfag m.fl.)
 04 ☐ Samfunnsfag (psykologi, sosiologi, statsvitenskap, sosialantropologi m.fl.)
 05 ☐ Juridiske fag (juss, kriminologi m.fl.)
 06 ☐ Realfag (matematikk, datafag, fysikk, kjemi, biologi, geologi m.fl.)
 07 ☐ Teknologiske fag (ingeniørfag, arkitektur m.fl.)
 08 ☐ Helse- og sosialfag (medisin, odontologi, farmasi, veterinærmedisin, sykepleiefag, fysioterapi, vernepleie, sosionomutdanning m.fl.)
 09 ☐ Jordbruk, skogbruk, fiske (agronomi, hagebruk, næringsmiddelfag, landskapsarkitektur, skogfag, fiskerifag m.fl.)
 10 ☐ Kunst, kunsthåndverk, musikk, drama m.m.
 11 ☐ Idrett
 12 ☐ Politiutdanning, militære fag
 13 ☐ Andre fag. Hvilke: _____

7. Hvorfor søkte du om studieplass ifjor (1993)?
(Ta stilling til alle utsagnene og sett ett kryss for hvert utsagn)

	Ingen betyd- ning 1	Noe betyd- ning 2	Stor betyd- ning 3
Jeg ville ta en bestemt utdanning som var i tråd med interessene mine	☐	☐	☐ 25
Jeg hadde ikke bestemt meg for <u>hva</u> jeg skulle studere, men ville ha mer utdanning for å utvikle egne evner	☐	☐	☐ 26
Utdanning var nødvendig for yrket jeg tok/tar sikte på	☐	☐	☐ 27
Jeg kunne studere på hjemstedet mitt	☐	☐	☐ 28
Jeg ville studere fordi jeg ikke fikk arbeid	☐	☐	☐ 29
Jeg skulle samle poeng for å komme inn på annen utdanning	☐	☐	☐ 30
Mange av vennene mine skulle også studere	☐	☐	☐ 31
Foreldrene mine ønsket at jeg skulle studere	☐	☐	☐ 32
Studieveileder/yrkesrettleier rådet meg til det	☐	☐	☐ 33
Utdanning kunne kombineres med familieforpliktelser	☐	☐	☐ 34
Jeg var usikker på hva jeg ellers skulle gjøre	☐	☐	☐ 35
Jeg ville supplere min øvrige utdanning	☐	☐	☐ 36
Jeg ville studere videre for å oppnå en <u>bestemt grad</u>	☐	☐	☐ 37
Jeg har fullført en utdanning tidligere, og ville begynne på en <u>annen</u> utdanning	☐	☐	☐ 38
Nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid	☐	☐	☐ 39

8. Hva tror du blir din hovedbeskjeftigelse høsten 1994, og hva ønsker du aller helst å gjøre?
(Sett ett kryss for antatt og ett kryss for ønsket hovedbeskjeftigelse)

	Tror jeg kommer til å være	Ønsker aller helst å være
	40	41
I videregående utdanning	☐ 1	☐ 1
I høyere utdanning	☐ 2	☐ 2
I inntektsgivende arbeid	☐ 3	☐ 3
Arbeidsledig	☐ 4	☐ 4
I verneplikt/sivilarbeid	☐ 5	☐ 5
Hjemmeværende	☐ 6	☐ 6
Sykemeldt, trygdet, på attføring	☐ 7	☐ 7
Annet: _____	☐ 8	☐ 8

9. Tenk deg at du ikke behøvde å ta hensyn til f.eks. eksamenskarakterer, utdanningens lengde, framtidig lønn og jobbmuligheter, familieforhold, eller om du er kvinne eller mann. Hva slags yrke ville du helst ha?

42

- 1 ☐ Da ville jeg aller helst bli (yrke): _____ ☐ ☐ ☐ ☐ B5-B8
- 2 ☐ Jeg vil helst ikke ha noe bestemt yrke
- 3 ☐ Jeg vet ikke hva slags yrke jeg ville ta sikte på

10. Tenk deg at du ikke behøvde å ta hensyn til f.eks. eksamenskarakterer, utdanningens lengde, framtidig lønn og jobbmuligheter, familieforhold, eller om du er kvinne eller mann. Hva slags utdanning ville du helst ta?

43

- 1 ☐ Da ville jeg aller helst studere (studium): _____ ☐ ☐ ☐ ☐ B9-B11
- 2 ☐ Jeg ville ikke studere i det hele tatt
- 3 ☐ Jeg vet ikke hva jeg ville studere

11. **Fikk du tilbud om studieplass etter å ha søkt i 1993?**
(Gjelder også tilbud som ikke svarte til dine fremste ønsker)
(Sett bare ett kryss)

44

- 1 ☐ Nei, jeg fikk ikke noe tilbud om studieplass i det hele tatt **(Gå direkte til spørsmål 14)**
- 2 ☐ Ja, jeg fikk ett eller flere tilbud om studieplass **(Gå videre til spørsmål 12)**

12. **Tok du imot tilbud om studieplass og møtte fram ved studiestart?**
(Sett bare ett kryss)

45

- 1 ☐ Nei, jeg tok ikke imot noe tilbud om studieplass
(Gå videre til spørsmål 13)
- 2 ☐ Ja, jeg tok imot tilbud om studieplass, men møtte ikke fram ved studiestart
(Gå videre til spørsmål 13)
- 3 ☐ Ja, jeg tok imot tilbud om studieplass og møtte fram ved studiestart, men har siden avbrutt studiet
(Gå videre til spørsmål 13)
- 4 ☐ Ja, jeg tok imot tilbud om studieplass, møtte fram ved studiestart og har fullført studiet
(Gå direkte til spørsmål 14)
- 5 ☐ Ja, jeg tok imot tilbud om studieplass, møtte fram ved studiestart og studerer fortsatt
(Gå direkte til spørsmål 19)

13. Hva var årsaken(e) til at du ikke benyttet deg av studietilbudet?
(Ta stilling til alle utsagnene og sett ett kryss for hvert utsagn)

	Uaktuelt/ ingen betyd- ning	Noe betyd- ning	Stor betyd- ning
	1	2	3
Tilbudet svarte ikke til mine faglige interesser	☐	☐	☐ 46
Tilbudet lå på et lavere nivå enn det jeg siktet mot	☐	☐	☐ 47
Studiet var for krevende	☐	☐	☐ 48
Jeg ønsket egentlig ikke å studere, men søkte om studieplass i tilfelle jeg ikke skulle få noe annet å gjøre	☐	☐	☐ 49
Jeg hadde ingen klare framtidsplaner da jeg søkte, men søkte om studieplass for å ha alternativer å velge mellom	☐	☐	☐ 50
Jeg fikk andre faglige interesser etter at jeg søkte	☐	☐	☐ 51
Jeg måtte si fra meg studieplassen av økonomiske årsaker	☐	☐	☐ 52
Jeg foretrakk å være i inntektsgivende arbeid framfor å studere	☐	☐	☐ 53
Jeg ble innkalt for å avtjene verneplikt/siviltjeneste	☐	☐	☐ 54
Jeg fikk tilbud om annen utdanning i Norge	☐	☐	☐ 55
Jeg fikk tilbud om studieplass i utlandet	☐	☐	☐ 56
Familiesituasjonen endret seg (giftet/graviditet/fødsel/skilsmissel el.l.)	☐	☐	☐ 57
Jeg/en av mine nærmeste ble syk	☐	☐	☐ 58
Tilbudet innebar at jeg måtte flytte	☐	☐	☐ 59
Tilbudet jeg fikk fører fram til et yrke som jeg ikke er interessert i	☐	☐	☐ 60
Jeg har ingen venner eller kjente på studiestedet	☐	☐	☐ 61
Jeg trivdes ikke/var redd for ikke å trives på studiestedet	☐	☐	☐ 62
Familie/venner frarådet meg å ta imot utdanningstilbudet	☐	☐	☐ 63
Andre årsaker. Hvilke? _____	☐	☐	☐ 64

14. Er du innstilt på å søke om en plass i høyere utdanning i 1994 eller seinere?
(Sett bare ett kryss)

65

- 1 ☐ Nei, jeg kommer ikke til å søke om studieplass
(Gå videre til spørsmål 15)
- 2 ☐ Ja, men jeg har bare søkt / kommer bare til å søke om studieplass i utlandet
(Gå direkte til spørsmål 16)
- 3 ☐ Ja, jeg har allerede søkt / kommer til å søke om studieplass i Norge i 1994
(Gå direkte til spørsmål 16)
- 4 ☐ Ja, jeg kommer sikkert eller kanskje til å søke om studieplass i Norge, men ikke før tidligst i 1995
(Gå direkte til spørsmål 16)

15. Hva er grunnen(e) til at du ikke kommer til å søke om studieplass i høyere utdanning ?
(Ta stilling til alle utsagnene, sett ett kryss for hvert utsagn og gå deretter til spørsmål 19)

	Galt/ Ingen betyd- ning	Noe betyd- ning	Stor betyd- ning
	1	2	3
Jeg har for dårlige karakterer fra videregående skole	☐	☐	☐ 66
Jeg har for lite praksis fra arbeidslivet	☐	☐	☐ 67
Jeg får likevel ikke studieplass i den utdanningen jeg ønsker	☐	☐	☐ 68
Jeg har ikke evner til å studere	☐	☐	☐ 69
Jeg har sluttet å studere fordi jeg ikke trivdes med det	☐	☐	☐ 70
Jeg har fullført mine utdanningsplaner	☐	☐	☐ 71
Jeg er for gammel	☐	☐	☐ 72
Jeg har for dårlig helse	☐	☐	☐ 73
Jeg er redd for å få for stor studiegjeld	☐	☐	☐ 74
Jeg har ikke råd til å studere	☐	☐	☐ 75
Jeg har skaffet meg en jobb jeg ønsker å fortsette i	☐	☐	☐ 76
Jeg har stiftet familie/fått barn	☐	☐	☐ 77
Jeg kan ikke få den utdanningen jeg ønsker på hjemstedet	☐	☐	☐ 78
Jeg kjenner ingen som studerer det jeg kunne tenke meg å studere	☐	☐	☐ 79
Jeg vil heller prøve å skaffe meg en jobb	☐	☐	☐ 80
Jeg vil heller prøve å få plass i videregående skole/opplæring	☐	☐	☐ 81

16. Hva slags utdanning vil du søke / har du søkt?
(Hvis du har søkt på flere utdanninger, gjelder spørsmålet den utdanningen du helst vil begynne på)

82

- 1 ☐ Jeg er ikke sikker på hva slags utdanning jeg vil søke (Gå direkte til spørsmål 18)
- 2 ☐ Jeg vil søke / har søkt om plass for å studere (utdanning/studium):

B12-B14

17. Hvorfor vil du søke om plass ved akkurat dette studiet/denne utdanningen?

(Ta stilling til alle utsagnene og sett ett kryss for hvert utsagn)

	Ingen betyd- ning	Noe betyd- ning	Stor betyd- ning
	1	2	3
Utdanningen er i tråd med mine interesser	☐	☐	☐ 83
Utdanningen er nødvendig for det yrket jeg tar sikte på	☐	☐	☐ 84
Utdanningen kan tas på hjemstedet mitt	☐	☐	☐ 85
Jeg kom ikke inn på den utdanningen jeg helst ønsket	☐	☐	☐ 86
Jeg vil studere fordi jeg ikke får arbeid	☐	☐	☐ 87
Jeg samler poeng for å komme inn på annen utdanning	☐	☐	☐ 88
Jeg har venner som har begynt på samme utdanning	☐	☐	☐ 89
Foreldrene mine ønsker at jeg skal ta utdanningen	☐	☐	☐ 90
Studieveileder/yrkesrettleier har rådet meg til det	☐	☐	☐ 91
Utdanningen kan kombineres med familieforpliktelser	☐	☐	☐ 92
Jeg er usikker på hva jeg ellers skal gjøre	☐	☐	☐ 93
Utdanningen gir muligheter for gode inntekter i framtiden	☐	☐	☐ 94
Utdanningen gir karrieremuligheter	☐	☐	☐ 95
Utdanningen er et nyttig supplement til min øvrige utdanning	☐	☐	☐ 96
Jeg vil studere videre for å oppnå en <u>bestemt grad</u>	☐	☐	☐ 97
Jeg har fullført en utdanning tidligere, og vil begynne på en <u>annen</u> utdanning	☐	☐	☐ 98
Nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid	☐	☐	☐ 99

18. Har du gjort, eller kommer du til å gjøre noe for å forbedre dine opptaksmuligheter til å komme inn på den utdanningen du ønsker?

100

- 1 ☐ Nei, jeg har ikke gjort noe og kommer heller til å gjøre noe for å forbedre opptaksmulighetene (**Gå direkte til spørsmål 19**)
- 2 ☐ Ja, jeg har gjort eller kommer til å gjøre følgende for å forbedre mine opptaksmuligheter:
(**Sett ett eller flere kryss**)

	Har gjort	Vil forsøke
Forbedre karakterer fra videregående skole	☐ 101	☐ 110
Ta fordypningsfag i videregående skole	☐ 102	☐ 111
Skaffe arbeid eller praksis som kvalifiserer for opptak	☐ 103	☐ 112
Ta utdanning i utlandet	☐ 104	☐ 113
Følge kurs gjennom Folkeuniversitet/Friundervisning el.l.	☐ 105	☐ 114
Ta enkeltfag på universitet eller høyskole for å samle poeng	☐ 106	☐ 115
Avtjene verneplikt/siviltjeneste	☐ 107	☐ 116
Ta arbeidsmarkedsopplæringskurs (AMO-kurs)	☐ 108	☐ 117
Annet: _____	☐ 109	☐ 118

19. Hva gjør du våren 1994?
(Sett om nødvendig flere kryss)

- 119 ☐ Jeg har inntektsgivende arbeid Oppgi arbeidstid pr. uke: ¹²⁰⁻¹²¹ timer
- Jobben er: ¹²²
- 1 ☐ Fast
- 2 ☐ Midlertidig
- 3 ☐ Arbeidsmarkeds/sysselsettingstiltak

123 ☐ Jeg er arbeidsledig og har søkt arbeid

124 ☐ Jeg er arbeidsledig, men har ikke søkt arbeid

125 ☐ Jeg avtjener verneplikt/siviltjeneste

126 ☐ Jeg er langtids sykemeldt (minst 1 mnd.), trygdet, på attføring el.l.

127 ☐ Jeg har svangerskapspermisjon/er hjemmевærende og utfører omsorgsoppgaver

128 ☐ Jeg er under utdanning i Norge og studerer på ¹ heltid ☐ ² deltid ☐

129 ☐ Jeg er under utdanning i utlandet og studerer på ¹ heltid ☐ ² deltid ☐

130 ☐ Ingen av beskrivelsene passer på meg. Jeg er for tiden: _____

Hvis du studerer våren 1994, skal du fortsette fra spørsmål 20

Hvis du ikke studerer, kan du gå direkte til spørsmål 28

20. Hva slags utdanning er du i gang med våren 1994?

Jeg studerer: _____ 131/B15-B17

21. Tilsvare den utdanningen du nå er i gang med det som du aller helst ønsket å gjøre da du søkte om opptak i 1993?
(Sett bare ett kryss)

132

- 1 ☐ Ja, utdanningen tilsvare, eller er helt i tråd med det som var mitt fremste ønske da jeg søkte.
Utdanningen er fortsatt i samsvar med det jeg helst ønsker å gjøre. (Gå direkte til spørsmål 23)
- 2 ☐ Utdanningen tilsvare det som var mitt fremste ønske da jeg søkte, men siden har jeg skiftet interesser.

Nå ville jeg egentlig helst ha studert noe annet. Hva: _____ ☐ ☐ ☐ B18-B20

- 3 ☐ Nei, jeg kom ikke inn på den utdanningen som var mitt fremste ønske da jeg søkte.

Jeg ville helst ha studert noe annet. Hva: _____ ☐ ☐ ☐ B21-B23

- 4 ☐ Nei, jeg ville helst studert i utlandet
- 5 ☐ Nei, jeg ville helst arbeidet
- 6 ☐ Nei, jeg ville helst avtjent verneplikt/siviltjeneste
- 7 ☐ Nei, jeg ville helst vært hjemmевærende med omsorgsansvar
- 8 ☐ Nei, jeg ville helst reist omkring i verden
- 9 ☐ Nei, jeg ville helst ha gjort noe helt annet

Hva ville du i så fall ha gjort? _____

22. Hva fikk deg til å begynne på den utdanningen du nå er i gang med?
(Ta stilling til alle utsagnene og sett ett kryss for hvert utsagn)

	Ingen betyd- ning 1	Noe betyd- ning 2	Stor betyd- ning 3
Utdanningen er i tråd med mine interesser	☐	☐	☐ 133
Utdanningen er nødvendig for det yrket jeg tar sikte på	☐	☐	☐ 134
Utdanningen kan tas på hjemstedet mitt	☐	☐	☐ 135
Jeg kom ikke inn på den utdanningen jeg helst ønsket	☐	☐	☐ 136
Jeg vil studere fordi jeg ikke får arbeid	☐	☐	☐ 137
Jeg samler poeng for å komme inn på annen utdanning	☐	☐	☐ 138
Jeg har venner som har begynt på samme utdanning	☐	☐	☐ 139
Foreldrene mine ønsker at jeg skal ta utdanningen	☐	☐	☐ 140
Studieveileder/yrkesrettleier har rådet meg til det	☐	☐	☐ 141
Utdanningen kan kombineres med familieforpliktelser	☐	☐	☐ 142
Jeg er usikker på hva jeg ellers skal gjøre	☐	☐	☐ 143
Utdanningen gir muligheter for gode inntekter i framtiden	☐	☐	☐ 144
Utdanningen gir karrieremuligheter	☐	☐	☐ 145
Utdanningen er et nyttig supplement til min øvrige utdanning	☐	☐	☐ 146
Jeg vil studere videre for å oppnå en <u>bestemt grad</u>	☐	☐	☐ 147
Jeg har fullført en utdanning tidligere, og vil begynne på en <u>annen</u> utdanning	☐	☐	☐ 148
Nødvendig med utdanning for i det hele tatt å få arbeid	☐	☐	☐ 149

23. Tar du sikte på en annen utdanning enn den du er i gang med? Er du med andre ord innstilt på å søke om plass i annen høyere utdanning i 1994 eller seinere?
(Sett bare ett kryss)
- 150
- 1 ☐ Nei, jeg kommer ikke til å søke om studieplass i annen høyere utdanning enn den jeg er i gang med
- 2 ☐ Ja, men jeg har bare søkt / kommer bare til å søke om studieplass i utlandet
- 3 ☐ Ja, jeg har allerede søkt / kommer til å søke om studieplass i Norge i 1994
- 4 ☐ Ja, jeg kommer sikkert eller kanskje til å søke om studieplass i Norge, men ikke før tidligst i 1995
24. Hva synes du om det faglige tilbudet i den utdanningen du nå er igang med?
(Sett bare ett kryss)
- 151
- 1 ☐ Kjempegøy og interessant!
- 2 ☐ Ganske gøy og interessant
- 3 ☐ O.K., men litt opp og ned
- 4 ☐ Kjedelig
- 5 ☐ Uutholdelig!
- 6 ☐ Vet ikke
25. Hvordan trives du med å være student?
(Sett bare ett kryss)
- 152
- 1 ☐ Trives svært bra
- 2 ☐ Trives ganske bra
- 3 ☐ Trives nokså dårlig
- 4 ☐ Trives svært dårlig
- 5 ☐ Vet ikke
26. Har du vært tilstede ved studiestedet våren 1994?
(Sett bare ett kryss)
- 153
- 1 ☐ Ja, stort sett hver dag
- 2 ☐ Ja, minst et par ganger i uken
- 3 ☐ Ja, men sjelden
- 4 ☐ Nei, jeg følger undervisningen annet sted
- 5 ☐ Nei, jeg studerer helt på egen hånd

27. **Hvor mye tid bruker du på forskjellige aktiviteter?**
(Fyll ut antall hele timer pr. uke for de aktivitetene som er aktuelle for deg)

Hvor mange timer bruker du
eventuelt på inntektsgivende arbeid Omtrent ____ timer pr. uke 154-155

Hvor mange timer bruker du eventuelt
på omsorgsarbeide med egne/
din partners barn? Omtrent ____ timer pr. uke 156-157

Hvor mange timer følger du
eventuelt undervisning pr. uke? Omtrent ____ timer pr. uke 158-159

Hvor mange timer bruker du til
oppgaveløsning og lesing av
faglitteratur pr. uke? Omtrent ____ timer pr. uke 160-161

Hvor mange timer jobber du faglig
sammen med andre studenter
(kollokvier og faglige samtaler)? Omtrent ____ timer pr. uke 162-163

Hvor mange timer bruker du på å
orientere deg eller bare "være på"
studiestedet? Omtrent ____ timer pr. uke 164-165

Er du med i en/flere studentforeninger?

166

1 ☐ Nei

2 ☐ Ja. Hvor mange timer bruker
du i studentforening(er)? Omtrent ____ timer pr. uke 167-168

Alle besvarer resten av skjemaet!

28. Fødselsår: 19 169-170

29. Kjønn: ¹ ☐ Kvinne ² ☐ Mann 171

30. Er du gift eller lever i fast samboerforhold?

¹ ☐ Ja ² ☐ Nei 172

31. Har du barn? (Ta også med evt. samboers barn som bor sammen med deg)

¹ ☐ Nei ² ☐ Ja. Hvor mange barn har du/dere? 174

32. Hvilket fylke bodde du i da du fylte 17 år og hvor bor du nå?
(Hvis du bodde i utlandet, skriv landets navn)

Jeg bodde i da jeg fylte 17 år 175-76

Nå bor jeg i 177-78

33. Foreldres og ektefelle/samboers yrke

Mors yrke 179/B24-B27

Fars yrke 180/B28-B31

Ektefelle/samboers yrke 181/B32-B35

34. Foreldres og ektefelle/samboers høyeste fullførte utdanning
(Sett ett kryss for din mor, far og evt. ektefelle/samboer)

	Mors utdanning	Fars utdanning	Ektefelle/ samboers utdanning
	182	183	184
Folkeskole/grunnskole	☐	☐	☐ 1
Framhaldsskole/folkeshøgskole	☐	☐	☐ 2
Yrkesskole/handelsskole e.l.	☐	☐	☐ 3
Realskole	☐	☐	☐ 4
Gymnas, 3-årig videregående utdanning	☐	☐	☐ 5
Høgskole (lærerskole, sykepleierskole, ingeniørskole, sosialskole, distriktshøgskole o.l.)	☐	☐	☐ 6
Universitet og vitenskapelige høgskoler (NTH, NHH, NLH osv.)	☐	☐	☐ 7

35. Hva var din egen høyeste fullførte utdanning 1. juli 1993?

185

- 1 ☐ Mindre enn 3 års videregående utdanning
- 2 ☐ Fullført 3-årig videregående utdanning el. gymnas
- 3 ☐ Bestått eksamen i enkeltfag ved høyskole eller universitet
- 4 ☐ Fullført høyskoleutdanning (lærerhøyskole, sykepleierhøyskole, ingeniørhøyskole, sosialhøyskole, distriktshøyskole o.l.)
- 5 ☐ Fullført universitets- eller høyskoleutdanning på cand.mag. nivå (tilsvarende 4 års studium)
- 6 ☐ Fullført universitets- eller høyskoleutdanning av minimum 5 års varighet

36. Har du hatt vanlig lønnet arbeid i 1994 eller tidligere?

(Sett bare ett kryss)

186

- 1 ☐ Nei, jeg har ingen erfaring fra arbeidslivet
- 2 ☐ Ja, men bare feriejobber eller ved siden av å gå på skolen/studere
- 3 ☐ Ja, som hovedbeskjeftigelse, men til sammen kortere enn 4 måneder
- 4 ☐ Ja, som hovedbeskjeftigelse, til sammen 4 til 12 måneder
- 5 ☐ Ja, som hovedbeskjeftigelse, til sammen mellom 1 og 2 år
- 6 ☐ Ja, som hovedbeskjeftigelse, til sammen lenger enn 2 år

37. Hvilke karakterer fikk du til avsluttende eksamen på videregående skole?

(Standpunktkarakter fra vitnemålet dersom eksamen ikke ble avlagt)

Norsk skriftlig hovedmål	☐ 187
Matematikk skriftlig	☐ 188
Engelsk skriftlig	☐ 189

38. Hvordan bor du nå?

(Sett bare ett kryss)

190

- 1 ☐ I leilighet/hus (alene el. med samboer/ektefelle)
- 2 ☐ Hjemme hos mor og/eller far
- 3 ☐ På studenthybel
- 4 ☐ På annen hybel
- 5 ☐ I kollektiv
- 6 ☐ Bor midlertidig hos venner/bekjente
- 7 ☐ Annen bosituasjon: _____

39. Hva regner du (og din evt. samboer/ektefelle) som de viktigste inntektskilder våren 1994?
(Sett ett eller flere kryss)

- 191 ☐ Eget studielån
 - 192 ☐ Egen inntekt
 - 193 ☐ Samboers/ektefelles studielån
 - 194 ☐ Samboers/ektefelles inntekt
 - 195 ☐ Penger fra egen eller ektefelles/samboers familie
 - 196 ☐ Arbeidsledighetstrygd
 - 197 ☐ Sosialhjelp
 - 198 ☐ Attføringspenger
 - 199 ☐ Uføretrygd
 - 200 ☐ Overgangsstønad
 - 201 ☐ Annet. Hva:
-

40. Hvor stor samlet inntekt regner du (og din evt. samboer/ektefelle) med å ha i de første 6 månedene av 1994?
(Ta med alle faste inntektskilder. Regn bare med netto utbetalt inntekt)

Jeg/vi regner med å få utbetalt

tilsammen omtrent kroner i første halvår av 1994 (fra 1.1 til 30.6.1994) 202-207

41. Andre opplysninger

Dersom du har tilleggsopplysninger som du tror kan ha betydning for din besvarelse av skjemaet, kan du bruke plassen nedenfor til dette. Vi er også takknemlige for kommentarer til undersøkelsen og skjemaet.

De siste publikasjoner fra Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU) - (tidligere: Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning)

Rapporter:

- 1/95 Hans Skoie, Thomas Nygaard og Randi Søgne (red.):
Norsk forskning mot sekelskiftet - en seminarrapport

Norsk forskning påvirkes for tiden av en rekke nye impulser - ikke minst omorganiseringer både på det forskningsutførende- og det finansielle plan. De siste statsbudsjetter vitner om kjørligere vinder for forskning samtidig som studentøkningen fortsetter. Norsk økonomi er fortsatt preget av betydelig arbeidsløshet og en oljeproduksjon som etter hvert vil gå nedover. Også internasjonalt er impulsene andre - den kalde krigen er over, globaliseringstendensene øker - det samme gjør kampen mellom de store handelsblokkene (USA, EU, Det fjerne Østen.) Tilsier denne utviklingen justeringer i hovedlinjene i norsk forskningspolitikk? Dette spørsmålet ønsket Utredningsinstituttet å sette under debatt - ikke minst i lys av at Norges forskningsråd nå ha lagt fram sin strategiplan for norsk forskning. Det skjedde ved et stort kveldsseminar ved Utredningsinstituttet 18.01.95

I denne rapporten publiserer vi innledningene fra 6 sentrale aktører i norsk forskning og et referat av debatten. I del II publiserer vi en del artikler og foredrag som belyser seminarets hovedtema.

Kr 80,-

- 2/95 Lisbet Berg:
Examen philosophicum: Studietilknytning, innsats og resultat for ulike grupper av begynnerstudenter ved Universitetet i Oslo

Hvordan er det å være begynnerstudent ved Universitetet i Oslo i første halvdel av 1990-årene? Er det spesielle grupper av studenter som tilpasser seg universitetet bedre enn andre? Gjennom en spørreskjemaundersøkelse blant examen philosophicum studentene ved Universitetet i Oslo høsten 1993 har vi blant annet belyst følgende problemstillinger:

Har økt konkurranse om studieplassene ført til at studenter som har foreldre med høyere utdanning klarer seg bedre enn andre på universitetet? Gir dette seg eventuelt utslag i resultatene til examen philosophicum?

Ikke alle examen philosophicum-studenter har søkt eller fått studieplass ved fakultetet, og bare noen påbegynner fagstudiet første semester. Skyldes ulik tilknytning til universitetet ulike ambisjoner, preferanser og valg knyttet til evner, kjønn, sosial og geografisk bakgrunn? Eller er det fakultetenes ulike rammebetingelser med ulike forventninger og ulikt faglig tilbud som styrer begynnerstudentenes valg om å påbegynne fagstudiet eller ikke?

Hvor intensiv er studiestarten? Gir examen philosophicum et skjevt bilde av hvor stor innsats et universitetsstudium krever? Er det gunstig å påbegynne fagstudiet samtidig med examen philosophicum? Har studentenes tidsbruk sammenheng med evner, kjønn, sosial og geografisk bakgrunn, eller fakultetenes ulike rammebetingelser?

Kr 80,-

3/95 Nina Sandberg og Nils Vibe:

Alle kan ikke bli frisører

Søkning og opptak til videregående opplæring. Evaluering av Reform '94: Underveisrapport våren 1995.

Utredningsinstituttet er sammen med seks andre forskningsinstitusjoner engasjert i evalueringen av Reform 94. Instituttets arbeid er innenfor evalueringsområdene Dimensjonering og kapasitet og Gjennomstrømning og kompetanse. Evalueringsarbeidet er planlagt å være ferdig i 1998.

I denne underveisrapporten presenteres resultater fra analyser av undervisnings-tilbud, søkning og opptak til grunnkursene i videregående skole for skoleåret 1994-95, det første året etter innføringen av Reform 94. I tillegg ser vi på det tilbudet som planlegges for skoleåret 1995-96.

Reformens mål om å gi all ungdom som ønsker det et tilbud om videregående opplæring innenfor tre ønsker ser ut til å være oppfylt. 94 prosent av 16-åringene fikk innfridd sitt førsteønske om grunnkurs. Grunnkursene i musikk, dans og drama og i idrettsfag hadde størst oversøkning blant 16-åringene, og bare 75 prosent kom inn her.

Innføringen av rett til tre års videregående opplæring for de som kommer rett fra grunnskolens 9. klasse har ført til at voksne søkere kommer dårligere ut etter innføringen av reformen. Dette forsterkes av at det har blitt foretatt en kraftig reduksjon i tilbudsomfanget. Det er særlig på grunnkursene i helse- og sosialfag og formgivningsfag av 16-åringene fortrenger de voksne søkerne.

Kr 90,-

4/95 Rolf Edvardsen:

Yrkesvalgmotiver

Resultater fra en undersøkelse om 16- og 18-åringers utdannings- og yrkesplaner i 1991.

De unges motiver ved valg av utdanning og yrke er mange og sammensatte. Enkelte motiver er felles for nesten alle. De fleste ønsker en sikker og varig jobb som skal være interessant og hvor de kan utnytte sine spesielle evner. Gode forhold til kolleger og overordnede vektlegges også av de fleste.

I tillegg er det trekk ved ulike jobber som enkelte tiltrekkes av, andre ikke. Noen kan ønske å arbeide med tall. Andre vil lede og bestemme. Flere gutter enn jenter ønsker å arbeide med maskiner og verktøy, mens flere jenter enn gutter ønsker å arbeide med mennesker. Dette gjenspeiler seg i de unges yrkespreferanser.

Rapporten ser også på sammenhengen mellom fag som en liker best på skolen og yrkespreferanser, samt hvilke karakterer en oppnår i slike fag.

Kr 90,-

5/95 Ole Wiig:

Forskning og utviklingsarbeid. Bevilgninger over statsbudsjettet 1980-95

Siktemålet med rapporten er å gi en beskrivelse av hovedtrekk ved bevilgningene til forskning og utviklingsarbeid (FoU) over det norske statsbudsjettet, og utviklingen i disse. Rapporten omhandler perioden 1980-95, med hovedvekt på årene fra og med 1983. Den er basert på data fra analyser som årlig utføres av Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning og tidligere av Forskningsrådenes statistikkutvalg.

Kr 80,-

6/95 **Statsbudsjettet 1996**

En oversikt over bevilgningsforslag, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgschooler, forskningsråd og institusjoner med forskning

I denne rapporten gir vi en oversikt over forslaget til statsbudsjett for 1996 med hensyn til bevilgninger, nye stillinger og prioriteringer som berører universiteter, høgschooler, forskningsråd og institusjoner med forskning. Analysen er foretatt med utgangspunkt i St.prp. nr. 1 (1995-96).

Rapporten belyser endringer i bevilgninger og prioriteringer innen forskning og høyere utdanning i forhold til fjorårets budsjett. Det er lagt vekt på å gjøre tallene sammenlignbare ved å korrigere for overføringer mellom ulike kapitler og poster. Omtale av nye tiltak og nye prinsipper og prioriteringer vies særlig oppmerksomhet.

Kr 70,-

7/95 Ingvild Marheim Larsen:
Universitetenes forskningspolitikk

Rapporten kartlegger og analyserer universitetenes arbeid med å utvikle en institusjonell politikk for forskningen. Studien belyser politikkenes innhold så vel som de strukturelle ordningene som er etablert for å utvikle og målbare forskningspolitikken. Universitetene som forskningspolitiske aktører og universitetenes forhold til andre forskningspolitiske enheter er noen av temaene rapporten tar opp.

I analysen spør vi om universitetene har utviklet en institusjonspolitikk for forskningen og om det forskningspolitiske arbeidet utfordrer tradisjonell universitetsforståelse.

Kr 90,-

8/95 Hans Skoie (ed.):
Science and Technology in the EU - General Development and Relation to the Nordic Countries

This report gives an overview of the EU engagement in the research and technology. A brief historical account is included, as well as a discussion of future perspectives in this area in view of the broader R&D cooperation which the Maastricht Treaty opens for.

The EU engagement toward «third countries» is dealt with in a separate article. An account of the Nordic countries and their relation to the EU in this area is also included. Finally, a pilot study of the Norwegian experience with the Third Framework Programme is dealt with in a separate article.

Kr 80,-

9/95 **Instituttsektoren**
Katalog over forskningsenhetene

I forbindelse med FoU-statistikken har Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning bygget opp et register over institutter og institusjoner som utfører forskning og utviklingsarbeid (FoU), utenfor universiteter og høyskoler på den ene siden og næringslivet på den andre. Denne delen av det norske forskningssystemet omtales gjerne som instituttsektoren.

Utredningsinstituttet utgir nå for femte gang en katalog med oversikt over forskningsenhetene i instituttsektoren. Katalogen er en oppdatering av Utredningsinstituttets Rapport 15/93. Den inneholder nøkkelinformasjon om FoU-institutter og institusjoner med FoU. Den gir også en oversikt over museer med FoU. Opplysningene er ajourført med hjelp fra institusjonene selv, og refererer seg i hovedsak til 1995.

Gratis

10/95 Randi Søgner:

Den korporative kanal i forskningspolitikken

En drøfting av interesseorganisasjoners deltakelse og innflytelse i norsk forskning.

Rapporten drøfter interesseorganisasjoners deltakelse og mulig innflytelse i norsk forskning. Hittil har en visst lite om disse organisasjonene som forskningspolitiske aktører. Brorparten av forskningspolitiske studier har rettet seg mot det tradisjonelle administrative-/politiske apparatet som forskningsråd, departementer, storting og regjering.

Hovedsiktemålet med studien er å få en første dokumentasjon og analyse av hvor mange og hvilke organisasjoner som deltar på de ulike forskningsadministrative - og forskningspolitiske arenaer samt en drøfting av organisasjonenes innflytelsespotensiale. En skiller mellom tre typer kanaler som organisasjonene kan fremme sitt engasjement gjennom: bevilgninger, representasjon og formell konsultasjon.

I framstillingen retter en primært søkelyset mot grenselandet mellom interesseorganisasjonene og forskningspolitiske myndigheter, i begrenset grad mot FoU-aktivitetene internt i den enkelte organisasjon.

Kr 70,-

1/96 Rita Karlsen og Bjørn Stensaker (red.)

Kvalitet i høyere utdanning: Teori, empiri og praksis

Stor studenttilstrømning, begrensede ressurser og økt vektlegging på resultater og gjennomstrømning har de seneste årene bidratt til at det stilles spørsmål ved kvaliteten på høyere utdanning. Mange universiteter og høyskoler ønsker å prioritere arbeid for å utvikle kvalitet. Det synes imidlertid å råde en viss usikkerhet med hensyn til hvordan dette arbeidet kan legges opp.

Denne rapporten er ment å være en idebank og en inspirasjon for personer som ønsker å drive med kvalitetsarbeid. Rapporten er forsiktig med å fremheve bestemte modeller for kvalitetsutvikling i høyere utdanning, men har heller som utgangspunkt at kvalitetsarbeidet må nyanseres og konkretiseres for at det skal kunne være anvendbart i høyere utdanning. I en rekke artikler søkes dette gjort ved å drøfte ulike måter undervisning kan organiseres på, hvordan studieløp kan legges opp og hvordan ulike utdanningers relevans kan økes. I et avslutningskapittel stilles spørsmålet om ikke kvalitetssikring i noen grad kan organiseres frem i et samspill mellom studenter, ledelse og fagpersonell på universiteter og høyskoler.

Kr 60,-

2/96 Olaf Tvede og Svein Kyvik:

Doktorgrader og forskeropplæring: internasjonale erfaringer og perspektiver

Det foregår nå viktige reformer i Norden med stor betydning for forskeropplæring og doktorgradsopplegg. Også andre sentrale OECD-land har interesse i en nordisk sammenheng. Rapporten kaster derfor lys på forholdene i de fire nordiske land samt USA, Storbritannia, Nederland, Frankrike og Tyskland.

Følgende problemområder belyses: Doktorgrader og forskerutdanning: hvilken modell og struktur har landene lagt seg på? Dimensjonering mht. antall avlagte doktorgrader pr. år og antall doktorgradsstudenter. Organiseringen av doktorgradsstudiene og den normerte studietiden. Hvilke mål er det for å internasjonalisere forskerutdanningen? Hvor blir det av doktorgradskandidatene når graden er avlagt? Hva er likheter og forskjeller mellom ulike fagområder? Hvordan er kvinners stilling i forskerutdanningen?

Kr 60,-

3/96 Åse Gornitzka, Svein Kyvik og Ingvild Marheim Larsen:

Byråkratisering av universitetene?

Dokumentasjon og analyse av administrativ endring.

I denne rapporten reises spørsmålet om hvor stort omfanget av administrativt arbeid ved universitetene er i forhold til de ressurser som blir brukt til undervisning og forskning. Formålet er å undersøke om det har vært en økning i det vitenskapelige personalets administrative byrder, og å klarlegge hvor stor veksten i det administrative personalet har vært i forhold til veksten i det vitenskapelige personalet. I tillegg vil mulige byråkratiseringstendenser bli forsøkt forklart.

Rapporten er lagt opp som en artikkelsamling med kapitler som kan leses uavhengig av hverandre. Kapittel 1 gir en samlet framstilling over problemfeltet, samtidig som det gir en oppsummering og analyse av de viktigste resultatene. De andre kapitlene tar sikte på å belyse mer avgrensede sider av problemstillingen.

Kr 80,-

4/96 Terje Bruen Olsen:

FoU-ressurser i Norge og andre land

Norges ressursinnsats i forskning og utviklingsarbeid (FoU) blir ofte sammenlignet med innsatsen i andre land. I denne rapporten foretas en detaljert sammenligning med utvalgte OECD-land - med utgangspunkt i OECDs statistikk over medlemslandenes FoU-virksomhet.

Sammenligningen gjelder både landenes totale FoU-utgifter og fordelingen på de enkelte sektorer hvor FoU-virksomheten utføres. Dessuten sammenholdes de ulike

finansieringskildenes betydning i de enkelte land. vi ser også på hvordan FoU-virksomheten fordeler seg på fagområder og aktivitetstyper, og beskriver omfanget av FoU-årsverksinnsatsen i de ulike land. Et omfattende tabellverk med OECDs statistikk er tatt inn som vedlegg.

Kr 70,-

Annet:

Utdanning og arbeidsmarked 1995

Redaktører Jane Bækken og Thomas Nygaard

"Utdanning og arbeidsmarked" er en årlig rapport fra Utredningsinstituttet for forskning og høyere utdanning skrevet med særlig tanke på å gi informasjon til utdanningsplanleggere, studie- og yrkesveiledere og andre rådgivere for ungdom.

Rapporten tar opp aktuelle spørsmål innen utdanning og arbeidsmarked og belyser disse. Resultater fra undersøkelser utført ved instituttet danner grunnlaget for analysene.

Årets rapport ser bl.a. på endringer i unges utdannings- og yrkesplaner, situasjonen for nybegynnerstudentene, kvalitetsbegrepet i høyere utdanning, overgangsproblemer fra utdanning til arbeidsmarked og den fremtidige tilgangen på akademikere.

Kr 90,-

FoU-statistikk og indikatorer. Forskning og utviklingsarbeid. 1995

Dette er en tabell- og figursamling som inneholder statistiske opplysninger om norsk forskning og utviklingsarbeid (FoU). Hovedtyngden av publikasjonen er viet resultater fra den FoU-statistiske undersøkelsen for 1993 og bygger på innsamlet materiale fra FoU-utførende institusjoner i universitets- og høyskolesektoren, næringslivet og instituttsektoren. Undersøkelsene er basert på internasjonale retningslinjer anbefalt av OECD, og er blitt gjennomført hvert annet år siden 1963.

I tillegg er det denne gang tatt med anslag for FoU-bevilgninger over statsbudsjettet og statistikk over doktorgrader. Dessuten er det sammenstilt en del materiale fra internasjonale databaser. Dette gjelder særlig opplysninger om FoU-ressurser fra OECDs databank, men det er også tatt inn enkelte bibliometriske data.

Gratis

FoU-statistikk 1993

Dette informasjonsbladet gir en oversikt over hovedtrekk ved den norske FoU-innsatsen. En mer detaljert og omfattende presentasjon av tallmaterialet fra undersøkelsen finnes i tabellsamlingen "FoU-statistikk og indikatorer. 1995".

Gratis

R&D Statistics 1993-95

Engelsk versjon av informasjonsbladet "FoU-statistikk 1993".

Gratis

R&D-trends

Dette er et informasjonsblad fra Nordisk Industrifond som tematiserer ulike sider ved den nordiske FoU-virksomheten.

- No 1:1992: Nordic R&D Facing the Nineties
- No 2:1992: Science and Technology Indicators for the Nordic Countries.
- No 1:1994: R&D in the Nordic Countries 1991
- No 2:1994 Industrial structure and R&D in the Nordic countries
- No 3:1994 Nordic trade in R&D-intensive products

Gratis

Nordisk FoU-statistik för 1991 och statsbudgetanalys 1993

Nordisk Industrifond, NI rapport 7:1993.

Tabellsmalingen inneholder sammenlignende oversikter over forsknings- og utviklingsarbeidet i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige i 1991.

De data som inngår i tabellsamlingen er samlet inn av de ulike nasjonale organer, hvor Utredningsinstituttet er leverandør av det norske materialet.

Gratis

I tillegg foreligger gratis årsmelding med prosjektoversikt for 1995 samt komplett liste over instituttets publikasjoner.

Abonnement på samtlige rapporter gir 25 % rabatt.

Bestilling sendes:

Norsk institutt for studier av forskning og utdanning (NIFU)

Hegdehaugsveien 31

0352 Oslo

Telefon: 22 59 51 00

Telefax: 22 59 51 01

Midt i eksplosjonen.

Søking og opptak til høyere utdanning i 1993

Dette er sluttrapporten fra prosjektet "Søking og opptak til høyere utdanning i 1993", utført på oppdrag av Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Her presenteres resultatene fra en spørreundersøkelse foretatt blant et utvalg av samtlige søkere til norsk høyere grunnutdanning i 1993. En del foreløpige resultater ble publisert i "Utdanning og arbeidsmarked 1994".

Bakgrunnen for prosjektet var 90-tallets eksplosive vekst i søkingen til høyere utdanning. Foruten å kartlegge søkerens situasjon etter studentopptaket, studeres søkerens motivasjoner og handlingsvalg for å øke forståelsen for sammenhengen mellom individuelle strategier og opptaksresultat. Dermed griper rapporten inn i debatten om 90-tallets skjerpede kamp om studieplassene: Hva foranlediger denne konkurransen, hva er dens innhold og konsekvenser?

Rapportens første del omhandler situasjonen før opptaket i 1993: Søker- og studenttall, arbeidsmarkedssituasjonen, politikken bak kapasiteten i høyere utdanning, opptakssystemet. I annen del gjengis resultatene fra spørreundersøkelsen.

Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning

Norwegian Institute for Studies
in Research and Higher Education
Hegdehaugsveien 31, N-0352 Oslo
Tlf.: 22 59 51 00. Faks: 22 59 51 01